2. BASKI

ANAIS NIN

YENİ DUYARLILIK

KADINA VE ERKEĞE DAİR

AFA
kadın

Anais Nin 1903'de İspanyol bir babanın çocuğu olarak Paris'te dünyaya geldi. 1940 yılına kadar Avrupa'nın çeşitli ülkelerini gezdi. O yıl Amerika'ya yerleşti. Modellik, resim ve dansın yanısıra kaleme aldığı romanlar ve sayısız makaleyle yazın alanında da kendini gösterdi. 1931'den bu yana arkadaş olduğu Henry Miller üzerinde küçümsenemeyecek etkisi oldu. Esas ününü 15000 sayfalık günlükleriyle kazanan Anais Nin, 1977 yılında Kaliforniya'da öldü.

AFA-Kadın: 10
AFA-Yayınları: 96

ISBN 975-414-037-5

Birinci Baskı: Aralık, 1989
İkinci Baskı: Mart 1990

In Favor of the Sensitive Man and Other Essays
adlı bu kitabın Almancadan yapılan Türkçe çevirisi
AFA Yayıncılık A.Ş.'ye aittir.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Gülen Matbaası
Kapak: Reyo Basımevi

AFA Yayıncılık A.Ş., Sıhhiye Apt. 19/8 Cağaloğlu-İSTANBUL

☎526 39 80

ANAIS NIN

Yeni Duyarlılık

Kadına ve Erkeğe Dair

ve Denemeler Konuşmalar
Makaleler

Çeviren:
Sıdıka G. Orhon

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Kadına ve Erkeğe Dair 7
Kadında Erotizm 9
Yeni Kadın 19
Kadın Olmak 27
Feminizm Hakkında Düşünceler 35
Kızkardeşim Karım 42
Yaşamla Kendim Arasında 46
Japonya'nın Kadınları ve Çocukları 51
Duyarlı Erkek İçin Savunma 56

Yazarlık, Müzik ve Filmler 67
Mutlu Olma İsteği 69
Baskı Makinemin Hikayesi 79
Roman Yazarı Sahnede 84
Labirentin Dışında 88
Edgar Varèse 97
Bir Günlük Atelyesinde 102
Bir Aşk Şarkısı 110
Ingmar Bergman 112

Büyüleyici Yerler 119
Fas 121
Port Vila – Yeni Hebridler 128
Kırlangıçlar Numea'yı Asla Terketmez 138
Benim Türk Büyükannem 149

Kadına ve Erkeğe Dair

Kadında Erotizm

Kendi deneyimlerimden söyleyebileceğim kadarıyla kadın, erkeğin aşk ve şehvet arasında yaptığı ayrımı tanımaz. Genellikle kadında bu ikisi bütünleşmiştir; kadının, kendini verdiği erkeği ya sevmesi ya da onun tarafından sevilmesi gereklidir. Kadınlar birleşmenin ardından yaptıklarının aşk, seksüel sahip olma eyleminin ise aşk tarafından belirlenmiş değiştokuşun bir parçası olduğunun garantisine gereksinim duyar gibidirler. Erkekler kadınların onay ve sevgi gösterisi taleplerinden şikayetçidirler. Japonlar bu gereksinimi farketmiş ve çok eski zamanlarda, bir aşk gecesinden sonra erkeğin, sevgilisi daha uyanmadan, ona bir şiir yazıp okuması kuralını getirmişlerdi. Bu, sevişmeyle sevginin bütünselleştirilmesinden başka ne olabilirdi?

Sanırım kadınlar, ani bir gidişi, belli merasimlerin yeterince uygulanmamasını hâlâ kabullenemiyorlar. Şehvet eylemini sıradan ya da salt cinsel eylem olmaktan çıkarıp özel bir ilişkiye dönüştüren kelimelere, telefonla aranmalara, mektuplara, jestlere hâlâ gereksinim duyuyorlar.

Belki de, (belki) bütün önceki "ben"lerini inkara kalkışan modern kadında bu gereksinim kaybolabilir; o, cinsellikle aşk arasındaki ayrıma belki de erişecektir. Ama kanımca bu, zevki azaltmak, sevişmenin artan kalitesini düşürmek demektir. Çünkü sevişme, duygusal bir içerikle zenginleşir, büyür, yoğunlaşır. Aradaki farkı, ölçülemeyecek kadar geniş bir ses hacmine sahip bir orkestra ile bir solist arasındaki farka benzetebiliriz.

Biz, hepimiz, "ben"lerimizden, ailemiz, kültürümüz, dinimiz tarafından programlanmış yanlış "ben"lerimizden kurtulmaya çalışmaktayız. Bu zor bir görev, çünkü kadınlığın tarihi, tıpkı Siyahların tarihi gibi doğru dürüst aktarılmamıştır. Gerçekler örtbas edilmiştir. Bazı kültürler, örneğin Hintliler, Kamboçyalılar, Çinliler ya da Japonlar, sanatçıları sayesinde, duygusal yaşantılarını tabu olmaktan çıkarıp tamamen erişilir hale getirmişlerdir. Fakat, kadınlar duygusallıklarını açıklamak istediklerinde çoğunlukla bastırılmışlardır. Eserleri yakılan D.H.Lawrence'a veya afaroz edilen Henry Miller'a veya James Joyce'a yapıldığı gibi açıkça değil; daha çok, eleştirmenlerin uzun, yıpratıcı kara çalmaları biçiminde. Birçok kadın bu önyargılardan kurtulmak için erkek isimleri kullanarak eserlerini yayınlamıştır. Okuyucusuna Simone de Beauvoir tarafından takdim edilen Violette Leduc, ancak birkaç yıl önce kadınlar arasındaki sevginin en açık ve etkileyici tasvirini yapabilmiştir. Ama hakkında okuduğum her eleştiri, onun bu açıklığının ahlaken mahkum edilmesinden başka bir şey değildi. Oysa Henry Miller'ın karakterlerinin davranışları afaroz edilmemiş, sadece eserlerinin dili birtakım itirazlar yol açmıştır. Violette Leduc'a ise kişi olarak saldırılmıştır.

Violette Leduc *Piç*'te olağanüstü serbesttir:

> *Isabelle geriye çekti bedenimi, yorganın üzerine yatırdı, sonra kaldırdı, kollarımdan tuttu: Beni yaşamadığım bir dünyadan çıkarıp daha yaşamaya başlamadığım bir dünyaya atıyordu. Dudakları dudaklarımı araladı, dişlerimi ıslattı. Etli dili beni ürküttü; o garip organ içeri girmeyi zorlamadı. Kendimden uzak, kabuğuma çekilmiş, bekliyordum. Dudakları dudaklarımda gezindi. Yüreğim delicesine çarpıyordu. Bu tatlı yumuşak damgayı, bu yeni sürünüşü te-*

*nimde tutmak istiyordum. Isabelle beni öpüyor, diyordum içimden. Ağzımın çevresinde bir yuvarlak çiziyor, içimdeki o allak bullak oluşu çember içine alıyor, her köşeye bir taze öpüş konduruyor, iki keskin nota vuruyor, dönüp geri geliyor, bir an kış uykusuna gömülüyordu ... Yine kucaklaşıyor, tekrar sarılıyor, karşılıklı yutulmak istiyorduk ... Yüreğimin açılmış ağzı üzerinde sıktığım Isabelle'in yüreğime girmesini istiyordum (...) Bir çiçek gibi açılmayı böyle öğretti bana... Dili, uzayan bir küçük alevdi, kaslarımı, etimi sarhoş ediyordu (...) Derimin her gözeneğinde bir çiçek açıldı...***

Çekingenliğimizi üzerimizden atmamız gerek. Kadınlar artık Henry Miller'ı taklit etmekten vazgeçmelidirler. Şehveti espriyle, karikatürize ederek ya da hayasızca ele almak iyi, âlâ, ama o zaman da bu duygular başka bir alana, tesadüfi, önemsiz deneyimlerin alanına indirgenmiş oluyor.

Kadınların duygusal tabiatlarını ortaya çıkarabilme cesaretleri kırılmıştır. 1954'de *Aşk Evinde Bir Casus*'u yazdığımda ciddiye alınması gereken eleştirmenler bile Sabina'yı nemfomanyak olarak nitelemişlerdi. Sabina'nın hikayesi, on yıllık evlilik hayatı boyunca iki sevgili ve platonik bir arkadaşlık kurduğu bir homoseksüelle yaşadıklarını anlatır. Bu, erkeklerin yaptığı gibi sevgiyle şehveti birbirinden ayrı tutmaya çalışan ve duyguları özgürleştirmeyi amaçlayan bir kadının ilk incelemesiydi. Kitap, zamanında pornografik olarak nitelendirilip bir kenara atıldı. İşte "pornografik" bölümlerden bir tanesi:

. *Dünyanın gözleri önünden, şarkıcının peygamberce, merhametsiz, kuru prologundan kaçtılar. Paslanmış demir merdivenden aşağıya, gecenin karanlık-*

* *Violette Leduc, Piç*, E Yayınları, İstanbul, 1978.

rına, dünyanın başlangıcındaki kadınla erkeğe öyle sine yakın olan gecenin derinliklerine indiler; burada birbirlerine sahip olmak için ne kelimelere ihtiyaç vardı ne de seranadlara; baştan çıkarmak için hediyelere, etkilemek ve teslim olmak için turnuvalara, göz boyamak için ıvır zıvır eşyaya, takılara, kolyelere, taçlara da ihtiyaç yoktu, yalnız ve yalnız tek bir ayindi her şey onlar için, erkeğin o şehvet serenine kadının neşeyle, büyük bir neşeyle oturtulduğu tek bir ayin."

Aynı kitaptan, eleştirmenlerin pornografik damgasını vurdukları başka bir bölüm:

Erkeğin okşayışı yumuşacıktı, adeta bir şakalaşma, kaçamak bir kışkırtma gibi. Kadın uçup gider endişesiyle tepki göstermeye bile cesaret edemiyordu. Parmaklar, kışkırttıklarını farkettikleri anda kaçıveriyor, dudaklar onu bir an tahrik edip sonra uzaklaşıveriyordu. Yüz ve vücut iyice yaklaşıp bütün uzuvları uyarıyor, hemen o an karanlıkların içine kayıverip geri çekiliyorlardı. Sıcak ve narin beden abanacağı tüm köşeleri ve kıvrımları yoklarken birdenbire hareketsizleşiyor ve kadını gergin vaziyette bekletiyordu. Kadının ağzı teslim alındığında elleri boşta kalıyordu, bacakları baskıya boyun eğse baskı hafifliyordu. Adam hiçbir noktada uzun süreli birleşmeye izin vermiyordu; sanki onun bedeninin her bir köşesinin, her öpücüğün tadını çıkartıp kaçıyordu, sanki tek isteği tahrik etmekti, sanki son kaynaşmadan kaçmak istiyordu. Duyguların muzip, sıcak, titrek, kaypak bir kısa devresi – tıpkı erkeğin gün boyunca olduğu gibi hareketli ve huzursuz. Ve şimdi bu gece içinde, kadının çıplaklığını açığa vuran ama erkeğin gözlerini asla aydınlatmayan sokak lambasının ışığı altında neredeyse dayanılmaz bir zevk bekleyişi içine atılıyordu kadın. Erkek onun vücudunu çiçekleri, her biri zevke açılmış tüm polenlerini açığa vu-

ran bir şeytan keneviri çalısı haline dönüştürmüştü ayrı ayrı her bir poleni zevke açılmış...

Alma olayı o kadar ertelendi ve tahrik o kadar derindi ki, sonunda nihayet geldiğinde, bekleyiş, derinlere işleyen uzun bir ekstasla ödüllendirildi."

İtiraflarında kadınlar süregelen baskıların kanıtlarını sunuyorlar. George Sand'ın günlüğünde şöyle bir olayla karşılaşırız: Zola ona kur yapmaktadır Sand da sonunda ona bir aşk gecesi bahşeder. Şehvetine hiç gem vurmaya kalkışmadığı için Zola giderken komodinin üstüne para bırakır. çünkü onun gözünde ihtiraslı bir kadın olsa olsa bir orospudur.

Ama kadının şehvet duygularını daha yakından inceleyecek olursak genelleştirme yapamayacağımızı. kadın sayısı kadar kadın tipi olduğu şeklindeki eski görüşün doğru olduğunu bir kere daha kabul etmek zorunda kalırız. Bir tek şey apaçık meydanda: Erkeklerin yazdığı erotik yazılar kadınları tatmin etmiyor. Artık kendi yazılarımızı yazmanın zamanı geldi, çünkü bizim erotik gereksinimlerimiz, fantazilerimiz ve tavırlarımız onlarınkinden farklı. Askeri kışla dobracılığı ya da aşırı saygılı dil kadınları etkilemiyor. Henry Miller'ın ilk kitapları yayınlanmaya başlandığında kadınların bunlardan çok hoşlanacağı kehanetinde bulunmuştum. Püriten kültürümüzden silinip gitme tehlikesiyle karşı karşıya olan ihtiraslardan dürüstçe sözedilmesi, bence. kadınların hoşuna gidecekti. Ama kadınlar saldırgan ve vahşi dile karşı duyarsız kaldılar.

Erotik öğretilerin Hint derlemesi olan *Kamasutra* kadına sezilerle ve romantik yaklaşılmasının, gözü kapalı fiziksel sahip olmayı amaçlamadan onu romantik yollarla elde etmenin gerekliliğini vurguluyor. Bu adetler, alışkanlıklar ve gelenekler kültürden kültüre. ülkeden ülkeye değişiyor. Bir kadı-

nın yazdığı ilk günlük olan (900 yılında yazılmış) *Prens Genji'den Hikayeler*'de erotizm, Japon saraylısı Şikibu Murasaki için yumuşacıktır, şiirseldir: ve bedenin Batılı erkeğin pek seyrek dikkat ettiği noktalarına yöneliktir. Siyah saçlarla kimononun arasında görünen ensedeki çıplak deri parçasına örneğin.

Herkesin aynı görüşte olduğu tek bir gerçek var: Kadının duyarlı bölgeleri bütün vücuduna dağılmıştır, okşanmaya daha açıktır ve şehvet duyguları çok ender durumlarda erkeğinki kadar doğrudan ve dolaysızdır. Onu tahrik edecek ve sonunda zirveye ulaştıracak titreşimlerin uyanabilmesi için belli bir atmosfere gereksinimi vardır.

Feminist Kate Millett Lawrence'a haksızlık ediyor. İdeolojik iddiaları ne olursa olsun Lawrence'ın gerçek "ben"ini açığa çıkaran eserlerinde kadının tepkisine çok önem vermiş olduğunu farketme inceliğini gösteremiyor Millett.

Lady Chatterley'den en sevdiğim bölüm:

> *Sonra, (erkek) eyleme geçince kadının içinde garip bir ürperti dalgalandı. Dalgalandı, dalgalandı, tüy gibi yumuşak alevlerin çatal çatal yükselişi gibi dalgalandı, bütün gövdesini sardı eritti. Sanki bir sürü çan, en yüksek sese varıncaya dek çalıyor, çalıyordu. Connie, çıkardığı küçük, kesik çığlık seslerinin bile bilincinde olmadan yatıyordu. (...) Tutkuyla kendinden geçmiş bir durumda adama kenetlendi, garip ritmik bir eylemin gitgide büyüyerek bütün yarılmış bilincini doldurduğunu duydu, sonra gene, gerçekte eylem olmayan o söze sığmaz kımıltı başladı. Bu, daha çok, bütün dokularının derinliklerine, bilincinin derinlerine döne döne inen, kendisini en sonunda yoğun bir duygu seli olarak bırakan, anlamsız küçük çığlıklara sürükleyen hızlı bir burgaçtı. En yoğun ge-*

*ceden, yaşamdan kopan çığlıklardı bunlar!**

Günümüzde birbirleriyle ilişki kuran kadınların ihtirası körüklemek için daha duygusal, daha ince yöntemler geliştireceklerine, aksine erkeklere eş saldırganlıkta ve dolaysızlıkta atağa geçtiklerini keşfetmek zorunda kalmak bayağı hayal kırıcıydı.

Benim kişisel inancım şu: *Paris'te Son Tango*'da bir Marlon Brando'nun acımasız dili kadınları heyecanlandırmak, uyarmak bir yana itiyor. Bu dil şehveti aşağılıyor, bayağılaştırıyor ve bir Püritenin bakış açısını yansıtıyor. Şehvet alçaltıcıdır, kötü ve kirlidir. Bu dil Püritanizminbir yansımasıdır. İstek uyandırmaz. Cinselliği hayvansallaştırır. Kadınların genellikle bunu erotizmin yokedilmesi olarak reddettiklerini gözlemliyorum. Kendimiz adına biz, pornografiyle erotizm arasında ayrım yaparız. Pornografi cinselliği en garip şekilleriyle ele alarak hayvansallaştırır. Erotizm ise şehvet duygularını uyandırır, hayvanca dürtülere gömülmek zorunda olmadan yapar bunu. Ve konuştuğum kadınların çoğunluğu erkeğinkinden tamamen farklı bir erotik edebiyat geliştirmekte hemfikir. Erkek yazarların avcı, ırz düşmanı, cinselliği sadece bir dürtü olarak gören tavırları kadınlara hitap etmiyor.

Erotizmin duyguyla, sevgiyle, belli bir insanın seçimiyle, bağdaştırılması, kişileştirme ve bireyselleştirme - bu, kadınların eseri olacaktır. Kendi duygularını ve deneyimlerini kaleme alan kadın yazar sayısı giderek artacaktır.

Kadınlar erkeklerle ilgili şikayetlerini sayıp dökmekten vazgeçtikleri an dişi erotizminin özellikleri ve ifade tarzı ortaya çıkacaktır. Avlanmak ve takip hoşlarına gitmiyorsa hoşlandıkları şeylerden bahsetmek ve erkeklere - Doğu masallarında ol-

*D.H. Lawrence, *Lady Chatterley'nin Sevgilisi*. Can Yayınları, 1981.

duğu gibi– aşk oyunlarının farklı biçimlerinin hazzını tattırmak onların elinde. Halihazırda kadınların yazıları çok olumsuz. Sadece hoşlanmadıkları şeyleri duyabiliyoruz. Baştan çıkarma, çekicilik gibi erotik atmosferi oluşturan bütün araçları reddeden bir rol içindeler. Erkek, kendi hemcinslerine öylesine benzeyen ve içeri sızabilmek için tek bir açıklığı olan, Jeanler içine tıkılmış bir kadının bütün vücudunu kaplayan şehveti nasıl farkedebilsin ki! Eğer kadın erotizminin bütün vücuduna yayıldığı doğruysa bugünkü giyiniş tarzı bunun tamamen inkarından başka bir şey değildir.

Tabii ki, onlar için düşünülmüş olan edilgen rolden hoşnut olmayan kadınlar da var. Erkeğin yaptığı gibi almak, basmak, sahip olmak hayalini kuran kadınlar da var. Bizim bugünkü bilincimizin kurtarıcı kuvveti her şeye yeniden başlayıp her kadına kendi, bireysel –genelleştirilmemiş– davranış özelliklerini verme isteğimizde yatar. Her kadına bilinçaltındaki isteklerinden oluşacak bir taslak sunan duyarlı bir bilgisayarım olsun isterdim. Kendimizi adadığımız maceraların en heyecanlısı: Tarihin bütün görüntülerini, istatistikleri, itirafları, otobiyografileri ve biyografileri tartışmaya açıp kendimize ait bireysel taslaklar yaratmak. Bu yüzden, kültürümüzün ne zamandır bizden sakındığı o şeyi görmek zorundayız: Bireysel bir öz sorgulama yapma zorunluluğu. Yalnızca bu yolla kadınlar (ve biz de önce kadınız), reflekslerimiz, eğilimlerimiz, hoşlanmadıklarımız gün ışığına çıkacaktır; ancak bundan sonra suçluluk duymadan ve tereddüt etmeden kişiliğimizin gerçekleşmesi yolunda ilerleyebileceğiz. Sevişmeye bizim gibi bakan erkekler de var – en azından her birimize birer tane düşecek kadar. Ama önce bizim, kendimizin kim olduğunu, vücudumuzun alışkanlıklarını ve hayallerini,

fantazimizin yasalarını anlamamız gerekli. Yalnızca bizi harekete geçirenin, duygulandıranın, heyecanlandıranın ne olduğunu anlamakla kalmayıp ona nasıl ulaşacağımızın, nasıl elde edeceğimizin de ayırdında olmamız gerekli. O zamana kadar, sanırım, kadın kendi hakkında çok az şey biliyor olarak kalacak. Ne de olsa kendi erotik davranış modelini ve gerçekleştirilmesini yarım yamalak bilgi yığını ve tamamlanmamış ifşaatlar arasından toparlamak zorunda.

Püritanizm, Amerikan edebiyatına damgasını vurmuştur. Erkek yazarların cinselliği aşağılık, bayağı, hayvansı bir illet olarak tanımlamalarının altında bu olgu yatar. Bazı kadın yazarlar da erkekleri taklit ettiler, çünkü önlerinde özenebilecekleri başka örnek yoktu. Bununla elde edebildikleri tek şey, rollerin ters yüz edilmesi oldu: Erkekçe davranan kadınlar, sevişip, ertesi sabah tatlı bir laf etmeksizin veya ilişkinin devamı konusunda bir söz vermeksizin çekip giden kadınlar. Kadın böyle saldırgan oldu. Neticede de değişen bir şey olmadı. Bizim, daha hâlâ kadınların duyguları hakkında bilgiye ihtiyacımız var ve kadınlar eserlerinde bunu dile getirmek zorundalar.

Genç kadınlar bugün artık şehvet duygularını araştırmak ve çekingenliklerinden kurtulmak için biraraya geliyorlar. U.C.L.A.'mn genç edebiyat doçentlerinden Tristine Rainer birçok kız öğrencisini, erotik edebiyat üzerine tartışmaya ve duygularını tarif etmede neden bu derece çekingen olduklarını ortaya çıkartmaya davet etmiş. Başta, tabu duyguları çok kuvvetliymiş. Ama birbirlerine fantazilerini, arzularını, gerçek deneyimlerini anlatmaya başlayabildikleri andan itibaren her şeylerini kağıda da daha rahat dökebilmişler. Bu genç kadınlar yeni davranış kalıplarının arayışı içindeler, çünkü erkekleri taklit etmenin hiçbir zaman gerçek öz-

gürlüğe götüremiyeceğinin farkındalar. Fransızlar erotik edebiyat alanında çok güzel örnekler ortaya çıkardılar, çünkü onlarda Püriten tabular yoktu; bu yüzden en iyi yazarlar cinsel arzunun utanılacak veya aşağılanacak bir şey olduğu duygusuna kapılmadan erotik konulara eğilebildiler.

Ulaşmak zorunda olduğumuz hedef, kadının duygusal doğasını kabul etmek, ihtiyaçlarını onaylamak, yaradılışındaki farklılığın bilincinde olmak ve doğasının bir parçası olarak duygusallığına karşı esen bir tavır takınmaktır: Kadın bir bitkinin yetişmesi kadar, met-cezir kadar, gezegenlerin dönmesi kadar doğaldır. Ya da Zen diliyle: Kadının içinde *satori* olanağı yatar. Biz, hâlâ Püritanizmin baskıcı hakimiyeti altında yaşıyoruz. Kadınların cinsellik üzerine yazı yazıyor olmaları olgusu, henüz kurtulmuşluk anlamına gelmiyor. Kadınlar yazarken, hâlâ erkeklere özgü o bayağı ve aşağılayıcı tavır içindeler. Gururla ve sevinçle yazmıyorlar henüz.

Erotizmin gerçek kurtuluşu onun milyonlarca çehreye, milyonlarca kalıba, milyonlarca nesneye, duruma, ortama ve çeşitlemeye sahip olduğu gerçeğini kabul etmekle başlayacaktır. Ama her şeyden önce onu yaygınlaştırmak konusunda suçluluk duymaktan vazgeçip onun sürprizlerine, sonsuz ifade tarzlarına karşı açık olmamız ve -tadına en mükemmel bir biçimde varmamızla ilgili bir deyimimle ifade edecek olursak- tek ve özel bir insana duyduğumuz bireysel aşk ve tutku ile kaynaştırarak, düşlerimiz, isteklerimiz ve duygularımızla karıştırarak onu en yüksek mertebelere çıkartmamız gereklidir. Bir zamanlar duyguların en yüksek düzeylerde boşaldığı toplu ayinler yapılmış olabilir, ama biz artık toplu ayinlere katılmıyoruz ve belli bir insana duyduğumuz ihtiras ne kadar şiddetliyse, ikili bir ayin de o derece yoğun, derin ve kendinden geçirtici olabilir.

Yeni Kadın

Neden yazılır sorusunu kolaylıkla cevaplayabilirim, çünkü bu soruyu kendime çok sordum. Galiba insan, içinde yaşayabileceği bir dünya yaratmak zorunda olduğu için yazar. Ben, bana sunulan hiçbir dünyada yaşamadım – ne ailemin, ne savaşın, ne de politikanın dünyasında. Kendime, kendi dünyamı yaratmalıydım – hayat beni yoketmeye başladığında nefes alabileceğim bir iklime, hüküm sürebileceğim bir yurda, kendimi yenileyebileceğim bir ortama gereksinimim vardı. İşte, sanırım, her türlü sanat eserini doğuran neden de budur.

Yalnızca bir sanatçı, dünyanın sübjektif bir yaratı olduğunu, elementler arasından bir seçim, bir ayrım yapılması gerektiğini bilir. Eseri, iç dünyasının cisimleştirilmesi, enkarnasyonudur. Ve başkalarını da bu dünyaya çekmektir amacı. Kendi özel görüşünü başkalarına dayatmayı ve paylaşmayı umar. İkinci aşama gerçekleşmese de cesur sanatçı yılmaz. Dünya ile beraberliğin kısa anları bütün bu çabalara değer, çünkü son tahlilde bu dünya başkaları içindir, başkaları için bir mirastır, hediyedir.

Biz, hayat hakkında bilgimizi genişletmek için de yazarız. Başkalarını çekmek, büyülemek ve avutmak için yazarız. Sevdiğimize bir serenad sunmak için yazarız. Yaşamdan çifte tat almak için yazarız: İlki yaşadığımız anda, ikincisi geriye dönüp bakarken. Biz, Proust'un deyimiyle, önce şeyleri ebedileştirip sonra onların ebedi olduğuna inanmak için yazarız. Yaşantımızın sınırlarını aşıp onun da ötesine geçebilmek için yazarız. Kendimize, başkalarıyla konuşmasını, labirentler içindeki gezilerimizi anlatmasını öğretmek için yazarız. Kendimizi boğulu-

yor, daralıyor ya da yapayalnız hissettiğimizde dünyamızı genişletebilmek için yazarız. Biz, kuşların ötmesi gibi, ilkel kavimlerin dans etmesi gibi yazarız. Sizin için yazmak nefes almak, bir haykırış veya şarkı değilse – o zaman yazmayın, çünkü bizim kültürümüz onu değerlendiremiyecektir! Yazmadığım zamanlar dünyamın daraldığını hissederim. Kendimi hapishanede gibi hissederim. Ateşimi ve rengimi kaybettiğimi hissederim. Yaratmak bir gereksinim olmalı, hani deniz nasıl yükselip alçalır, öyle. Buna benim verdiğim ad: Nefes almak.

Yüzyıllardır kadınların amacı ilham perisi olmaktı. Ve biliyorum, bir sanatçının karısı, onun ilham perisi olmak istediğim dönemleri *Günlükler*'imden izlediniz. Ama aslında ben o sıralarda kendi gerçek görevimden kaçmaktaydım: Kendi işimi kendim yapmak! Rank'ın yaratıcının suçluluk duygusu diye adlandırdığı şeyin ifadesini o sıralar kadınlardan aldığım mektuplarda yakaladım. Bu çok garip bir hastalık: Erkekler yakalanmıyor – çünkü bizim kültürümüz erkekten yeteneklerini en sonuna kadar geliştirmesini ister. Kültürümüz onu en büyük doktor, filozof, profesör, yazar olması için cesaretlendirir. Her şey, onu bu yöne itmek için elbirliği yapmış gibidir. Ama kadından böyle bir şey hiçbir zaman beklenmedi. Ve benim ailemde – herhalde sizinkinde de – benden beklenen sadece evlenmem, eş olmam ve çocuk yetiştirmemdi. Ama her kadın bu işe yatkın değildir ve zaman zaman – D.H.Lawrence'ın isabetle söylediği gibi – "bu dünyada daha fazla çocuğa değil, umuda gereksinimimiz var".

Ben de bunu yapmaya karar verdim: Umutların hepsini nüfusuma geçirecektim. Çünkü Baudelaire bana uzun zaman önce her birimizin içinde bir erkeğin, bir kadının ve de bir çocuğun yattığını söylemişti – ve çocuk sürekli zorlukla karşılaşır. Şairle-

rin uzun zamanlar önce söylediklerini şimdi artık psikologlar da onaylıyorlar. Bakın, bizim o yerden yere çalınan, zavallı Freud'umuz bile bir gün ne demiş: "Nereye gidersem gideyim, bir şairin benden önce oraya gitmiş olduğunu görüyorum." Ne diyorduk, şair, üç kişiliğimizden bahsediyordu, bunlardan biri de erişkinde hâlâ kalabilmiş olan ve sanatçıyı belli ölçüde sanatçı yapan çocuksu fantazilerimizdir.

Bu kadar çok sanatçı lafı ederken, sadece bize müziği, rengi, mimariyi, felsefeyi hediye eden, bize dünyaları hediye ederek yaşantımızı zenginleştiren kişileri kastetmiyorum. Bütün görüntüleri içinde yaratıcı gücü kastediyorum. Annem ile babam -babam piyanist, annem şarkıcıydı- kavga etmiş olsalar bile müzik yapma zamanı geldiğinde her şeyin ne denli huzurlu ve güzel olduğunu çocuk halimle bile farkederdim. Ve biz çocuklar, müziğin, ailenin dengesini düzene sokup yaşamı dayanılır hale getiren sihirli bir güce sahip olduğu kanısındaydık.

Fransa'daki bir kadının hikayesini anlatmak istiyorum, çünkü bu örnek bize nasıl değişebileceğimizi ve yaratıcı olabilmek için nasıl her şeyden faydalanabileceğimizi çok iyi gösteriyor. Bu kadın, Utrillo'nun annesidir. Çok fakir olduğundan çamaşırcı ve gündelikçi olmaya mahkum edilmişti. Belki de gelmiş geçmiş en büyük ressamlar grubunun birarada olduğu bir dönemde Montmartre'da oturuyordu. Onlara modellik yaptı. Onlara modellik yaparken seyrettiği için resim yapmasını öğrendi. Ve ünlü bir ressam oldu: Suzanne Valadon. Aynı şey onaltı yaşında bir mesleğim olmadığı ve hayatımı nasıl kazanacağımı bilmediğim için modellik yaparken benim de başıma geldi. Ressamlardan renklere karşı duyarlılığı ve hayatım boyunca faydalandığım gözlemciliği öğrendim.

Kelimenin tam anlamıyla yoktan var eden sanatçıdan çok şey öğrendim. Örneğin, Varda, bana kumaş artıklarından kolaj yapmasını öğretti. Hatta beni, paltomun astarından bir parça kesmeye bile ikna etti; rengini beğenmişti ve bir kolajın içinde kullanmak istiyordu. Çok güzel cennet bahçeleri ve fantastik dünyalar yaratıyordu paçavralar ve zamkla. Yeterince uzun süre kumsalda bırakılan bir sandalyenin, hiçbir boyayla elde edilemeyecek kadar güzel bir solgunluğa erişebileceğini de öğreten Varda oldu.

Hurda yığınları arasında dolaşıp her tür makine parçası toplayan Tinguely bana, teknolojinin karikatürlerini oluşturan harika makineler yapmasını öğretti. İntihar eden bir makine bile yapmıştı; *Collagen* adlı kitabımda bu makineyi tarif ettim. Bütün bunlarla tek bir şey söylemek istiyorum: Sanatçı bir sihirbazdır; ondan, hangi durumda olunursa olunsun, her zaman bir çıkış yolunun bulunacağını öğrendim.

Bir gün kendimi sizin belki de çok ilginç olduğunu düşüneceğiniz bir yerde buldum; Paris'in bir banliyösünde. Paris'in bir banliyösü de New York'un veya Los Angeles'in veya San Francisco'nun bir banliyösü kadar kasvetli olabiliyor. O sıralarda yirmi yaşlarındaydım ve kimseyi tanımıyordum; eh, ben de yazarlara olan aşkıma sığındım. Bir kitap yazdım ve kendimi birdenbire bohemlerin, sanatçıların ve yazarların içinde buluverdim. Ve bu benim için bir köprü oldu. Bazen insanlar bana "bu iyi hoş da senin yazmaya zaten yeteneğin vardı." derler. Ben de derim ki, her zaman bu kadar belirgin bir yeteneğe hiç gerek yoktur.

Sıfırdan başlayan ve benim için büyük bir kahraman olan bir kadın tanıyorum. Ailesi çok fakir ve çok çocuklu olduğu için yüksek okula gidememişti. Saratoga'da bir çiftlikte oturuyorlardı, ama kız

New York'a yerleşmeye karar verdi. Brentano'da çalışmaya başlamasından bir müddet sonra kendi başına bir kitapçı dükkanı açacağını açıkladı. Herkes onunla dalga geçip tamamen deli olduğunu, yazın sonunu getiremiyeceğini söyledi. 150 dolar biriktirmişti; New York'un tiyatro çevresinde ufak bir yer kiraladı -ve gece gösterilerinden sonra herkes ona gelmeye başladı. Bugün Gotham Book Mart, New York'un en tanınmış kitabevi olmakla kalmıyor, herkes kitabevi partilerini orada yapmak için birbiriyle adeta yarışıyor. Tüm dünyadan konukları var: New York'a geldiğinde Edith Sitwell, Jean Cocteau ve daha niceleri. New York'ta başka hiçbir kitapçı, sahibinin insancıllığından ve sevecenliğinden yansıyan o büyüleyiciliğe sahip değil; üstelik, orada durup kimse tarafından rahatsız edilmeden bir kitabı okuyup bitirebiliyorsunuz da. Kadının adı Frances Steloff'dur; sınırlı, fakir bir hayattan kurtulmak için çok büyük bir yetenek gerektiğinin iddia edildiği her yerde ben onu anıyorum. Frances şu anda seksenaltı yaşında -beyaz saçlı, yaşlılığa isyan etmiş harika tenli güzel bir ihtiyar kadın.

Yaratıcı iradenin ilkelerini, açlığa göğüs gerip bestelerinden elde ettiği parayı Paris'in banliyösündeki ufak odasında duran piyanosunu rutubetten korumak için harcayan Eric Satie gibi müzisyenlerden öğrenip benimsedim. Newton'un kuramını sorgulayan Einstein bile bugün artık ispat edilmiş olan şeye yürekten inanarak öldü. Bunu inanmaya bir örnek olarak anlatıyorum; şimdi de bu konu hakkında konuşmak istiyorum. Beni yazmaya iten -yirmi yıl boyunca mutlak bir suskunlukla karşılanmış olmama rağmen- işte bu inanç, ne olursa olsun, kimse dinlemese bile bir sanatçı olma gerekliliğine olan inançtı.

Zelda Fitzgerald'dan bahsetmeme gerek yok. Sa-

nırım, hepiniz Zelda hakkında, günlüklerini yayınlamayı yasaklayan Fitzgerald olmasaydı asla delirmeyecek olan Zelda hakkında kafa yordunuz, düşündünüz. Kocası Fitzgerald'ın bu günlüklerin yayınlanmasına karşı çıktığını, çünkü onları kendi yazılarında kullanmak istediğini hepimiz biliyoruz. Bence, Zelda'nın aklını yitirmesine neden de bu. Kendini bir sanatçı olarak ispat edemediğinden Fitzgerald'ın şöhreti altında ezildi. Ama kitabını okuyacak olursanız, onun kocasının asla başaramadığı kadar orijinal bir roman yazdığını, özellikle dili orijinal bir biçimde kullanma çabası içinde çok daha modern olduğunu farkedeceksiniz.

Tarih – tıpkı bir projektör gibi – görmek istediğini görmüştür ve çoğunlukla da kadını gözden kaçırmıştır. Hepimiz Dylan Thomas'ı tanırız. Çok azımız Caitlin Thomas'ı tanırız; kocasının ölümünden sonra aslında tek bir şiir olan bir kitap yazdı ve gücü, özdeki güzellik ve samimi duygular açısından Dylan'm şiirselliğini yer yer oldukça aştı. Ama Dylan Thomas'ın yeteneği onu öylesine ezmişti ki, o ölene kadar yazı yazmayı aklına bile getirmemişti.

Bizim burada toplanmamızın nedeni inancımızın ve kendimize güvenin kaynaklarını kutlamak içindir. Pirinci altına, nefreti sevgiye, yıkıcılığı yaratıcılığa çeviren simyanın sırlarını vermek istiyorum size, kaba güncel haberleri yeni ilhamlara, çaresizliği sevince dönüştürmek için sürekli yapmamız gereken şeyin sırrını. Sakın dünyanın durumuna ya da kokuşmuş sistemin tahrip etme çılgınlığına dur diyecek eylemlere karşı kayıtsız kalma şeklinde anlaşılmasın bu. İnsanların ruhlarını zinde tutup bu dünyada eylem yapabilmeleri için gıdaya gereksinimleri olduğunda hepimiz hemfikiriz; ama bununla, ona sırt çevirmemiz gerektiğini söylemek istemiyorum. Benim demek istediğim, gücümüzü ve değerlerimizi kendi gelişmemizden ve büyüme-

mizden almamız gerektiği. Bütün direnişlere, bütün engellere, tarih dediğimiz korku tüneline inat, insan, hayal kurmayı ve gerçekliğin öteki yüzünü tarif etmeyi elden bırakmamıştır. İşte yapmamız gereken de budur. Biz, felsefeye, psikolojiye, sanata sığınmıyoruz, oraya kırılmış "ben"imizi onarmak, yeniden birleştirmek için gidiyoruz.

Bugün doğan geleceğin kadını, yaratma süreci ve kendi kişisel gelişmesi karşısındaki suçluluk duygularından arınmış olacaktır. Kendi gücüyle barışık yaşayacaktır; bunun için de illa erkeksi, egzantrik ya da gayrı tabii olması gerekmeyecektir. Kendi gücünden ve sükunetinden emin olacağını sanıyorum: Kendisinden zaman zaman korkacak çocuklarla ve erkeklerle konuşmasını bilen bir kadın. Erkek, kadının kendini gerçekleştirmesinden huzursuz, ama buna hiç gerek yok, çünkü artık karşısında bağımlı biri değil, bir ortak olacak. Kadın ona öyle bir duygu verecektir ki, erkek artık her gün çocuk ve karı - ya da çocuksu bir kadın - beslemek adına tüm dünyaya savaş açmak gerektiği düşüncesini üzerinden atacaktır. Geleceğin kadını erkeğini hiçbir zaman kendisinin temsilcisi olarak görmeyecek, aslında kendisinin yapması gereken şeyleri erkeğin gerçekleştirmesi için onu çıldırtana dek ısrarlarda bulunmayacaktır. Onun hakkında çizdiğim ilk model yani şöyle: Saldırgan değil soğukkanlı, güvenilir, güvenli, kendi yeteneklerini geliştirebilen, kendine yer açabilen bir kadın.

Kadınların insana duyguyla yaklaşmak, dolaysız ilişkiler kurmak gibi yeteneklerini kaybetmemelerini isterdim; bunu kötülük olsun diye değil, aksine entellektüel yetenekleri sezgiler ve kişisel olana duyarlılıkla birleştirerek tamamen başka bir dünya yaratabilmemiz için yapmalılar. *Günlükler*'i ve romanlarımı yazarken bazı insanlar hakkında en az ayrıntılı bilgi kadar iç dünyalarına da gereksi-

nimimiz olduğunu göstermeye çalıştım. Bizim efsanelere ve şiire de gereksinimimiz vardır, yalnız onlar biraz uzakta, sanat ise her zaman kadının tam anlamıyla kişisel dünyasının çok daha uzağındadır. Size Colette'ten sözetmek istiyorum. Académi Française'e aday gösterildiğinde – bir yazarın erişebileceği en yüksek onurlandırma– kızılca kıyamet koptu; Colette savaş veya herhangi önemli bir olayı konu almamış, yalnızca aşk üzerine yazmıştı. Ona yazar olarak hayranlık duyuluyordu, biçem ustasıydı – içimizde biçem açısından en iyilerimizden biriydi – ama her nedense Colette'in kişisel dünyasının pek de öyle önemli olmadığına inanılıyordu. Ama kanımca çok önemliydi, çünkü onun, yeryüzünde daha az dolaşarak kendini iyice kısıtladığı için geliştirebildiği o içsel dünyayı, insanlararası sezgilerdeki o duyarlılığı biz yitirdik. Onun için ise, aile çok önemliydi, konu komşu, arkadaş, hepsi önemliydi.

Erkeklerin de bu gelişmeye ayak uydurmaları ne kadar iyi olurdu. Ve Jung'un terimiyle, kendi içlerindeki kadını keşfettikleri anda tam da bunu yapacaklardır. Bir keresinde bana, ağlayan erkekler hakkındaki düşüncelerim sorulmuş, ben de onları sevdiğimi söylemiştim. Çünkü, ağlamaları onların da duyguları olduğunu kanıtlıyordu. Kadının erkeksi, erkeğin de kadınsı yanlarını onayladığı gün, bizim iki cinsliliğimiz, çok yönlü kişiliğimiz, yaşatmamız gereken birçok yanımız kabul edilmiş olacaktır. Kadın cesur, maceraperest olabilir – bunların hepsi olabilir. Ve tarihin sahnesine çıkmakta olan yeni kadın olağanüstü, büyüleyici. Onu seviyorum.

Kadın Olmak

Bir röportaj

Gençlik tarafından yeniden keşfedilmeniz ve onlara desteğinizle verdiğiniz güç sizi şaşırtıyor mu?

İkinci Dünya Savaşının başlamasıyla Avrupa'dan döndüğümde bana ilk yaklaşanlar gençlerdi. Bu gençler, bende kendilerininkine çok benzeyen bir tavır keşfettiler: Sezgilerle, duygularla, büyüyle, psişik anları kullanmakla, yeni değer yargılarının bilinciyle dolu bir yaşam. Bendeki, hayata, samimiyete, birbirimizi tanımaya kökünden bağlı olmayı keşfettiler. Üniversitelerdeki derslerimde *furrawn*'dan bahsederim. Güvenilirlik üreten konuşma anlamına gelen, Valis yöresinden bir kelimedir. Onlarla yaşantıları hakkında, özel konular hakkında konuşuruz, sonra bana açılırlar. Önceleri beni konferanslara neden böylesine çok çağırdıklarını sorardım kendi kendime, sonra sadece benim gerçekten varolup olmadığımı bilmek istediklerini farkettim.

Tartışmalı kitabı Seks ve İktidar'*da Kate Millet, arkadaşınız Henry Miller'ı –bir erkek yazar– bizim seks anlayışımızı o denli etkilediği için eleştirir. Miller'la çok samimi olup onu desteklemekle kadınlara ihanet ettiğinizi düşünüyor musunuz?*

Hiç de değil. O benim zıddımdı. *Günlükler*'imde de yazdığım gibi sekse karşı tutumundan hoşlanmıyordum. Ama Freud bile Lou Andreas–Salomé'ye karşı tamamen farklı davranmıştır! Bakın her şey kadına bağlıdır. Miller bana başka türlü davranıyordu. Onun anti–Püritanizmini komik buluyordum. İhtirasını dile getirmekle erkekleri olduğu kadar ka-

dınları da değiştiriyordu. Miller'ı çok iyi kavradığımı sanıyorum, ama ona hücum etmem veya savunmam gerektiğine inanmıyorum. Miller, erkeklerdeki Püriten önyargıları yıkmak için çok şeyler yapmıştır. O zamanlar kadınlar henüz erişilemez mahluklardı. O, onları daha yakına getirdi. Onları gerçek yaptı.

Bir seferinde, "erkekleri taklit etmediğinizi" yazmıştınız. Eserlerinizde erkeklerin rolü nedir?

Hayır, ben erkekleri taklit etmedim. Erkekler benim için psikiyatrist, doktor, astronom veya astrologdular. Onların bilgisine ihtiyacım vardı. Onları bütün yaratıcılıklarında yakından takip ettim, ama her zaman kadının varoluş taslağını kuvvetlendirmek ve açıklamak için uğraştım. Kadınlar bana yaşamak için örnek oldular, erkekler düşünmek için. Ondört onbeş yaşlarındayken kahramanım Jeanne d'Arc'tı. Kendi için değil de bir adam yüzünden savaşa gidiyordu neticede. Gerçek özgürlüğü salt kendileri için arayan öylesine az kadın var ki! Aklıma onyedinci yüzyıldan Ninon de Lenclos ve ondokuzuncu yüzyıldan Lou Andreas-Salomé geliyor. Sembolik figürler ve onların özgürlükleri yeni bilinçlenme için çok önemlidir. Kadınlar artık olana karşı durmaktan vazgeçmelidirler. Yeni kadını bariz bir şekilde gözlerimizin önüne sermelidirler.

Sizin için "yeni kadın" ne demek?

Eserlerimde özgür kadınlardan, özgür aşklardan bahsettim, ama bunu öylesine sessiz sedasız yaptım ki, "yeni kadın"ı kimse farkedemedi. Yeni kadının elinde uygulayacağı *tek* bir kalıp yoktur. Kendi yolunu yine kendisi bulmak zorundadır. Yapılması gereken iş budur, ama bireysel çözümler bulunması şarttır. Kadınlar genelgeçer bir kalıp istiyorlar, ama herkes için geçerli böyle bir kalıp yoktur.

Kadın hareketi Freud'un önyargılarını yıkmada oldukça başarılı oldu. Bu önyargıların sizin kendi çözümlemeniz üzerinde herhangi bir etkisi oldu mu?

Bu soruya gerçekten cevap veremeyeceğim. Freud'u okumayalı çok oldu, ama beni Paris'te analiz eden Dr Otto Rank'ı iyi hatırlıyorum, aslında kadının psikolojisini anlayamadığımızı söylerdi; kadınlar deneyimlerini henüz açıklamıyorlardı çünkü. Erkekler ruhu, felsefeyi, dini icadettiler. Kadınlar zor tarif edilebilen – en azından entellektüel boyutlarda – anlayışlara sahipler. Bunlara anında ve doğrudan sezgiler yön veriyor ve kadınlar sezgilerine güvenirler. Kadın hareketinde Freud'a öfke duyulmasına yol açan şey, *beni* öfkelendirmiyor. Psikoloji bana yardımcı oldu. Ben, içimdeki büyüme arzusunu çok yoğun hissettim. İdeolojiler, Rank'ın da dediği gibi, erkekler tarafından ortaya konmuş olabilir, ama ben onlardan, sadece ihtiyacım kadarını aldım.

Erotizme aktif ilgi göstermek kadınlar için neden bunca yıl yasaktı?

Bu yasağı erkekler icadetmiş olmalı. Şu anda Fellini'yi düşünüyorum. *8 1/2* filminde kendi bilinçaltı dünyasını dramatik olarak canlandırmıştı; ama *Julia ve Ruhlar* filminde karısının bilinçaltı dünyasını dile getirdiğinde ona hiçbir macera hakkı tanımadı. Karısı pasif bir seyirciydi, o kadar. Fellini'ye göre kadın ancak sadık ve iffetli olduğu zaman temizdir. D.H. Lawrence, kadının kendine özgü bir hayata ve cinselliğe sahip olabileceğini ve sevişmeyi onun da başlatabileceğini kabul eden ilk kişidir. Erotizm, kendini tanıma yollarının en önemlilerindedir, şiir kadar kaçınılmazdır. Ama bir kadın gereksinimlerini açık açık dile getirdiği an – Violette Leduc veya Dylan Thomas'ın dul eşi Caitlin Tho-

mas gibi- yargılanır.

Ben, cinsel istekleri her zaman kabul ettim ve onlara eserlerimde önemli bir yer verdim. Kitaplarımdan birisi *Şu Açlık*'tır. Henry Miller kadının kutsanmasını yıkmak için çok ter döktü. Birçok kadın -hatta bazı erkekler de- kutsanmaktansa birer cinsel nesne olarak kullanılmayı tercih eder. Kadınlar romantize veya idealize edilmeyi, aşağılanmak veya azarlanmak kadar istemiyorlar.

Erkeklik ve kadınlık arasındaki ayrım çizgisi nerededir?

Ben farklılıkları küçültmeye çalıştım. Bütün ilişkileri göstermeye, akarcasına seksin ötesine geçen bütün bağlantıları kanıtlamaya çalıştım. Edebiyatta ilişkiden çok engel tasvirleri buldum. Tek amacım genel akımı saptamaktı, diğer her şeyi bıraktım kendi yerini bulsun diye. Sınırları, tabuları, kısıtlamaları ortadan kaldırmak, bir kenara itmek istiyordum. Eski romanlarda sınıf, ırk ve din ayrımları vardı. Bütün bunları atlayıp içgüdüsel ve sezgisel yapılara erişmek istiyordum.

Sizce kadınla erkeğin duygusal dünyası arasındaki fark nedir?

Birer ucu birbirine değer. Kadınla erkeğin duygusal dünyası birbirlerine benzer, zıt değildir. Erkek duygularını kavramaya başladığı an, her ikisi içiçe geçer. Erkekler duyarlı yanlarını onaylarlarsa, bu yanları da canlanır. Biz çözümlemeyi hep bir erkek işi olarak ele aldık: Burası, benim erkeklerle konuşabileceğim bir alandı. Ama artık bütün bu ayrımlar yokolmaya yüz tuttu. Biz erkeksiliklerden ve kadınsılıklardan bahsediyoruz ama bunlar yanlış etiketler. Zıtlık daha ziyade şiirsellik ve entellektüalizm arasında.

Yirmidokuz yaşınızdayken içinizdeki iki kadının var-

lığından bahsetmiştiniz. İlki "kendini boğuluyor gibi hisseden çaresiz, darmadağınık bir kadın; ikincisi zayıflık, çaresizlik ve ümitsizlik yansıttıkları için gerçek duygularını saklayıp bütün dünyaya sadece bir tebessüm, gayret, merak, coşku, ilgi sergileyerek boy göstermeye – sahneye çıkarcasına – hazırlanan öteki kadın." Kendinizi yenmeyi nasıl başardınız?

İnsan olumsuzlukları hep atlar. Hâlâ, her gün cesur olmayı başarabildiğim aşamaya gelemedim. Bu ikili mücadeleyi benim günlüğüm ayakta tutuyor. Öbür yandan uyum ve bütünleşme duygusu bende çok gelişmiştir. İki kadın hâlâ içimde ama artık birbirlerini parçalamıyorlar. Barış içinde birarada yaşıyorlar.

Bu bütünleşmeyi nasıl başardınız?

Başlangıçta hayallere, ruhlara, rüyalara fena halde dalmıştım. Ben dokuz yaşındayken babamın bizi terketmesi bende büyük bir şok yaratmıştı. Her zaman kitapların ve hayal dünyasının içinde yaşamıştım, bu yüzden "ben"ime yolculuğum farklıydı. Dünyayı bulmam gerekiyordu. Babamın bizi terkedişi dünyaya olan köprümü yıkmış ve bende yeni bir köprü kurmak isteğini yaratmıştı. Bende her şey edebiyattan alınmadır: Yalanlar, masallar, hayaller. Ama sonra Henry Miller ve karısı hayatıma girdiler. Otuzuma geldiğimde deneyimler üzerinde çalışıyordum ve ilk kitabımı D.H. Lawrence hakkında yazdım. İki dünyayı – dünyayı ve fantaziyi – dengeleyebildiğim anda yaratıcı gücüm adeta fışkırdı. Neredeyse her yıl bir kitap yazıyordum. Hayatımın bu döneminde *Günlükler* ve romanlarım, şiir ve dünya, uyumlu bir beraberlik içinde. Çalışıyor, geziyor, ilişkiler kuruyorum ve hiçbir problem çıkmıyor.

Bize kısaca ünlü Günlükler*'inizin hikayesini anlata-*

bilir misiniz?

Onbir yaşında gemiyle Amerika'ya giderken, yanımızda olmayan babama bu yabancı ülkeyi anlatıp onun da o tarafa geçmesini sağlamak için başladım *Günlükler*'ime. Yaşantımızı yakından izleyebilmesini sağlayacaktım. Başlangıçta, birini geri getirmeyi amaçlıyorlardı. Annem onları yollamama izin vermedi, böylece özel bir şey oldular, ruhun yuvası, bir laboratuar. Bir sığınak, kutsal bir mabet. Belki ikiyüz tane defterim var. Yılda aşağı yukarı oniki tane yazarım. Onları Brooklyn'in bir bankasının kasasında saklarım ve bana yılda ikiyüz dolara mâl olurlar.

Çok önemli bir anlamda siz bir devrimcisiniz. Tek başına gösterdiğiniz cesaretinizin yalnızlığı içinde kendi hakkınızda, kadınlar hakkında ne gibi deneyimler elde ettiniz.?

İnancın büyük önemini kavradım, dışardan gelen baskılara karşı koyabilmek için yön bulma yeteneğinin ve iç dünyanın ne büyük önemi olduğunu kavradım. Ama bilinç gelişmesinin kendini kabul ettireceğini ve dış çevreyi değiştirmeyi sağlayacağını da öğrendim. Sonra içsel inancın önemini. Ben çalışmalarımı seviyordum ve beni ondan kimse ayıramazdı.

Birçok eleştirmen eserlerinizdeki aşırı yüklü havadan huzursuzluk duydu. Neden kadın kahramanlarınız gizliliği, kandırmayacı ve entrikayı silah olarak bu denli sık kullanıyorlar?

Belki duygular, görüntüler dünyası ve mitos yardımıyla iletişim kurmaya olan inancımdan. Sanırım, benim bütün kadınlarım bilinçaltının ivmeleri ile yaşamaya çalışırlar. Bütün romanlarım içinde yalnızca kadın dolaysız hareket eder ve o bile sonunda iç dünyaya gezinin gerekliliğini farkeder. Eyle-

me hiçbir zaman inanmadım; hayatın şiir düzleminde gerçekleştirilmesidir benim tek inandığım.

Sizin için aşk, Günlükler'*inizde de romanlarınızda da merkez, ama çok ender olarak bundan sade bir şekilde sözediyorsunuz. Sevgiyi neden böylesine arap saçına dönmüş bir ilişkiler yumağı olarak görüyorsunuz?*

Sevgi karmaşıktır. İlişki zor bir yaratıcılıktır. Engeller, roller, maskeler yüzünden. İnsanlar labirentler inşa ediyorlar. Hepimiz kendi "ben"lerimizi doya doya yaşayabilseydik ortaya çok karmaşık bir örnek çıkardı. Ama biz sürekli denge tutturmak zorundayız: Benim tarif etmeye çalıştığım işte bu süregelen titreşimler.

Sezgi, sizin yazarlık yönteminizin büyük ölçüde parçası. Kendiliğinden bilinçlenmeye duyduğunuz hayranlığı bütün çıkış noktalarıyla birlikte tanımlayabilir misiniz?

Çocukken, insanların ne hissettiklerini çok iyi anlardım. Sonra sezgilerimi psikoloji eğitimiyle geliştirmeye çalıştım. Romantizme olan eğilimim hissettiklerimi tartmaya zorlardı beni. Artık sezgilerime ve onun gücüne inanıyorum. Japonya'dayken, konuşmadığım bir dilde konuşan insanlarla ilişki kurduğum duygusu içindeydim. Bu, sezgilerime dayanan bir kavrayıştı, onu romanlarımda ve özel yaşantımda çok daha yoğunlaştırdım. Otuzlu yıllarda Louveciennes'de eğri çatılı bir Attika stüdyosunda oturuyordum. Pencereler arasına bütün dostlarımızın burçlarını çizmiştik ve her gün takip ediyorduk. Her bir burcun saat gibi bir göstergesi vardı ve her gün için çizelgeler hazırlayıp örneğin "Artaud'nun falına göre..." diyebiliyorduk. Bugün artık astrolojinin falcılık dalına ilgi duymuyorum, beni çeken, insanların karakterleri hakkında söyleyebil-

dikleri. Günlük fala baktığımız dönemlerde astrolojik haritadan yararlanarak arkadaşlarımı ve şehirlerini astrolojik örneğe göre yerleştirdiğim bir çizelge hazırlamıştım. İlişkileri bir falda ve haritada resimleştirmek düşüncesini çok hoş bulmuştum.

Feminizm Hakkında Düşünceler

Benim kadın hareketine katkım politik değil, psikolojik yapıdadır. *Günlükler*'imi okuduktan sonra kendi kurtuluşlarını gerçekleştirebilmiş binlerce kadından sürekli mektup alırım. Bu mektuplar, bir kadının gelişmesini ve çiçek açmasını engelleyen psikolojik etkilerin uzun bir listesini oluştururlar. Dinin, ırkçılığın ve kültürün olumsuz etkilerini inceledim; bu etki politik sloganlarla değil, sadece ve sadece aktif eylemle ortadan kaldırılabilir. *Günlükler*'imde kadının elini kolunu bağlayan bir sürü kısıtlamadan sözediyorum. *Günlükler* zaten yargılanmaya karşı bir sığınak, kadının gerçek durumunu tahlil edebileceğim bir yerdi. Özgürlüğün anlamı, sanırım bu noktada başlar. Başlamak diyorum, kalmak değil. Kadının duygusal görüşleriyle yaklaşımlarındaki değişiklikler onun daha etkili hareket etmesini sağlayacaktır. Bununla pratik, ekonomik ve sosyolojik problemleri kastetmiyorum, çünkü çoğunun zeka ve sağduyuyla çözülebileceği inancındayım. Ben daha ziyade gücün kaynağını oluşturan kendi kendimizle yüzleşmeyi vurgulamak istiyorum. Yapmakta olduğum, sorumluluğun ağırlık noktasını değiştirmek, azarlamak değil! Ben kadını azarlamıyorum. Benim söylemek istediğim şadece ve sadece şu: Topluma veya erkeklere serzenişte bulunacağımıza durumumuzun sorumluluğunu kendimiz yüklenecek olursak kendimizi çok daha az zavallı hissederiz. Verimsiz isyanlarla değerli enerjimizi araya vermekteyiz. Olayların daha bir bilincine varmak, bize kendi kaderimizin efendisi ol-

ma duygusunu verecektir. Ve kendi şansımızı elimizde tutabilmek her zaman için başkasının bizim kaderimizi yönlendirmesini beklemekten daha mutluluk vericidir. Erkeklerden fikir, psikoloji, tarih veya sanat alanında birçok şey öğrendiysem de benim gelişmeme hizmet etmeleri için onları kendi kimliğimin ve inançlarımın bir onaylanmasına dönüştürmesini de öğrendim. Öte yandan kadını seviyor, problemlerini tümüyle anlıyor ve kişiliğini geliştirme çabasını dikkatle izliyordum. Ortak yaşantımızı etkileyen sürekli devrimin içimizdeki derin değişikliklerden kaynaklandığına inanıyorum.

Kadının önceleri üstlendiği evişlerinin çoğunluğu törensel nitelikteydi; onlarla sevgi, ihtimam ve koruyuculuk ifade edilebiliyordu. Artık vericiliğimize başka kıyafetler giydirmeliyiz. Eskiden evişlerini neden yaptığımızı ve yapmadığımız zamanlarda neden suçluluk duyduğumuzu kavramadan onlardan tümüyle kurtulma problemini çözemeyiz. Sevdiklerimizin yaşantılarını zenginleştirebilmenin daha başka yöntemleri de olduğunu onlara kavratmalıyız. Bu meşgalelerin bir kısmı başka şeylerin yerini dolduruyordu. Yuvamızda kendi saltanatımızı sürdürebiliyorduk ve bu, bir sürü keyifli şeyi de birlikte getiriyordu. Sevgi, güzellik ve belli bir doyum duygusu bir tazminattı. Enerjimizi ve güçlerimizi başka yollara kanalize etmek istiyorsak sonunda özel dünyamızı kaybetmek pahasına bir çözüm bulmamız gerekiyor. Ama, ta içimize sinmiş, kökleşmiş olan suçluluk duygularımızla başetmek zorunda olduğumuza inanıyorum. Bunun anlamı da, sevmemiz, ortak çalışmamız, çocuklarımızı eğitmemiz, evimize bakmamız ile ilgili yaratıcı olanaklar bulup sevdiklerimizi başka yolların da varlığına ikna etmektir. Tabii ki dünyasının özel hayatla kısıtlanmış olması kadına, yarışmaya yönelik

dünyasında erkeğin belli bir ölçüde kaybetmiş olduğu bazı özellikler kazandırmıştır. Kadınların çevrelerindeki insanlarla daha insancıl ilişkiler sürdürebildiklerine, iktidar hırsının kişiliksizliğiyle bozulmamış olduklarına inanıyorum. Kadını adliyede, politikada ve eğitimde gözledim. Kişisel ilişkiler kurabilme yeteneğiyle çok daha etkili bir şekilde haksızlığa, savaşa ve önyargıya karşı mücadele verebiliyor. Bütün mesleklere yeni bir kalite getiren yeni bir kadın tipini düşlüyorum. Ben başka bir dünya istiyorum, erkeğin iktidar ihtiyacının -savaş ve haksızlıkların kaynağı- şekillendirdiği bir dünyayı istemiyorum. Bizim yeni bir kadın yaratmamız şart!

Gettolara yoksulluğa ne demeli? Önce: Yeni insan bunlara izin vermezdi. Çünkü insanın kendisini düzelmiş görmek istiyorum. Hepimiz biliyoruz, sistemin değiştirilmesiyle uyuşturucu, suç, savaş ve haksızlıklar ortadan kaldırılamıyor. Liderlerimizde eksik olan insanlık. Kadının aynı örneğin peşinde gitmesini istemiyorum. Kişisel nitelikleri ve düşünceleri ortaya koymak eskilerde Püritanizm tarafından tabulaştırılmıştı, şimdi ise o bayrağı milliyan fanatikler kaptı. Psikolojik özgürlük belki pratikteki problemlerin de çözülmesini sağlayabilecektir. Fantazi, yetenek ve zeka, çözümler bulabilmeleri için özgür bırakılacaklar. Kadın hareketi içinde bir sürü kadın görüyorum, fasit daire içinde deliler gibi belli problemlere kafa yoruyorlar, oysa duygusal tutuculuklarını bir tarafa atarak sakin düşünüp hareket edebilseler çözüm bulmaları kolaylaşacak. Yönlendirilmemiş, kör öfke ve kin etkili silahlar değillerdir. Sağduyu ile yapılan eylemlere dönüştürülmelidirler. Her kadın önce kendi problemlerine kafa yorup sonra çevresinde etkili olmaya çalışmalıdır, yoksa kendi problemlerinin yükünü zaten prob-

lemlerle dolup taşan çoğunluğa taşır. Oysa, bireysel çözüm ve cesaret bir hücre gelişmesinin, organik bir gelişmenin özelliklerini taşır. Genel sentezle kaynaşır. Sloganlar bize güç vermez, zira genelleştirmeler gerçekdışıdır. Aslında birlikte çalışmaktan yana olan birçok zeki kadın ve erkek, genelleştirmelerle ürkütülüyorlar. Bazılarına hiç de uygun olmayan bir davaya bütün kadınları katmaya çalışmanın hiçbir yararı yoktur. Grup her zaman için güç vermeyebilir, çünkü yalnızca asgari müştereke göre hareket eder. Grup, bireysel iradeyi zayıflatıp kişisel katkıyı tahrip eder. Kadının bireysel bilinç geliştirmesine karşı olmak demek, tek tek bireylerin araştırmaları ve bilgilenmeleri ile kalitesi yükselecek olan kollektif yarara karşı olmak demektir. Her kadın kendini, problemlerini ve engellerini bizzat tanımalıdır. Kadından rica ediyorum; kendi kaderinin efendisi olabileceğini kabul etsin! Bu, mutluluk verici bir düşüncedir. Başkalarını paylamanın tek bir nedeni vardır, o da kendini çaresiz hissetmektir. Psikolojinin en hoşuma giden yanı, kaderimizin kendi içimizde, kendi elimizde olduğunu söylemesidir. Başkalarının bizi kurtarmasını bekledikçe bunu kendimize yaptıracak gücü geliştiremeyiz. Bir kadın kendi gizli, kişisel yenilgilerini, özel düşmanlıklarını ve başarısızlıklarını halledememişse bunların tortusunu grubun içine de taşıyarak onun olumsuz tepkilerini arttırır. Bu da kurtuluşu çok dar bir temele sıkıştırmak anlamına gelir. Kurtuluş: Engellerin üstesinden gelebilme gücü. Engeller ise varolan eğitsel, dinsel, ırkçı ve kültürel bağlardır. Bunlara karşı gelmek gerekiyor ve herkese yetecek hiçbir politik çözüm de yoktur üstüne üstelik. Gerçek diktatörler suçluluk duygularımız, tabular ve eğitim mirasımızdır. Düşmanlarımız bunlardır ve biz bunları ortadan kaldırabiliriz. Bi-

zim gerçek düşmanlarımız bize öğretilenlerdir – erkekler tarafından değil, çoğunlukla anne ve büyükannelerimiz tarafından öğretilenler.

Öfkenin tatsız yönü, abartmalara yol açması ve doğru bilinçlenmemizi engellemesidir. Çoğunlukla kendi davamıza zarar veririz öfkeyle. Bu, tıpkı savaşa sığınmaya benzer.

Yoksulluğun, haksızlığın ve önyargının problemlerini, erkeğin oluşturmuş olduğu hiçbir sistem çözümleyemez. Ben bu problemlerin kendi insan yaşamını değerlendirme yasaları uyarınca böylesine eşitsizliklere göz yummayacak, yumamayan, üstün niteliklerle donanmış bir insan tarafından çözümlenmelerini istiyorum. Bu anlamda, bizim bu üstün niteliklerin gelişmesine yapacağımız her katkı, toplumun tümüne yansıyacaktır. Bütün hamlığımız, hazırsızlıklığımız ve deneyimsizliğimizle kitle hareketlerine dahil edilebileceğimiz düşüncesi kadının kendini geliştirmesini engellemiştir. Bu düşüncenin altında, bizim yapabileceğimiz yegane iyiliğin – kendi dışımızda – başkalarını kurtarmak olduğunu söyleyen, modası geçmiş düşünce yatar. Başkalarını kurtarmaya başlarsak kötülüğün bireysel yetersizliklerden, gelişmemiş insanlardan kaynaklandığını gözardı etmiş oluruz. Bizim idollere gereksinimimiz var. Kahramanlara ve önderlere gereksinimimiz var. Harvard Üniversitesinden gelen bir yığın avukattan bir tek Ralph Nader çıktı. Ama bir Nader'in hesaplanamayacak bir etkisi vardır. Yeteneklerini en üst düzeyde geliştirmeleri sayesinde özel, ayrıcalıklı, olağanüstü sayılan insanları politik nedenlerle başaşağı etmeye çalıştığımız sürece kendi başarılarını elde etmek isteyen hiçbir kimseye yardımcı olamayız. Tıpkı mimarların plana gereksinim duymaları gibi bizim de insan yaratmada plana gereksinimimiz vardır.

Bireysel gelişmeye saldırı, sosyalizmin karanlık zamanlarından kalmadır. Ben bugün kadınlara ilham verebiliyor ve onlara yardım edebiliyorsam, sadece ve sadece kendi gelişmeme tökezlemeden yapıştığım içindir. Başka sorumluluklar sık sık dikkatimi dağıtmıştır, ama hiçbir zaman bilincimi acımasızca, büyük bir disiplin içinde eğitmekten vazgeçmedim, çünkü insanın kaderini düzeltmeye yönelik sistemlerin her birinin iflasının altında mükemmel olmayan, bozulmaya her an hazır bir insanın yattığını farkettim.

Çağlarının davranış biçimlerine ve tabularına karşı gelmiş kadınlarla ilgili yazılar okumak insanı yüreklendiriyor: Onyedinci yüzyılda Ninon de Lenclos; Freud, Nietzsche ve Rilke zamanında yaşamış Lou Andreas-Salomé ve günümüzde Han Suyin. Ya da Lesley Blanch'ın *Yıldızlarını İzliyorlardı*'sındaki o dört kadın kahraman.

Kadın hareketinde bir sürü olumsuzluklar keşfediyorum. Kadın yazarlar keşfedip okumaktansa erkek yazarlara saldırmak, kadınların çevirdiği filmler yapmaktansa erkeklerin hakim olduğu filmlere saldırmak daha önemsenmekte. Kadının pasifliği bir gün bir volkan gibi patlarsa getireceği tek şey felaket olacaktır. Bu pasiflik yaratıcı iradeye dönüştürülebilir. Fakat, kendini bir savaş olarak ifade ederse erkeksi yöntemlerin taklidinden başka bir şey olmaz. Kendi kişisel ilişkilerini tarihteki iktidar kavgalarının önünde tutmuş kadın yazarların eserlerini araştırmak iyi olurdu. Benim gönlümde insancıl bir avukat, insancıl bir eğitici, insancıl bir politikacı yatıyor. Bir erkek veya erkek gibi olmak, bir çözüm değildir. Kadın hareketinde hâlâ gereğinden çok erkeğe öykünme var. Bu yalnızca güç dengelerinin kaymasına yol açar. Kadının güce başka bir tanım getirmesi gerek. Bu tanım insanlarla

olan ilişkilerine dayanmalı. Basmakalıp bir deyişle, kendilerini ezenlerle özdeşleştiren kadınlar, erkeği değiştirmek, düzeltmektense, onlar gibi davranan, kendilerini erkekleştiren kadınlardır. Bir grup başka bir grup pahasına kendini kurtaramaz. Kurtuluş ancak toplu halde ve anlaşma içinde gerçekleşebilir.

Grup olarak düşünmek kuvvet vermez. İradeyi zayıflatır. Çoğunluğun düşüncesi diktatörcedir, bireysel gelişmeyi önler ve herkese ortak bir çözüm arar. Bireysel gelişme toplumsal yaşantının niteliğini arttırır. Gelişmiş bir kadın bütün toplumsal görevlerinin üstesinden gelip aktif hareket etmesini bilecektir.

Kızkardeşim Karım

Lou Anderas Salomé'yi H.F. Peters sayesinde tanıdım ve kitabının bu yeni baskısı için yazdığım önsöz ona borçlu olduğum teşekkürün bir ifadesidir. Hakkında her şey ortaya çıkarılamamışsa da Peters onun oldukça mükemmel bir portresini çizmiştir. Mektuplarının çoğunu imha etmiş olması Peters'in çalışmalarına oldukça sekte vurmuştur. Ama Peters'in sezileri, mantığı ve tanıma yeteneği sayesinde kadının gelişme tarihinin bu en önemli kadınını yakından tanıma olanağına kavuştuk. Peters onun çok sevecen bir portresini çizmiş, yeteneğini ve cesaretini vurgulamıştır.

Lou'nun yaşamı hakkında her şeyi bilemiyor olmamız, onu, kadının bağımsızlık mücadelesinin ışığı altında görmemizi oldukça zorlaştırıyorsa da, hayal gücümüz hemen yardıma koşuyor. Onun sırlarını, çelişkilerini ve ikilemlerini anlayabiliyoruz, çünkü kadınlar hakkındaki bugünkü bilgilerimizle çakışıyor. Kadınların iç motivasyonları, tepkileri ve bilinçaltı dürtüleri hakkında hâlâ birçok araştırma yapmamız gerekiyor. Tarihin ve biyografilerin yeniden yazılmaları gerek. Kadını değerlendirme konusunda hâlâ kadınsal bir bakış açımız yok, çünkü yıllar boyu itiraflar bir tabuydu. Bir kadın herhangi bir açıklama yapmaya kalkıştığında, çoğunlukla toplum ve eleştirmenler tarafından yargılandı. Kadın biyografileri ahlaki değerlerle doludur; Peters böyle yargılara hiç yer vermemiş. O bize Lou'yu yeni değerlendirmenin ışığı altında yorumlayabilmemiz için gerekli bütün verileri sunuyor.

Lou Anderas-Salomé düşüncede ve yaşamda ge-

leneklerin ve alışkanlıkların üstesinden gelme kavgasının simgesidir. Zeki, yaratıcı, orijinal bir kadın, dahi erkeklerle, onlar tarafından ezilmeden nasıl bir ilişki sürdürebilir? Sevdiğiyle bütünleşmek, ama kendi bağımsızlığını da kaybetmemek - işte modern kadının kavgasını verdiği çatışma. Lou sevginin bütün aşamalarından geçti: Verdi veya esirgedi, açıldı veya kendi içine kapandı. Evlendi, ama evli olmayan bir kadının yaşamını da sürdürdü, yaşlı erkekleri sevdi, genç erkekleri sevdi. Yeteneğin cazibesine kapıldı ama ne yalnızca bir mürit oldu ne de yalnızca bir ilham perisi. Nietzsche *Zarathustra*'yı yazarken ona Lou'nun esin verdiğini ve eserini onun kadar kimsenin anlayamamış olduğunu kabul etti.

Yıllar boyu Lou, olağanüstü erkeklerle ilişkileri olan olağanüstü kadınların kaderini paylaştı. Nietzsche'nin, Rilke'nin ve Freud'un yalnızca arkadaşı olarak tanınırdı ama, özellikle Freud'la olan mektuplaşmalarından da açıkça anlaşılacağı gibi Freud, ona son derece eşitlikçi davranmış ve fikirlerine saygı duymuştur. Ibsen'deki kadın kahramanlarla ilgili ilk feminist araştırmayı, Nietzsche'nin eserleri ile ilgili bir denemeyi yazmıştır. Lakin kitapları artık yayınlanmıyor.

Rilke'ye esin vermiştir, ama onun bağımlılığına ve depresyonlarına karşı isyan etmiştir. Yaşama sevgisi bu yüzden ağır yaralar almış ve nihayet altı yılın sonunda Rilke'yle ilişkisini koparmıştır; kendi deyimiyle "kendinden başka kimseye sadık olamayacağı" için. Kendi eserini kendisi yaratmalı; yalnızca kendi dışa dönük karakterine, kendi yaşam tutkusuna ve kendi eserlerine sadık kalmalıydı. Başkalarının yeteneklerini harekete geçirdi, ama her zaman kendininkilere yer ayırmasını bildi. *Erkek oldukları takdirde* romantik ilişkilerine hepi-

mizin hayranlıkla baktığı, çağının bütün kuvvetli kişilikleri gibi davrandı. Dostluk ve aşka özel bir yeteneği vardı, ama ölmeyi aşkı kaybetmeye yeğleyen romantiklerin ihtirasları onu asla yutamadı. Gene de başkalarında romantik tutkular uyandırırdı. Görüşü, düşünüşü ve çalışmasıyla zamanının çok ilersindeydi. Peters bütün bunlara değiniyor, bunları vurguluyor, kanıtlıyor.

Lou'nun beni cezbetmesi, peşimi bırakmamış olması çok doğal. Ama Lou'nun genç bir kadın için ne anlama gelebileceği merakımı çekti – yaratıcı, modern, bir genç kadın için. Bunun üzerine onun hakkında bir araştırma yazan Barbara Kraft ile konuşmaya karar verdim:

> *"Yaşamı süresince (1861 - 1937) Salomé romantizm geleneğinin çöküşüne tanık oldu ve yirminci yüzyılı taşıyan modern düşünce tarzının bir parçası oldu. Salomé ilk 'modern kadın'dır. Nietzsche ve Rilke'yle olan konuşmaları varoluşçuluğun felsefi alt yapısını oluşturmuştur. Ve Freud'la çalışmaları psikanalitik teorinin gelişmesi ve eyleme geçmesinde tayin edici bir rol oynamıştır. Ben onu bir kahraman olarak görmeye başladım; kelimenin tam anlamıyla mitleştirilebilecek bir kişilik. Bugünkü kadınların en büyük sıkıntısı kendilerini özdeşleştirebilecekleri kadın kahraman eksikliğidir."*

Barbara, kadın kahraman eksikliğinin nedenlerini sezmiştir: Biyografiler hep erkekler tarafından yazılıyordu. Kadın olarak bize güç verecek, bizi coşturacak ve cesaretlendirecek kadınlar arıyorduk. Peters, Lou'nun portresini çizerek bize bunu sağladı.

Neden bir ilişkiden öbürüne koştuğunu tartıştık. Daha çok genç bir kadınken, kendine eserlerini devam ettirecek bir mürit aramakta olan Nietzsche'nin hakimiyetinden çekindiğini saptayabil-

dik. Ril ke'ye yazdığı mektupları okuduğumuzda, neden altı yıl sonra onunla olan ilişkisinin sonuna geldiği duygusuna kapılıp yoluna devam etmesi gerektiğini anlayabildik. Lou kimliğini dikkate değer bir titizlikle korudu. Freud'la yaptığı tartışmalarda kadınca görüşlerini sevimli ve zekice ortaya koyabildiği için onun saygısını kazanmıştı. Çevresi, ona olan ilgileri hayranlıkla ihtiras arasında -o çok da güzel bir kadındı- gidip gelen güçlü, hatta üstün erkeklerle sarıldığında bile özerkliğini koruyabildi. Tutkulara bir tepki göstermediğinde, onu frijit olarak damgalamaktan bile çekinmediler oysa. Özgürlüğü, çok derinlerde, bilinçaltında yatan gereksinimlerine göre davranmaktan ibaretti. Bağımsızlığı, hareketli olabilmenin yegane şartı olarak görüyordu. Hareketin anlamı ise durmadan serpilip büyümekti.

Yaşamını erkekleri örnek alarak düzenlemişti gerçi ama asla erkeksi bir kadın değildi. Değişmek, gelişmek ve serpilmek için her türlü özgürlüğü kendine tanıyordu. İkiyüzlü sadakat ve görev tanımlarıyla göz pınarlarını harekete geçiren her türlü sahte duygusallığa karşı dürüstlüğünü koruyordu. Çağının tarihinde bir başka eşi yoktur. Hiçbir zaman bir feminist değildi, ama birey olarak dürüstlüğünü koruyabilmek için içindeki kadınsı yana karşı savaştı.

Lou'yu çok iyi kavramış olan H.F. Peters onun ağzından görüşlerini şöyle özetliyor: "İnsanca yaşam -evet, her yaşam- bir şiirdir. Gün be gün, parça parça farkına varmadan onu yaşarız. Ama, o bizi kendi dokunulmaz bütünlüğü içinde yaşar."

Yaşamla Kendim Arasında

Bu üstün yetenekli ama az tanınmış sanatçının biyografisinde Meryle Secrest, berrak psikolojik görüşü duyarlılıkla birleştirerek karakterle ilişkilerin esaslı bir incelemesine girişiyor. Sanat tarihinin unutulmuş bir parçasını gün ışığına çıkarıyor. Tarihi en parlak renkleriyle yeniden çizmek yeteneğini ve cesaretini gösteriyor. Bir karakter incelemesinde insanın içine böylesine derinlemesine inip çevresindeki havayı, zamanının yaşama biçimini böylesine yakalayabilmiş olmak gerçekten hiç de alışılmış değil.

Kitap, çeşitli açılardan büyüleyici. 1970'de 96 yaşında ölen Amerikalı Romaine Goddard Brooks, başka herkesi gelişmesinde engelleyecek ve ruhen şakat bırakacak kabus gibi bir gençlik yaşamıştı. İçindeki sanatçı gene de gelişti. Her ne kadar bu çocukluk kendi deyimiyle – görünmez bir sis gibi aşk ateşini soğutup, dehasının en yüksek yerlere çıkmasını engelleyip yaşama güdüsünü köstekleyerek– "yaşamla kendim arasına" girmişse de gene de birçok modern sanatçının körelmiş yaşamına kıyasla zamanının önemli kişilikleriyle girdiği dostluk ve aşk ilişkileri açısından renkli ve zengin örneklerle işlenmiştir.

Secrest bu sanatçıları ve yazarları hiçbir zaman sadece isim olarak anmaz. Her birini tek tek tanımlayıp araştırır. Her ne kadar onları – Romaine Brooks ile ilişkide oldukları sıraya göre– projektörlerin parlak ışıklarıyla aydınlatıyorsa da, önemli kişiliklerin pertavsızla incelenmeleriyle hayal edilmeleri arasındaki o çok güzel dengeyi koruyabiliyor.

Yüzyıl başlangıcındaki Paris orijinalliklere, bireysel yaşam örneklerine, delişmenliklere ve özellikle de aşkın her biçimine ve dışavurumuna karşı hoşgörülüydü. O çağ, önemli olan tek şeyin yetenek olduğu bir çağdı.

Romaine Brooks'la sevici ilişkilere girmiş olan Amerikalı milyoner torunu Natalie Barney'yin hayat hikayesi de ilham verme açısından zengindir. Natalie Barney'yin hayat hikayesi tek başına yeterli açıklıkta; ayrıca Romaine Brooks'la onu birbirlerine bağlayan lezbiyen aşk gibi temel konunun yanısıra, diğer temalarıyla da çok etkileyici. Her ikisi de yetenekli, bağımsız kadınlardı, her ikisi de yaşam ve davranış biçimlerini kendileri belirleyebilmişlerdi. İlişkilerinin zenginliği ve çok boyutluluğu en yüksek gerilimi yaratıyordu. Romaine Brooks'un hikayesine duyduğumuz ilgiyi arttıran şey, onun alışılmadık arkadaşları hakkında bize verilen yakın, özel bilgi: O çağı yaşayıp onların başarılarını ve ümitsizliklerini paylaşmış olma hayali.

> *Romaine Brooks'un St. Ives'te geçirdiği altı yılın sonunda ünlü Durand-Ruel Galerisinde sergilediği 13 tablo bir bütün olarak olgun yeteneğini kanıtlamış ve sanatçı olma konusunda gösterdiği kararlılığın başarılı bir savunusunu getirmiştir. 'Ben sanatçı olarak doğdum, doğuştan sanatçıyım.' Bu kararının bedelini, ailesiyle ilişkilerinin tümüyle kopması, uzun yıllar yoksulluk çekmesi ve harcadığı onca çabayla ödemiştir."*

Proust'un Baron de Charlus tipine ilham kaynağı olan egzantrik yazar, sanat eleştirmeni ve kazanova Robert de Montesquieu, Romaine Brooks'a hayrandı, aralarında sağlam bir dostluk vardı; ona "ruh hırsızı" lakabını takmıştı, çünkü onun tablolarında, oynanan rollerin ardında saklı sırrı, o zavallı ben'i

yakalayıp ortaya çıkardığını farketmişti; Apollinaire onun eserlerinde aşırı bir ciddiyet ve hüzün keşfetmişti.

Secrest, Romaine Brooks'un büyük bir olasılıkla kendi trajik deneyimini başkalarına yansıttığı ya da trajik yaşantısının ona başkalarının dikkatle gizledikleri yara izlerini kolaylıkla farketmesini öğrettiği fikrinde.

Ona modellik yapanlar arasında Jean Cocteau, Paul Morand, Ida Rubinstein ve D'Annunzio da var. Bütün bir ömrünü önemli kişilikler arasında geçirdi: Somerset Maugham, Axel Munthe, Gertrude Stein, Ezra Pound, André Gide, Colette, Compton Mackenzie. Arkadaş kalıp herkesin kendi zevkinin peşinde gidebileceği düşüncesinden yola çıkarak homoseksüel biriyle evliliği denedi. Evlilik bir yıldan kısa sürdü.

Sevgi arayışı ve sanatçı olarak doyum, kitabın ana konuları. Avrupa'nın en üstün beyinleri onu böyle tanıyıp böyle saydılar. Secrest, Romaine Brooks'un bütün sevgi arayışlarının altında hayatta hiç sahip olmadığı o bir şeyi arayışın yattığını ileri sürüyor: O her şeyi onaylayan ana sevgisini. Secrest, Dr Charlotte Wolff'ten şu alıntıyı yapıyor: "Anneyle duygusal ensest, gerçekte lezbiyenliğin temelini oluşturur." Kanımca bu, oldukça dar bir görüş. Bütün sevgi arayışları eninde sonunda, hayatın başlangıcında sahip olunamayan sevgilerin arayışı olarak yorumlanabilir. Secrest bize, Dante'nin cehennemlerinde çocuklarına sevgi vermeyen ana-babalara özel bir köşe ayırdığını hatırlatır. Romaine Brooks'un durumunda, annesinin oğluna duyduğu hastalıklı sevgiydi onu derinden yaralayıp kadın yanını inkara iten.

Toplumsal ilişkileri, şairliği, aforizmaları ve skandal dolu, gayrı ortodoks yaşam biçimiyle bü-

tün Paris'i avcunun içine alan "Cincinnati'nin vahşi kızı" Natalie Barney ile olan derin aşk ilişkisi, büyüleyici bir araştırma konusudur – karmaşık ve derin. D'Annunzio ile olan uzun süreli ilişkisi de havası ve titreşimleriyle aynı şekilde çok zengindir.

Romaine Brooks'un tabloları Amerika'da ilk defa – Nizza'da unutulmuş olarak ölümünden bir yıl sonra – 1971'de sergilendi. Secrest şöyle yazar: "Bir sanatçının yaşamı anlatılırken eserleri ya kendi başlarına birer fenomen olarak – yaşamdan bağımsız olarak – görülür ya da kaynakları sanatçının özel psikolojik doğasının ışığı altında aranır. Romaine Brooks'un eserleri hayatından asla soyutlanamazlar."

O, son zamanlarda unutulmuşluktan kurtarılan olağanüstü kadınlardan biridir. Bu muhtemelen, kadınların kadın tarihini yeniden yazma konusunda son zamanlarda artan ihtiyaçlarından kaynaklanıyor; ya da bir sanatçının genellikle o öldükten sonra anlaşılması meselesinden; hani bir sanatçının eserini, ta ki günün birinde bizim zevkimiz, değer yargılarımız ve ilişkimiz aradaki mesafeyi kapatana dek karanlığa gömen o esrarengiz yapıdan; ve de kararma dönemlerini, ama aynı zamanda da çoktan unutulmuş bir sanatçının bizim modern bilincimizin kaçınılmaz bir parçası haline gelmesi dönemini açıklayan o esrarengiz yapıdan. Biz bugün artık Romaine Brooks'un ruh hastası annesiyle olan ıstırap dolu ilişkisini çok daha iyi anlayabiliyoruz. Biz bugün artık bir sanatçının gelişmesinde, yetişmesinde ona eşlik eden çeşitli engelleri ve zorlukları, sevgi gösterilerinin renkli şekillerini çok daha iyi anlıyoruz.

Lord Alfred Douglas, Romaine Brooks'a şiir kitabını şu ithafla göndermişti: "Biz birbirimize sık sık, asla solmayacak şeyler söylemekten vazgeçmedik."

Bu biyografi için de söylenebilir bu. Bu eserde resim, ahlak, mekan, insan tarihi son derece dengeli bir biçimde içiçe örülmüştür ve bir yaşamın kopmaz bağını yeterince izlediğimizde, bize başka pek çok yaşamı ve insan deneyiminin bitmez derinliklerini keşfetmede ışık tutabilecektir.

Japonya'nın Kadınları ve Çocukları

Japonya'nın kadınları her zaman her yerde hazırlar ama en ortada gözükmeyenleri de onlar. Ben şimdiye kadar hiçbir memlekette, kavraması bu kadar zor başka bir toplulukla karşılaşmadım. Her yerdeler – lokantalarda ve dükkanlarda, müzelerde, metrolarda, trenlerde, otellerde ve pansiyonlarda, sokaklarda ve tarlalarda – ama dikkati üzerlerine çekmemede gösterdikleri başarı yabancıları büyülüyor. Otellerde ve lokantalarda şefkatli, dikkatli ve yardımseverler, hem de, insanın – erkekler hariç – hayal bile edemeyeceği ölçüde; ama kadın misafirlerine de aynı nezaketi ve yumuşaklığı gösteriyorlar. Sanki bizim ebedi dikkatli ve koruyucu anne rüyamız kollektif bir temelde gerçekleşmiş gibi... Tek bir farkla: Bu anne her zaman genç ve şık giyimli. Çalışkan ama sessizler, hamaratlar, her taşın altından çıkıyorlar ama gene de sıkıcı ve ısrarcı değiller.

Yayıncım Tomohisa Kavade tarafından Japonya'ya davet edildiğimde yazar olduğum için normal olarak yalnızca erkeklerin girebildiği bir geyşa lokantasına girmeme izin verildi. Her müşterinin arkasında bir geyşa duruyor veya diz çökmüş bekliyordu. Her saki bardağım boşaldığında benim geyşam aynı hızlı ve hafif hareketle eğilip yeniden dolduruyordu. Balığımı çubuklarla yiyemediğimi farkettiğinde de onu inanılmaz bir beceriyle parçaladı. Önce çubuklarla balığı ezerek yumuşatıp hızlı, tek bir hareketle bütün kılçığı çekip çıkarıverdi. Ve bütün bunları, Batılı kadınları hareketsiz hale getirebilecek kadar bol kollu son derece şık bir elbi-

seyle yaptı. Bir başka geyşa bana imzalamam için bir eşarp getirdi. "Ben Hemingway okudum," dedi "o eşarbımı onbeşimdeyken imzalamıştı".

Müşterilerinin önünde gereğinden tek bir saniye bile fazla eğilmiyorlar; aralarından tek bir tanesi bile "bana bakın, ben buradayım," demek ister gibi davranmıyor. Tepsileri taşıyışları, yemeği dağıtışları ve söylenenlere kulak kabartışlarıyla sanki beceriksizlik, ter ve tembellik karşısında kazanılmış muhteşem bir zafer bu. Yer çekimini yenmişler.

Temiz, işlemeli kimonoları, parlatılmış klasik biçimli saçları, beyaz tabileri ve yepyeni sandaletleriyle yağmur altında bizi sokağa kadar geçirip biz gidene kadar eğilmiş beklemeleri içime çok dokundu.

Tokyo dışında, Geyşa Mahallesinde işlerine koşarken gördüm onları: Kusursuz giyimli, saçları birer sanat eseri, kar beyazı tabileri ve tahta sandaletleriyle, kimonolarının kumaşları her zaman hafif kolalı, geniş kolları birer kelebek misali uçuşarak.

Kadınları fabrikada işlerinin başında gördüm. Hepsi mavi keten kimonoları içindeydiler, eskimiş ama temiz. Dizlerinin üstünde oturmuş, en az daha cazibeli arkadaşları kadar titiz hareketlerle çalışıyorlardı. Saçları ne briyantinliydi ne de topuz; bir örgüde toplanmıştı.

Modern, eşitlikçi Japon kadınları Tokyo'da kalmışlardı. Yolculuğumun diğer kısmında gördüğüm bütün kadınlar sanki sadece hoşa gitmek ve içki ihtiyacımızı en mükemmel yollarla gidermek için vardılar.

Kostümleri sıkı bağlar içindeydi, ama obilerinin bütün darlığına rağmen hareketleri hep yumuşak ve havalıydı. Tahta sandaletlerine rağmen bir bale-

rin kadar hafif yürüyüşlüydüler.

Tarladaki kadınlar işe aynı keten elbiseleri giyiyorlardı, tek tip ve eskimiş de olsalar temiz. Hasır şapkaları ve sepetleri de tek tipti; ve kadınlar öyle bir düzen içinde çalışıyorlardı ki, sanırdınız uzun uzadıya tasarlanmış bir dansla karşı karşıyasınız. Ayrık otları ayıklayışlarını seyrettim – tek sıra halinde, diz çökmüş, sepetleri yanlarında– ve bunu öyle ritmik hareketlerle yapıyorlardı ki, tek bir sapma veya beceriksiz bir hareket yoktu. Erkekler ağaçlarla ilgilenip göletlerdeki fazla nilüferleri temizlerken kadınlar bahçe çapalıyorlardı.

Böylesine bir yumuşaklık, böylesine her şeyi kapsayan bir dikkat: Elimde olmadan Japon filmlerine gitti aklım; tahrik edildiğinde bu yumuşaklığın vahşiliğe dönüşebildiği, kadınların bıçakla hatta kılıçla dehşet saçtığı filmlere. Derinlerde, maskeli, gözlerden uzak yaşanmış bir geçmişten nasıl bir modern kadın doğacak acaba? Bütün sır, asla yaşını göstermeyen – tabiatın izler bıraktığı köylü kadınlar hariç– o düz yüzlerinin ardında saklı. Yüzün pürüzsüzlüğü çocukluktan yaşlılığa kadar sürüyor.

Sonunda bu hizmet aşkının bir maske olamayacağına karar verdim; insanlara duyulan gerçek ilgi kadar doğal. Kayrağını, özdeşleşme ve başkalarının duygularını anlama yeteneğinden alıyor.

Yayıncılarım çok genç olmalarına rağmen – 28 ve 29 yaşlarındaydılar– beni eşleriyle tanıştırmadılar. Eşleri hiçbir akşam yemeğimize, No oyunu ve Kabuki ziyaretlerimize davet edilmediler. Kendimi teselli için bir sürü roman tedarik ettim. Böylece Japon kadınının duygu ve düşünce tarzını daha yakından tanımayı umuyordum. 900 yılında ilk günlüğü yazan Şikibu Murasaki örneğin, ince ve sanatkârane detaylarıyla Proust'u hatırlatan eserinde im-

paratorluk sarayında yaşayan insanların düşüncelerini ve duygularını konu alıyorsa da kadın burada da sadece bir resim olarak kalıyor. Çağdaş kadın yazarların eserleri çevrilmemiş. Ve romanlara gelince bana kadın hakkında neredeyse hiçbir şey vermediler. Aynı kendini düşünmeme ögesi romanlara da sızmış. Ağırlığını koymuş veya kişilik geliştirmiş çok az kadın figürü var. Davranış biçimlerine, geleneklere, dini ve kültürel yasalara uyma konusunda akıl almaz bir titizlik gösteriyorlar: Kollektif bir ideal için yaşamak. Kirişi kıran, kötülüğün timsali olarak damgalanıyor.

Kiuşu'ya giden otobüste bize mavi üniforması, ufak beyaz şapkası ve beyaz eldivenleriyle bir kadın rehberlik ediyordu. Güzel denemezdi ama yüz ifadesi öylesine hayat dolu, açık ve ilgiliydi ve öylesine bir sıcaklık ve sevecenlik yayıyordu ki, bütün yolcuları o uzun ve yorucu yolculukta neşe içinde tutmayı başardı. Otobüsün durduğu, mola verdiği her köyde, o yörenin halk türküsünü okudu. Sesi bir çocuğunki kadar tatlı ve berraktı, gene de insanı yalnızlıkta çalman hüzünlü bir flütün sesi gibi takip ediyordu. Bütün sıcağa, yorgunluğa, yolcuların sırnaşıklığına rağmen her zaman taptaze, neşeli, ayağına çabuktu ve modern işinin yüklerini yelpazelenirmişcesine taşıyordu.

Çocuklar da kendi başına bir muamma: Disiplin ve sevgi arasında tam dozunda bir dengenin bulunması muamması. Bana dünyanın en spontan, aynı zamanda en iyi yetiştirilmiş çocukları gibi geldiler. Canlı, neşeli, sevimli, açık, anlamlı ve özgürler. Ama, özgürlükleri asla ve asla bireycilikte ya da anarşide noktalanmıyor. Müzede gezen bir grup Japon çocuğunun kendi yaşlarında bir Amerikalı çocukla karşılaşmalarına şahit oldum. Hemen çocuğun çevresini sarıp tasasız cıvıldaşmaya başladılar.

Bildikleri az buçuk İngilizceyle konuştular. Amerikalı çocuk ise homurdanarak, güvensizlik içinde ve mesafeli seyretti etrafını.

Müzelerde ve bahçelerde girgin ve meraklılar. Neşeleri sürekli ama irade altında. Birkaç saat süren Kyoto'daki Gion Festivalinde her taşın altında onlar vardı. Ama, töreni hiç bozmadılar. Sıcak onları yormadı, kalabalık onları kirletmedi, giysileri kırışmadı. Pasaklılığa ve karamsarlığa karşı gelmeyi. en yorucu günü bile taptaze ve vakur bitirmeyi bu genç yaşta gerçekten öğrenmişler miydi? Japon bahçelerini anımsadım; düzen, stilizasyon. doğa üzerindeki hakimiyet bu bahçeleri estetik mükemmelliyete ulaştırır. Japonlar estetik mükemmelliyet mucizesini en doğal halleriyle mi başardılar? Ne bir ayrık otu, ne ölü yapraklar, ne düzensizlik, ne kargaşa, ne solmuş çiçekler, ne pislik dolmuş yollar; mucizenin sırrı bu mu?

Japon kadınları ve çocukları ile ilgili anılarım işte bunlar.

Duyarlı Erkek İçin Savunma

Son bir yıl boyunca, zamanımın büyük bir kısmını genç kadınlarla üniversitelerde geçirdim, benim eserlerim hakkında doktora tezi hazırlayan genç kadınlarla. *Günlükler* üzerine tartışmalarımız bizi her zaman onların özel hayatlarını konuşmaya sürükledi. Bütün bu kadınların idealleri, fantazileri ve hayalleri bir geçiş dönemi içindeydi bunu farketmekte gecikmedim. Zeki, yetenekli, çağın yaşamını yeniden şekillendirmede aktif bu kadınlar için erkeğin alışılmış tarifi artık cazibesini kaybetmişe benziyor.

Katışıksız maşo tipinin yaldızını sıyırmasını öğrenmişler, sahte erkekliğinin, adale gücünün, oyundaki becerisinin, kibrinin ve -hepsinden tehlikelisi- duygu yetersizliğinin maskesini düşürmüşler. *Paris'te Son Tango* filminin kahramanı onları tiksindirmiş: Bir sadist, kadını aşağılayan bir erkek, güç gösterisi sadece yaldız; sözde kahraman (edebiyatta bir Hemingway'in ya da Mailer'in pozu), sahte kuvvet. Bütün bunlar bu yeni kadınlar tarafından açığa çıkarılıp reddedilmişti; çünkü aldatılamayacak kadar zekiydiler. Onları korumak bir yana (eski kadınların inandıklarının aksine) birey olarak varoluşlarını tehlikeye atan bir erkeğin hakimiyetini kabul etmeyecek kadar akıllı ve gururluydular.

Hayranlıkları şairin üzerine kaydı, müzisyenin, şarkıcının, aynı üniversitede okuduğu duygulu erkeğin üzerine kaydı; doğal, pozsuz ve gösterişsiz, dürüst erkeğin, talep etmeyen, savaş ve hırsı küçümseyen, tüketicilik ve politik faydacılıktan iğre-

nen erkeğin üzerine. Yeni kadına erişebilecek olgunluktaki yeni bir erkeğin üzerine. İkisi birbirlerine derslerinde yardımcı oldular, şiirlerini açıkladılar. İtiraf ve özeleştiri dolu mektuplar yazdılar, aralarındaki ilişkiyi önemsediler, itina gösterdiler, zaman ayırdılar, korudular. Kişisel olmayan duygusallığı reddettiler. İkisi de hoşlarına giden bir şeyin üstünde çalışmak istediler.

Bu tarife uyan birçok çiftle karşılaştım. Hiçbiri diğerinin üstünde hakimiyet kurmamıştı. Herkes en iyi bildiği şeyi yapıyordu; işleri paylaşıyorlardı. Büyük bir doğallık içinde, rol dağılımı ve sınırlar saptama gereksinimi duymadan. En karakteristik özellikleri yumuşakbaşlılıklarıydı. Evin efendisi yoktu. Eve geçim parasını kimin getireceğini saptamak gerekmiyordu. İnsana özgü çok ince bir titreşim sanatı geliştirmişlerdi. Ne güçlülük ne de güçsüzlük değişmez özelliklerdir. Bizim hepimizin güçlü ve güçsüz günlerimiz vardır. Onlar ritmi, yumuşaklığı, orantılamayı öğrenmişlerdi. Her biri ilişkiye bilgi ve özel anlayış aktarmıştı. Bu çiftlerde cinslerarası savaş yok. Evlilik kurallarıyla ilgili antlaşmalar yapmak gerekli değil. Birçoğu evlenme gereksinimini duymuyor. Bazıları çocuk istiyor, bazıları çocuk istemiyor. Rüyanın anlamını kavramış durumdalar – nevrozların semptomu olarak değil, bizim gizli kalmış varlığımıza rehber olarak önemini. Herkesin hem erkeğe hem de kadına özgü özelliklerle donatıldığını biliyorlar.

Ama bu genç kadınların bazılarında yeni bir korku ortaya çıkmış. Uzun yıllar boyunca dolaylı ya da dolaysız (yaşantılarının biçimlerini, kalıplarını, sorumluluklarını belirleyen) erkek hakimiyeti altında yaşadıktan sonra sanki buna alışmışlar. Ve şimdi, bu hakimiyet kalkınca – karar vermekte, hareket edebilmekte, arzularını dile getirmekte, kendi

öz yaşamlarını sürdürmekte özgür olunca- kendilerini küreksiz birer sandal gibi hissetmeye başlamışlar. Gözlerinde sorular okuyordum. Yoksa duygusallık, aşırı yumuşaklık, hoşgörü zaaf olarak mı değerlendiriliyordu? Otoritenin eksikliğini hissediyorlardı, yani yoketmeye, ortadan kaldırmaya çalıştıkları şeyin ta kendisini. Eski alışkanlık etkisini o kadar uzun bir zaman sürdürmüştü ki! Bağımlı kişiler olarak kadınlar. Birkaç bağımsız kadın, ama bağımlılara kıyasla sayıları ne kadar da az. Sınırsızca sunulan sevgiye hiç de alışık değiller. Benmerkezci olmayan, talepler ileri sürmeyen, ahlaki eleştiriler getirmeyen bir sevgi. Kadına görevlerini dikte etmeyen bir sevgi (senin şunu ya da bunu yapman gerekli, senin bana işlerimde yardımcı olman gerekli, senin benim kariyerimi desteklemen gerekli, senin beni itelemen gerekli)...

Yeni sevgi neredeyse ikiz kardeş ilişkisine benziyordu. Hakimiyet yok, diktatörlük yok. Garip. Yeni bir şey. Sanki yeni bir kıta keşfedilmiş gibi. İnsan aynı anda *hem* bağımlılığa *hem de* bağımsızlığa sahip olamaz. Kâh birine kâh öbürüne ağırlık verebiliriz, böylece her ikisi de gelişebilir; rahatça ve engellenmeden. Duyarlı erkek kadının gereksinimlerinin farkındadır. Kadının yaşaması onun ereğidir. Ama kadınlar bazen asıl eksikliğini duydukları şeyin, kadının serpilmesini, yeteneklerini ortaya çıkarma denemesini, hareket özgürlüğünü kısıtlamış olan şey olduğunun farkında değiller. Onlar duyarlılığı zaafla karıştırıyorlar; belki de duyarlı erkekte, *maşo* erkekte olan saldırganlığın (hani *maşo* erkeği ailesi ve kişisel ilişkilerini ayaklar altına almak pahasına iş hayatına ve politikaya iten o saldırganlık) eksik olmasından.

Genç bir erkek tanıdım; firmayı babasından devralmasına karşın karısının kendini firmaya adama-

sını, iş ilişkilerine özen göstermek adına sevmediği insanları eve davet etmesini beklemiyordu. Karısı ilgi alanı olan psikoloji ve sosyal hizmet eğitimine istediği zamanı ayırmakta özgürdü. Ama karısı, bu iki değişik arkadaş çevresinin - erkeğin iş arkadaşları ve kadının psikolog dostları - onları tamamen değişik iki ayrı yaşama sürükleyeceğinden ve birbirlerine yabancılaşacaklarından korkuyordu. Kendi psikolojik deneyimlerinin kocasını bambaşka bir yönden etkilemekte olduğunu farketmesi için epey zaman geçmesi gerekti. Kocası emrinde çalışanlara çok daha insancıl yaklaşmasını öğrenmişti. Bir gün memurlardan birinin firmanın benzinini dışarıya sattığı ortaya çıkınca memuru yanına çağırıp ona hayat hikâyesini anlattırmıştı. Sahtekârlığın nedeni böylece anlaşılmıştı (bir çocuk için aşırı yüksek hastahane masrafları). Memuru kovacağına yardım etti ve böylece kendisine çok sadık bir eleman kazanmış oldu. İlgi alanları onları birbirinden uzaklaştırıyor gibi görünen bu çift sonunda giderek birbirlerine daha çok kenetlendiler.

Bir başka çift tanıyorum. Her ikisi de yazardı. Bir gün karar verdiler. Her yıl değişimli olarak biri ders vererek diğerine yazma olanağı tanıyacaktı. Erkek oldukça tanınmış bir yazardı. Kadın ise o zamana kadar yalnızca dergilerde şiirlerini yayınlamıştı ama edebiyat tarihi ile ilgili bir eser hazırlamaktaydı. O yıl ders verme sırası ondaydı. Öğretmen arkadaşları kocaya bir arkadaşlarının eşi muamelesi çekiyorlardı ve partilerde sık sık "yazı da mı yazıyorsunuz?" sorusunu soruyorlardı. Bu durum gerginliklere yol açabilirdi. Kadın bu problemi tek bir hareketle çözdü: Okul gazetesinde kocasının son romanının tartışmasını yayınlattı. Kocaya saygı geri gelmişti.

Politik aktivitelerde genç erkeklerin hüsranla

geri çekildikleri noktada genç kadınlar ileri atılıyorlar. Sonuçta yeni kadın yeni alanlar ele geçiriyor. Belli kanunların değiştirilmiş olması olgusu, yeni erkeğe yeni bir güven kazandırdı. Kadınlar politik alanda hâlâ David ve Goliath aşamasında. Hâlâ tek bir taşın yaratacağı etkiye inanıyorlar. Ancak erkeklerini, kendi deyimleriyle "aynı dalga uzunluğunda" hissettikleri anda inançları da kuvvetlenir.

Eski tip erkek, işinin esiridir, yaşamı stresle kısalır ve emeklilikle biter. Bu durumu genç bir kadın tersyüz etti: kocasının resme olan zaafını destekleyerek onu erken emekli olması ve yaşamını resim ve gezilerle zenginleştirmesi için teşvik etti.

Bu durumlarda uzlaşmaz farklılıkların çocukça vurgulanışı yerine koordine edebilme sanatının ağır bastığını görüyoruz. Olgunlaştıkça bütün aktivitelerin birbirlerine bağımlı olduklarını ve birbirlerini karşılıklı beslediklerini öğreniyoruz. Yeni kadının kafasını karıştıran başka bir kaynak da birçok yeni erkeğin o eski hırslarını terketmiş olması. Bütün bir yaşamı servet peşinde koşarak geçirmek istemiyorlar. Gençliklerinde seyahat etmek istiyorlar, bulundukları anı yaşamak istiyorlar. Ben onlarla Yunanistan'da, İspanya'da, İtalya'da, Fransa'da otostop yaparken karşılaştım. Tamamen o anı yaşıyorlardı ve anlık maceraların zorluğunu rahatça yükleniyorlardı. Genç bir kadın fiziki zorlukları kaldıramıyacağı inancıyla tek parça bavulunda bir sürü vitamin taşımaktaydı. Bana dedi ki: "Önceleri David benimle alay ediyordu, ama sonraları benim bu seyahati fiziki olarak kaldıramıyacağımdan korktuğumu anladı ve beni elinden geldiğince korumaya başladı. Alışılagelmiş bir erkekle evlenmiş olsaydım, onun koruma anlayışı beni evde bırakmak olurdu. Ve ben David'le birlikte keşfettiğimiz bü-

tün bu mucizeleri yaşayamazdım. David benim güçlerimi ortava çıkartmama yardım ederek bana kuvvet verdi." Her ikisi de gençlikleri süresince seyahati bırakmayı akıllarından bile geçirmiyordu.

Genç kadınların bana sık sık sordukları sorulardan biri de şu: Yaşam tarzı kocasının mesleği tarafından belirlenen bir kadın kendi hayatını, kendi ortamını nasıl yaratabilir? Kocasının doktor, avukat, psikolog veya öğretmen oluşu, oturdukları semt, komşularının beklentileri, her şey ama her şey kadının yaşam tarzını belirler.

Tanınmış bir ressam ve öğretmen olan Judy Chicago, kadın ressamlarla ilgili bir araştırmasında, bütün erkek meslektaşlarının evlerinin dışında bir atelyeye sahip olmalarına karşın kadınların ya mutfakta ya da o sıra kullanılmayan bir odada çalışmakta olduklarını saptamış. Ama birçok genç kadın Virginia Woolf'un *Kendine Ait Bir Oda*'sını kelimesi kelimesine aldı ve ailenin çok uzaklarında bir atelye kiraladı. Tek odalı bir bungalovda oturan bir çift, evin terasına bir çadır kurup kadına çalışma odası yaptı. "İşe gidiyor" duygusu, ayrılığın fiziksel eylemi, tecrit etmekle işe kazandırılan değer, bütün bunlar yardımcı ivmeler oluyor. Başka bir yaşam kurmak, iplerini koparmak veya ayrılmak anlamını taşımıyor. Her bir kopmanın ya da ayrılığın kadın için kaybetmenin buruk tadını taşıması hayret verici; sanki sembolik bir göbek bağı onun bütün ruhsal yaşamını etkisi altına almış ve sanki her eylem bütünleşmeyi ve bağlanmayı tehdit ediyor. Bu korku sadece kadınlarda var, erkeklerde değil, ama erkekler tarafından öğretildi. İhtirasları tarafından sürüklenen erkekler ailelerinden uzaklaşıyor, çocuklarla daha az ilgileniyor, meslekleriyle kaynaşıyor ya da bütünleşiyorlardı. Ama bunun erkeklerin başına gelmiş olması kadınların da başına

gelmesini gerektirmez. Parçalanmamış bağlılık, duygulardadır. Çocuklarla ve kocayla geçirilen saat miktarının önemi yoktur, önemli olan birlikteliğin kalitesi ve mükemmelliyetidir. Erkek çoğunlukla fiziksel olarak mevcutsa da kafaca bambaşka yerlerdedir. Kadın ise işini bölüp yorgun kocasına ya da parmağı kesilen çocuğuna tüm ilgisini vermeye daha yatkındır.

Babalarının işe "gitmesini" yaşamış bütün kadınlar toplantıya, konferansa, derse veya başka bir iş görüşmesine giderlerken kendi "terketme"lerinin tereddütlerini her zaman için içlerinde taşıyacaklardır. Değişik ilgi alanlarını bağdaştırmak ve birbirine kenetlemek, yeni kadın için de yeni erkek için de zorlayıcı olacaktır. Bugün artık kadınlar kendileri için varolmayan, *Big Business*'le evli kocalar istemeyip damarlarındaki kanı büyük şirketlere emdirmeyen erkekleri tercih ediyorlarsa, daha sade bir yaşamı da kabul etmek zorundalar. Birçok yeni kadının bir sürü lüksü nasıl silkeleyip attıklarını izliyorum. Onu, sade giyimli, rahatlamış, doğal görünüşlü, rol oynamadan görmek beni sevindiriyor. Çünkü geçiş dönemi çetin problemlerle yüklüydü: Baskı altında ve kimlik kaybı içindeyken bir ilişkiye nasıl girebilir, benlik kaybına uğramadan bütünleşmeyi nasıl öğrenebilirdi? Yeni erkek, kendini de değiştirerek ona yardımcı oluyor: Katılığını yumuşaklığa, kapalılığını açıklığa, rahatsız rollerini rolsüz bir rahatlığa dönüştürüyor.

Genç bir kadına geçici olarak evinden uzak bir yerde bir öğretmenlik teklif edilmişti. Çiftin çocukları yoktu. Kocası, "yapmak istediğin buysa hiç durma git," dedi. Öğretmenlik deneyimine çok katkısı olacak bu plana karşı çıksaydı, kadın onu asla affetmeyecekti. Ama kalması için de ısrar etmediğinden erkeğin onu yeterince sevmediği duygusuna

kapıldı. Terkedilmişlik duyguları içinde gitti. Erkek de yarı yolda bırakılmışlık duyguları içindeydi. Bu duygular bilinçli rızanın eşiğinin altlarında dolanıyordu. Dört aylık ayrılık, bir kopmayla sonuçlanabilirdi. Ama onlar farklıydı, birbirleriyle bu duyguları konuşmaya, ikilem ve çelişkilere kahkahalarla gülmeye hazırdılar. Bilinçaltımızda hâlâ kontrol edemediğimiz tepkiler varsa, hiç olmazsa o ana zarar vermelerini engelleyebiliriz. Eğer çiftlerin her ikisi de bilinçaltlarında terkedilmeye karşı aşırı duyarlıysalar, bir yolunu bulup çocukluktan kalma bu davranış biçimini üstlerinden atmalıydılar. Aksi takdirde, çocukluk korkularının esiri olmanın sonucu olarak kimse evden dışarı çıkamazdı. Ama onlar açıkça konuşmaya başladıkları andan itibaren bir taraftan özgürlük isterken diğer taraftan eşi tarafından sımsıkı tutulma arzusuyla yanıp tutuştuklarını farkedip bu tutarsızlığa birlikte gülebildiler.

Yeni kadının ortaya çıkmasıyla vurgulanan farklılıklar, çoğu kez, görüş ayrılığından, fikir birliğinden yoksunluk olarak algılanıyor. Bence sorun, sanat ve bilim arasındaki, bilim ve psikoloji arasındaki, din ve bilim arasındaki doğru ilişkiyi bulma sorunundan pek farklı değil. Uyumu etkileyen benzerlikler değil, yaşamı zenginleştiren değişik unsurları birbirine kaynaştırma sanatıdır. Meslek yaşantısı, neredeyse gereğinden fazla yoğunlaşma talep etme eğilimindedir, bu da her birimiz için daralan bir dünya demektir. Yeni fikirlerin akması, ilgi alanlarının genişlemesi erkek için de kadın için de eşit derecede faydalıdır.

Yeni kadınlardan ve erkeklerden bazıları maceradan ve değişimden korkuyor olabilir. Margaret Mead'in yaşamı bize ilginç bir örnektir: En az kendisi kadar antropolojiyi seven bir koca arıyordu, sonuçta da kabilelerin efsaneleri ve mitleriyle ilgile-

nen sadece kocası oldu, çocuk doğurmak ve çocuk bakma üzerine araştırmalar da kendine kaldı. Anlayacağınız ortak ilgi alanı, ille de eşitliği getirmiyor.

Hepimiz içimizde çocukluğumuzdan gelen korkuların filizlerini taşımaktayız. Ama başkalarıyla içten ve sevgi dolu bir denge içinde yaşama kararlılığı bütün engelleri yıkmaya yardımcı olur, Yeter ki, farklılıkları kabullenmeyi öğrenmiş olalım. Bugünkü çiftleri ve yeni görüşlerle ve yeni bilinçlenme içerikleriyle başetme tarzlarını gözlediğimde büyük olasılıkla daha insancıl bir çağa yaklaşmakta olduğumuz duygusuna kapılıyorum, hani farklılıkların ve eşitsizliklerin savaşa başvurmadan çözümlendiği bir çağa.

Yoko Ono "toplumun dişileştirilmesi"ni önermişti: "Dünyayı değiştirmede olumlu bir kuvvet olarak dişil eğilimleri kullanmak. Bizler devrimden ziyade evrime yatkınız."

Bu yeni erkeklerin kadına karşı gösterdikleri yeni duyarlılık, kendi duygusal, sezisel, şehevi ve insani ilişki anlayışlarını onaylamaları sonucu ortaya çıktı. Artık ağlamayı kabul ediyor (erkekler ağlamazdı), yaralanabileceklerini gösteriyor, fantazilerini açığa vuruyor, en gizli sırlarını paylaşıyorlar. Bazı kadınlar yeni ilişkileri hayretle karşılıyorlar. Onlar henüz bir şeyi farkedememişler: Anlayış ancak karşındakinin neler hissettiğini bir miktar olsun hissedebilirsen olur. Yeni kadının yaratıcılığını ve yeteneklerini ortaya çıkarması bekleniyorsa erkeğin de aynı kesinlikle geçmişte ondan beklenilenleri reddetmesi gerekiyor.

Karşılaştığım genç erkeklerin yeni tipi, yeni kadın için son derece uygundur; ama yeni kadın henüz bu yeni tip erkeğin kendisine gösterdiği şefkati, artan yakınlığını, farklılıktansa ortaklığı güçlendirme tavrını yeterince değerlendirebilecek düzey-

de değil. Bir zamanlar bir diktatörlük altında yaşamış kişiler kendi kendilerini yönetmekte çoğunlukla zorlanırlar. Bu yeteneksizlikleri geçicidir. Tamamen yeni bir yaşamın ve özgürlüğün başlangıcı da olabilir. Erkek var. Eşdeş. Eşit haklara sahip. Sana eşit davranıyor. Tereddüt anlarında onunla problemlerini konuşabilirsin, hani 20 yıl önce aklının ucundan bile geçmeyen şekilde. Lütfen diyorum, ben bugünkü kadınlara, lütfen duygusallığı zayıflıkla karıştırmayın. Bu, bizim kültürümüzün neredeyse mahvına neden olacaktı. Şiddet iktidarla, iktidarı kötüye kullanmak güçle karıştırıldı. Teslimiyet sinemada, tiyatroda, kitle haberleşmesinde hâlâ geçerliliğini koruyor. *Paris'te Son Tango*'nun erkek kahramanının anında ölmesini isterdim. Ancak filmin sonunda yokedildi. Bütün bir film boyu sürdü! Savaşta ve politik kokuşmuşlukta kendini böylesine acılarla gösteren dış dünyanın sadizmini, kibirliliğini ve gaddarlığını tanımak için kadınlar da mı bu kadar uzun zamana ihtiyaç duyacaklar? Kişisel ilişkilerimizdeki, ters rollerin imha edildiği, dürüstlüğün ve güvenin ağırlığını koyduğu yeni bir iktidara geçmek istiyoruz; günün birinde bu iktidar hem dünya tarihini hem de kadınların gelişmesini etkileyecektir.

Yazarlık, Müzik ve Filmler

Mutlu Olma İsteği

Çok genç yaşta okuduğumuz kitaplar vardır; hiç iz bırakmadan bilincimizin derinliklerinde kaybolmuş gibidirler. Sonra günün birinde, yaşamımıza ve dünya görüşümüze şöyle bir göz attığımızda, etkilerinin büyüklüğünü farkediveririz. Böyle kitaplardan biri, otuzlarımdayken okuduğum. Otto Rank'ın *Gerçek ve Hakikat*'i olmuştur. Fransızca ismi *La Volonté du Bonheur* (Mutlu Olma İsteği). Her kelimesini okudum ve galiba bilinçaltımın derinliklerine öylesine işlemiş ki, bu kitabın varlığını bile unuttum. Benim için entellektüel bir deneyim değildi; etkilenen, daha çok duygularımdı. Böylece kitabın anlamı, yönlendirici ilkeleri bilinçaltımın derinliklerine gömüldü kaldı. Ve kitabı bir daha hiç elime almadım, ta ki günün birinde Virginia Robinson ve Anita Faatz sayesinde onu yeniden keşfedip tüm sanatçı yaşamımı etkilemiş olduğunu, dolayısıyla bilgeliğinin kanıtlandığını farkedene dek.

Onun ilkelerinden destek almış olmalıyım. Dr Rank çeşitli hedefleri vurguluyordu; erkeğe kıyasla bir kadın için bu hedeflere erişmenin ne denli daha zor olduğunu ilerde açıklayacağım. Yazar eserinde sürekli olarak "yaratıcı irade" terimini kullanıyor. Ben üstelik bu terimi unutup kendi terimimi kullanıyordum: Dikkafalılık. Sık sık kendi kendime, diğer yazarlara kıyasla daha dikkafalı olduğumu söylüyordum. Teslim olmuyordum, asla teslim olmadım, ama ben buna "yaratıcı irade" demiyordum. Ne güzel terim!

Bazen bu yaratıcı irade, yaşamın çok erken bir döneminde kendini belli eder. Dokuz yaşında haya-

tımı kaybetme tehlikesiyle karşılaştım. Doktorun biri yanlış teşhiste bulunmuş, benim kemik veremine yakalanmış olduğumu ve bir daha hiç yürüyemeyeceğimi söylemişti. Benim ilk tepkim, derhal bir kağıt kalem isteyip bütün ailemin karakter eskizlerini yapmak ve şiirler yazmak oldu. Notlarımın başına "Fransız Akademisi Üyesi" ibaresini eklemeyi de unutmamıştım, çünkü benim için bir yazara verilebilecek en yüksek şeref buydu. Bu bir inat tavrıydı; aslında umutsuzluğa düşmeyi reddetmekti, insanın yazgısına, dertlerine, sınırlarına boyun eğmeyi reddetmekti. Son dakikada yapılan bir ameliyat hayatımı kurtardı. Ama yazarlığımın kökeni burada yatar: Bir sanatçının hayatın engellerini aşmada kullandığı dramatik çözümlerde. Bütün hayatım boyunca sanatçılarla ilgili çok şey yazıp söyledim. Bunu sık sık yanlış anlayıp bir kült olarak ele alarak sanatçı ve yaratıcı olmayan insanları safdışı bıraktığımı sandılar, ama öyle değildi. Ben sanatçı olmayanları da severim; sadece, sanatçı benim için sanatının gücüyle sıradan bir yaşamı güzel bir aleme çeviren kişidir. Ama "alem yaratma"yı sadece sanatla kısıtlamıyorum; hayattaki bütün yaratmaları kastediyordum: Bir çocuğun yaratılması, bir bahçenin, bir evin, bir elbisenin... Yaratıcı faaliyetin her türlü tezahürünü kastediyordum, yalnızca bir sanat eserinin yaratılmasını değil, iyileştirebilme, teselli etme yeteneğini de. Dr Rank'ın, nevrozu bile iyileştirebildiğini iddia ettiği yaratıcı iradeden sözediyordum. Ona gittiğimde (yirmisekizlerimdeydim) içim sıkılıyordu. Aslında, insanla olan ilişkilerimin, insanca varolmanın esiriydim; hani özel dünyasında vermeye, hizmet etmeye ve sadık olmaya eğitilmiş bütün kadınların içinde bulundukları o esaretin içindeydim. Başlangıçta, birçok kişiyle paylaştığım sıradan engellerle mücadele etmem gerek-

mişti: Yıkılmış bir yuva, dilini bile bilmediğim yeni bir ülkeye gidiş.

Her şey, beni yabancılaştırılmış bir çocuk yapmak için sözbirliği etmiş gibiydi. Hayatın akışına kendimi kaptırmak bana aşırı zor geliyordu. Dr Rank'ın *Gerçek ve Hakikat* kitabında da açıkladığı o bilinmeyen ikili mücadeleden ötürü zor ve acılı: Bir taraftan herkesten farklılığımı korumak istiyor, öbür taraftan da kendimi diğer insanlara yakın hissetmek istiyordum. Farklı olduğumu hissediyordum, ama dostluğa ve sevgiye susamıştım. Kültürel zıtlıklar, kökten kopmuşluk ve dil sorunları başkalığımı koruma mücadelesini sadece daha da pekiştiriyordu. Bana öğretilmiş olan değerleri kaybetmeden seçmiş olduğum kültürün içine kabul edilmeyi arzuluyordum. Sonunda dili öğrendim ve İngilizceye adeta aşık oldum. Ama o iki kültür – birbirine kesinlikle zıt olan o Avrupa ve Amerikan kültürü – benim bütünlük anlayışıma tamamen zıt etkiler yapıyordu.

Yazar olarak varolmanın benim için önemini Dr Rank anında kavradı. İlişkilerimde zorluklar yaratan alışılmış problemlerle, kültür farklılığıyla, roman ve günlük yazarı olarak içinde bulunduğum zıtlıkla, kadın ve yazar olarak içinde bulunduğum zıtlıkla hiç ilgilenmeden parçalanmış kaotik varlığımın en güçlü unsuruna ağırlık verdi sadece. Hangi çözeltici etki altında kalırsam kalayım, yazmak bana her seferinde bütünlüğümü geri kazandırıyordu. Rank yalnızca kendi felsefesini uyguladı; normal olarak terapiste taşıdığımız olumsuzlukları gözönüne almayıp varlığımdaki en olumlu unsura tüm dikkatini verdi: Yazmaya karşı olan inatçı ilgime. İnsanca problemlerimle hiç ilgilenmeyişi beni çok şaşırtıyordu. Ancak çok sonraları bunun nasıl dahiyane bir üçkağıt olduğunu farkedebildim. Dr

Rank önce benden, günlüğümü masaya koymamı istedi, başka bir deyimle, onu bir saklanma köşesi, gizemlerle dolu bir yer, özel bir varoluş olmaktan çıkaracaktım. Böylece her şeyi onunla paylaşmaya başladım. İnsan yaşantısının bütün problemlerini yaratıcı iradenin problemleri olarak gördüğünü ve bu yaratıcı iradenin kendi çözümlerini kendi başına bulabileceğine inandığını çok sonraları farkedebildim. Benim yaratıcı irademi kışkırttı ve yeterince kuvvetlendiğinde özel hayatımı değiştirmeye başladım. Bu değiştirme içimden geliyordu; bu öyle bir güçtü ki, bütün kargaşayı ve ikilemleri çözebiliyordu. Onun için sanatçıyı çok önemsiyorum: Çünkü o bu güce baştan sahip. Toplumsal tarihin en karanlık dönemlerinde bile *dış* olaylar değiştirilebilirdi – eğer bir *iç* merkezimiz olsaydı.

Çirkinliği, dehşeti, savaşın korkunçluğunu, insanın kötülüğünü ve zalimliğini yeni tür bir insana dönüştürecek olan simyayı ancak özel dünyamızda öğrenebiliriz. Sırt çevirelim veya kaçalım demek istemiyorum. Kendimizi toplumsal tarihten sakınamayız. Çünkü, topluma karşı sorumluluklarımızı yerine getirmemiz gerekli, ama dıştan gelen hayal kırıklıklarına ve başarısızlıklara karşı direnmenin ve gücün merkezini yaratmalıyız. Bugün artık kendimce önemli bulduğum her davaya baş koyuyorum, ama bu, eylem dünyasına ait; bizim irfanımızı, düşünce berraklığımızı, eyleme geçme gücümüzü, cesaretimizi aldığımız dünya ise başka bir dünya; sığınak değil, ruhun laboratuvarı olan başka bir dünya. Bu iç dünyamıza itina göstermemizi Dr. Rank çok önemsiyor. Bunun için de önce bizleri bireysel gelişmeye karşı duyduğumuz, içimize işlemiş suçluluk duygusundan kurtarması gerekiyordu. *Gerçek ve Hakikat* kitabında açıkça söylediği gibi, kültürümüz, aktif bireylerin çevrelerindeki in-

sanların gelişmelerini engelledikleri duygusunu veriyor. Bu problemi, bir sürü üniversite öğrencisi kız gibi ben de zamanında yaşadım. Bireysel gelişmeyi topluma bir katkı olarak ele aldığım zaman, dünyaya sırt çevirip kendimi bir sırça köşke kapatmak istediğimi sandılar. Benim içinse orası en zor fikirsel çalışmanın üstesinden geldiğim, bu dünyada ümitsizliğe kapılmadan ve inançlarımı kaybetmeden yaşamak için psikolojik engellere direnme egzersizleri yaptığım yerdi. O yerde ben, dış dünyanın ayrıştırdığı şeyleri tekrar biraraya getiriyordum. Çünkü tarihin *dışında* yaşamak, *içinde* yaşamak kadar önemlidir. Tarih, bir kişisel düşmanlıklar yığını, kişisel önyargılar, kişisel körlükler ve mantıksızlıklar yığını olduğundan zaman zaman ona karşı olarak yaşamamız gerekiyor. Bizim Amerikan kültürümüz, yalnızca dışadönük olarak yaşamayı bir meziyet haline getirdi. Biz, içlerimizdeki gezintiyi, bir merkez arayışını reddettik ve böylece ortamımızı kaybedip yeniden onu bulma çabaları içine düştük.

Geçenlerde birisi bana şöyle bir soru yöneltti: "Hiç terapiye gereksinim duymayacağımız bir zamanı görebilecek miyiz acaba?" Cevabım: "Sırf bir merkez yokluğundan sorunlarla dolu olmaktan vazgeçmediğimiz sürece, hayır." Dr Rank bundan da bahsetmiş, suçluluk duygusunun her türlü istem eylemiyle –bu, yaratıcı istemin eylemi de olabilirdi, kendi kişisel istemimizin dayatması da– yanyana yaşadığını söylemişti. Suçluluk duygularımızın boyutunun farkındaydı. Sanatçı da bunun farkındadır. Birçok sanatçının hayat hikayesi bunu doğrulamıştır. Onlar eserlerini, yegane meşgalelerini, hatta tek tutkularını savunma ihtiyacı içindeydiler.

Kadında bu problem çok daha derinlere kök salmıştır, çünkü kadına eziyet eden suçluluk duygusu

erkeğinkinden çok daha fazladır. Erkekten başarılı olması beklenir. Ondan en iyi doktor, en iyi avukat, en iyi öğretmen vs olması beklenir. Yaptığı her şey toplumun ondan beklediklerıdir ve bir sonuca eriştiği andan itibaren de her türlü suçluluk duygusundan arınmıştır. Kadın ise kişisel bağlılıklarına, yuvasına, çocuklarına, eşine ya da ailesine öncelik tanıma doğrultusunda eğitilmişti; bütün enerjisini tüketen görevlerle yüklenmişti ve sevgi anlayışı bile -gerek fiziksel, gerekse sembolik anlamda- ihtimam ve bakım anlayışıyla çakışıyordu. Kendini başkasına adadığı saatlerden kısıp enerjisini başka ilgi alanlarına yönelttiğinde çifte suçluluk duygusu altında eziliyordu. Bir taraftan ona açıkça kişisel görevlerini ihmal ettiği ima ediliyor, öbür taraftan da bizim kültürümüzün onun diğer ilgi alanlarını şiddetle küçümsediğini farkediyordu. Anlayacağınız, suçluluk duygusu kadında çok daha derinlerdedir ve birçok olayda nevrozunun ve patolojik davranışlarının kökenini oluşturur.

Kadınlara özgü başka bir suçluluk duygusu daha vardır. Kültürümüz hasımlığı, rekabeti geçerli dürtüler olarak görür. Ama kadının her başarısı, kendi çıkış noktası o olmasa dahi, bir yarış olarak görülmüştür. Eskiden, genç bir kadınken, bir sanatçı olmaktansa bir sanatçı karısı olmayı tercih ettiğimi açıklamıştım. Bununla sadece çelişkilerden sıyrılmayı umuyordum. Erkek tarafından temsil edilmek ve bir sanatçıya gereken her şey olmak istiyordum: İlham perisi, asistan, koruyan ihtimam gösteren anne. Yirmilerimde bu rol bana çok rahatmış gibi geliyordu. Ancak Dr Rank'la karşılaştıktan sonra kendi eserimi yaratmam gerektiğini kavradım. İkinci elden, temsil edilerek yaşadığımızda eşimizden bizim eserimizi yaratmasını bekler, bizim isteklerimize uymayan kendi eserini yarattığındaysa

hüsrana uğrarız. Oysa Dr Rank'la karşılaşmadan önce gelişmeyi büyük bir ağaç olarak tasavvur ederdim, diğer ağaçları gölgede bırakan, ışıklarını çaldığı için çiçek açmalarını engelleyen büyük bir ağaç. Gerçi ben de gelişmek istiyordum, ama benim gelişmem, başkalarınınkini engellememeliydi. Gelişmeyi bir çeşit mamut ağacı olarak görüyor olmalıyım. Şu ana kadar kendi gelişmesinin ailesi üzerindeki etkilerine kafa yormuş tek bir erkek sanatçıyla karşılaşmadım. Yarattığı eserin, bütün fedakarlıkları dengelediğini kabul ederiz. Ama bir kadın için bu yeterli görülmez.

Kendi kişisel dünyam, gücümün ve psikolojik enerjimin kaynağıydı; kadın olarak bunun tamamen bilincindeydim. Benim keşiflerimin kaynağı, kendime tamamen kişisel bir dünya yaratmış olmamdı. Kadın, bu yüzden, değerini çok iyi bildiği bu merkezi kaybetmemek için elinden geleni yapmaktadır. Tıpkı oksijen tüpü kullanan bir dalgıç gibi biz de baskıya, dış dünyada edindiğimiz deneyimlerin ezici baskısına direnebilmek için bireysel gelişmemizin çekirdeğini dünyanın içine taşımalıyız. Ama ben bu deneyimlerin birbirleriyle olan karşılıklı bağımlılıklarını hiçbir zaman gözardı etmedim ve Dr Rank'ta şimdi şöyle bir açıklamayla karşılaşıyorum: "İçimizde eriştiğimiz her nokta bizim dış gerçeklerimizi değiştirecektir."

Hayatımın uzun yıllarını Amerikan kültürünün normlarına göre benmerkezci, içe bakışçı, subjektif, sırf kendine yararı dokunan çalışmalar olarak nitelendirilecek çalışmalara ayırdım. Tuttuğum günlük, en derinlerde yatan benliğimle ilişki içinde kalmamı sağlıyordu, gelişmemi ve bu gelişmedeki kesintileri yansıttığı gibi çevremdeki kişilerin gelişmelerini de gözlerimin önüne seriyordu. Uzun yıllar psikoterapiste bağımlı kaldım, çünkü o beni

kültürel kökenli suçluluk duygumdan kurtarıyor ve beni yeni bir gelişme evresinin içine sokuyordu. Tek tek her evre kendi başına bir dramdı. Birinci evre olmayan babayla ilgiliydi, ikincisi, kadınsı hizmetçi ruhunu aynen almış olduğum annemle olan ilişkilerimin evresiydi; üçüncüsü, kendi öz yaratıcı irademin ortaya çıktığı evreydi. Bir kadın psikanalistin uyguladığı son yapıcı terapi nihayet varlığımın bütün parçalarını dengeli bir bütüne dönüştürdü. Ama ancak günlüklerim yayınlanıp da başkalarına faydası ortaya çıkınca suçluluk duygularımdan tümüyle arınmış olduğumu farkettim. Bu da gene Dr Rank'ın iddiasının doğruluğunu ispatlıyor: her başarımız nihai olarak topluma ve toplum yaşantısına katkıda bulunur. Dr Rank – tıpkı benim gibi – her türlü grup çalışmasının irademizi zayıflattığı iddiasında. Bu tür çalışmalar yalnızlığımızı biraz tatlandırabilir belki, ama bireysel yaratıcı irademizi kesinlikle teşvik etmezler. Bu yüzden, kendimizi bir grup aktivitesinin içine atmadan önce yaratıcı irademize bir yön vermiş olmamız gerekiyor. Dr Rank bu yaratıcı iradeye, beynin her türlü yıkanmasına direnme sağlayabildiği için çok önem veriyor. Kadın gruplarında tek tek bazı kadınları izleme olanağım çok oldu; gruba yalnızca kendi kişisel problemlerini taşıyorlardı, nevrotik kökenli problemlerdi çoğu ve yerleri grup toplantıları değil terapi seanslarıydı. Oturmamış, bezgin, kaotik, çorba olmuş, hasta ya da yaralı bir ben'i topluluk içine sokmamamız ne kadar doğru olurdu.

Ve şimdi sizle konuşmaya hazırlanıyorum. Bana sormak istediğiniz bir şey var mı acaba? Ya da Dr Rank'ın kadın psikolojisine yaptığı en büyük katkı olan yaratıcı irade konusunda sizin anlatmak istediğiniz bir şey var mı?

Sizce grup bize ne sağlayabilir?

Eğer probleminiz sizin için açıksa grup size çözümlemede yardımcı olabilir, ama genelde bizi huzursuz eden şey hakkında açık bir bilgimiz yoktur. Grup, birçok kadının kendini daha az yalnız hissetmesini, başkalarının da benzer problemleri olduğunu görmesini sağlar. Grubun kişiye verdiği kuvvet, sağlam bir dostluğun verebileceği kuvvet kadardır. Ama grubun kalıcı bir kendine güven ve güç sağlayabileceğini sanmıyorum.

Çok kısa olarak günümüz kadın yazarları hakkındaki düşüncelerinizi açıklar mısınız? Şu an aklıma iki isim geliyor: Joan Didion ve Silvia Plath. Ben şahsen, haklarında çıkan eleştirileri okuduktan sonra kitaplarını okumaya çekindim.

Anlaşılan siz de benim gibisiniz; bunalım, umutsuzluk ve yıkılmışlık temalarını işleyen yazarlar sizi fazla çekmiyor. Edebi değerlerden sözetmiyorum. Bu yüzden de Simone de Beauvoir'in yaşlılık üzerine olan kitabına fazla yanaşmadım. Kronolojik yaşlanmayı da içerdiği duygusuna kapıldım, oysa bence yaşlanmanın genelleştirilmesi yapılamaz. Yaşlılık da psikolojik bir şeydir. Bazı kişiler, kendi umutsuzluklarını onaylatmak için okurlar. Başkaları ise kendilerini ondan korumak için.

Şu sırça köşkün hayat kurtaran kuvveti ve yenileştirme kudreti hakkında biraz daha açıklamada bulunur musunuz?

Bu sorunun bir cevabını Otto Rank *Gerçek ve Hakikat* adlı kitabında veriyor. Bu, kendimizi yarattığımız süreçtir. Diğer cevabı terapide bulabiliriz. Terapi yalnızca nevrozun iyileştirilmesi değildir. Bizim gelişmemiz, gelişmemize karşı çıkan engelleri yenmemiz için yol göstericidir. Deneyimlerin en büyük özellikleri bizi yabancılaştırmalarıdır. Savunma için kendi içimize çekiliriz. Acıdan sakınmak

için tepkilerimizi kısıtlarız. Psikoloji, gelişmemizi engelleyen yara izlerini, korkuları, katılaşmaları ortadan kaldırır. O, bir yeniden hayata döndürme sürecidir.

Baskı Makinemin Hikayesi

Kitaplarımdan ikisi (*Winter of Artifice* ve *Under a Glass Bell*) 40'lı yıllarda Amerikalı yayıncılar tarafından geri çevrilmişti . *Winter of Artifice* Fransa'da İngilizce olarak basılmış ve Rebecca West, Henry Miller, Lawrence Durrell, Kay Boyle ve Stuart Gilbert tarafından övgüyle karşılanmıştı. Ama her iki kitaba da kâr getirmeyecekleri gözü ile bakılıyordu. Yazarlara böylesine kâr amacı güden yayıncıların değer yargılarına karşı nasıl bir tutum takınacaklarını göstermek ve geçerliliğini günümüzde de koruyan bir çözüm sunmak istiyorum. Sözünü ettiğim yazarlar, etkileri – tıpkı bilimadamlarımnki gibi – hemen kazanç getirmeyenlerdir.

Hakkımda verilen karara boyun eğmeyip kitapları kendim basmaya karar verdim. 75 dolara kullanılmış bir baskı makinesi satın aldım. Eski dikiş makineleri gibi ayak gücüyle çalışıyordu ve dişlilerin dönmesi için insanın olanca gücüyle bu pedallara basması gerekiyordu.

New York'taki Gotham Book Mart'ın sahibesi Frances Steloff 100, Thurema Sokol da 100 dolar borç verdiler. 100 dolara kurşun harfler aldım, raf olarak portakal sandıkları kullandım ve parça kağıt topladım. Hani, elbise dikmek için parça kumaş alır gibi. Kağıtların bir kısmı lüks baskı artıkları olduğu için bayağı kaliteliydi. Bir arkadaşım, Gonzalo More da bana yardım etti. Kitap mizanpajında büyük bir yetenekti. Ben dizgi yapmasını öğrendim, o da makîneyi çalıştırmayı. Baskıyı kütüphaneden aldığımız el kitaplarından öğrendiğimizden

bazen başımıza komik şeyler de gelmiyor değildi. Kitabın birinde "silindiri yağlayın" diyordu örneğin. Biz de silindiri bütün lastik kısımlarıyla tekmil yağlayıp sonra bütün bir hafta neden baskı yapamadığımıza şaşırıp durduk.

Phoenix dergisinden James Cooney teknik bilgisiyle bize yardımcı oldu. Yazılı İngilizcedeki bilgisizliğimiz *Winter of Artifice*'da love kelimesini – sonradan meşhur olmuş – lo-ve olarak ayırmak gibi hatalar yapmamıza da neden oluyordu. Benim için her şeyden önemli deneyim şudur: Her harfi kendi ellerimle tek tek yerleştirme zorunluluğu bana, biçemde tutumlu olmayı öğretti. Bütün bir günün sonunda tek bir sayfacık dizmiş olmak metindeki gereksiz kelimeleri çıkartmayı öğretti. Her satırın sonunda kendime ister istemez şu soruyu soruyordum: "Bu kelime, bu terim gerçekten de gerekli mi?"

Bir düzyazıyı dizmek, her sayfanın kalıbını çıkartmak, ağır matrisleri makineye taşımak, boyanın elle sürüldüğü makineyi çalıştırmak, resimler için gerekli olan bakır plakaları santim kalınlığındaki tahta ayaklara monte etmek ve basmak oldukça ağır ve çok sabır gerektiren işlerdi. Bakır plakalarla baskı demek her plakaya tek tek boya sürmek ve her baskıdan sonra onları temizleyip işleme yeniden başlamak demekti. *Under a Glass Bell* ve *Winter of Artifice*'yi dizmek aylarımı aldı. Sonra basılmış sayfaların kurutulup, kesilip, kıvrılıp ciltçiye götürülmek üzere toparlanması gerekiyordu. Sonra harfler sökülüp dizgi kutusuna geri konuluyordu.

Baskı sayısı oldukça düşük, üstelik alışılmadık bir şekilde düzenlenmiş kitapları kabul edecek bir ciltçi bulmakta da bayağı zorlandık.

Dağıtımı Frances Steloff üzerine aldı ve Gotham

Book Mart'ta benim için bir imza günü düzenledi. Bitmiş kitaplar çok güzeldiler ve bugün artık meraklıları için gerçek bir değer haline geldiler. *Winter of Artifice*'nin ilk baskısının tirajı 300'dü. Partide rastladığım bir yayıncı, "bu kadar az basarak bu kadar meşhur olmayı nasıl başardınız, anlayamıyorum," diyerek hayretini saklayamamıştı. Frances Steloff *Under a Glass Bell*'i Edmund Wilson'a gönderdi. Onun *New Yorker*'daki övgü dolu yazısı üzerine birden bütün yayıncılar, kitabı pazara uygun bir biçimde basmaya hazır olduklarını bildirdiler.

Biz o zamanlar *underground* sözünü kullanmazdık. Ama basından yükselen bu ufacık ses ve fısıltı gazetesi benim yazılarımın keşfedilmesini sağladı. Tek engel, gazetelerin ve dergilerin ufak basımevlerinde çıkmış kitaplara pek önem vermemeleri, bu yüzden de kitaplar hakkında yazı çıkma ihtimalinin zayıf olmasıydı. Edmund Wilson'un eleştirisi tek istisnaydı. Beni o tanıttı, ona çok müteşekkirim, sadece öbür eserime de aynı ilgiyi göstermemesine yazıklanıyorum.

Her iki kitabı da avukat Samuel Goldberg'den aldığım borçla yeniden basmam gerekti.

Birisi, baskı makinesinin hikayesini *Reader's Digest*'e göndermemi önerdi. *Reader's Digest*'e göre kitaplar – madem kendim basmak zorunda kalmıştım– kötü olmalıydı. Birçok kişi bugün hâlâ aynı kanıda. Ve uzun yıllar boyunca birçok kişi, yayıncılarla sürtüşmelerimin bu kitapların kuşkulu kalitesinden kaynaklandığını düşündü. *Günlükler*'in yayınlanmasından bir yıl önce Harvard'lı bir öğrenci *Harvard Advocate*'de yazdığı yazıda, eleştirmenlerin suskunluğunun ve profesyonel yayıncıların kayıtsızlığının benim eserlerimdeki eksikliğin şüphe götürmez bir kanıtı olduğunu belirtti.

Winter of Artifice'in 300 nüshalık bir baskısı

tüm baskı, harf ve cilt masrafı dahil 400 dolar tutmuştu. Kitaplar, tanesi 3 dolardan satıldı. Dost ve tanıdıklara yazılar göndermiştim. İki kitap da çok kısa bir süre içinde tükendi. Fakat bedenen öylesine zorlanıyordum ki, yazı yazamaz hale gelmiştim. Sırf bu yüzden profesyonel bir yayıncının basma teklifini kabul edip baskı makinemi terkettim. Yoksa kendi kitaplarımı basmayı canı yürekten sürdürür, kitaplarımın gerek içeriğini gerek şeklini kontrolüm altında tutardım.

Kendi kitaplarımı basmaktan vazgeçmiş olmaktan pişmandım, çünkü profesyonel yayıncılarla birlikte zorluklar da başlamıştı. Yayıncılar bugün olduğu gibi dün de hızlı ve büyük cirolar peşindeydiler. Bu çabuk ciro yapma oyunu ile okuyucunun gerçek talepleri arasında hiçbir alaka olmadığı gibi bir yayıncının kitabı basmayı kabul etmesi de okuyucu zevkini temsil etmez. Her şey, bir yayıncının bir kitaba inanması ve seçimine kendini edebi bir karar mercii olarak gösteren reklamda destek aramasıyla başlar. Böylece kitaplar da diğer bütün endüstri malları gibi okuyucuya zorla sokuşturulur. Benim olayımda yayıncıların davranışları kelimenin tam anlamıyla tutarsızdı. Beni bir prestij yazarı olarak görüyorlardı, ama reklam dünyasında bir prestij yazarının fazla bir önemi olmadığından, sürümü de çok mütevazi oldu. Ticari kanallardan piyasaya sürülen *Ladders to Fire*'in 5000'lik tirajı yeterli gelmedi.

Yayıncıların, edebiyatta iyi kaliteden genelde ne anladıklarını tarif etmek olanaksızdır. İddiaya göre benim eserlerimde bu kalite dedikleri şey eksik olduğu halde kitaplarım her türlü insan tarafından satın alındı ve okundu.

Yayıncıların direnişine burulacağıma, aksine bugün artık bana karşı çıkmış olmalarına seviniyo

rum, çünkü baskı makinem bana bağımsızlık ve kendime güven getirdi. Okuyucumla dolaysız bir ilişkide olduğum duygusunu verdiğinden uzun yıllar bunun kuvvetiyle yaşadım. Profesyonel yayıncılarla olan eski ilişkilerim bir felaketle sonuçlanmıştı. Benim kitaplarımın anlık sürümünden hiçbiri hoşnut değildi ve gerek yayıncılar gerek kitapçılar uzun vadeli bir sürüme ilgi göstermiyorlardı. Neyse ki, garajında bir baskı makinesiyle işe başlamış, kendi başına yükselmiş, bağımsız yayıncılardan Denver/Colorado'lu Alan Swallow'da yayıncımı buldum. Kendi deyimiyle "sahipsiz yazarlar"ını himayesi altına alırdı. Benim bütün kitaplarımı bastı ve geçim parasını kazanmış olmakla yetindi; ortak kavgamız aramızda kuvvetli bir bağ oluşturdu. Dağıtım ve tanıtım yazıları konusunda benimle aynı sıkıntıları çekerdi, birbirimize çok yardım ettik. Yavaş yavaş meşhur oluşumu (*Günlükler*'in başarısı) ve onun canlandırdığı kitaplarımın üniversitelerde okutulmaya başladığını görebilecek kadar uzun yaşadı. Onun hikayesini *Günlükler*'in altıncı cildinde anlattım.

Bu hikayeyle anlatmak istediğim, büyük, dallı budaklı şirketler olan ticari yayınevlerinin araştırmacı ve deneyci yazarları desteklemeleri gerektiğidir – tıpkı sanayi dalında bilimadamlarının desteklenmesi gibi. Ve onlardan büyük, çabuk gelir beklenmemelidir. Çünkü onlar insanlara yeni tavırlar, yeni bilinç içerikleri, zevk ve düşüncelerde yeni gelişmeler aşılarlar. Endüstriyi ayakta tutan araştırmacılardır onlar. Benim eserlerim bugün gençlerin yeni değerleri, yeni arayışları ve düşünceleri ile uyum içindedir. Bu uyumu, yenilenmelere ve öncü hareketlere açık olmayan bir kimse asla önceden göremezdi.

Roman Yazarı Sahnede

D.H. Lawrence'm 1909'dan itibaren, edebi kariyerinin çeşitli dönemlerinde yazmış olduğu sekiz gece dolduran oyun ve iki taslaktan oluşan tiyatro eserleri nihayet tek bir kitap halinde yayınlandı. Garip bir nedenle herhangi bir sunuş yazısına rastlanmadığı gibi Lawrence'm aslında tiyatro yazarlığıyla sivrilmemiş olmasına karşın (sadece birkaç eseri sahnelenmiştir) bu kitap, Lawrence'm fikirlerini başka bir alanda dile getirme çalışmalarını ortaya çıkartması açısından ilginçtir.

Natüralizmin yüzeyini yırtmaya çalışan, duygu. sezgi ve içgüdüleri ortaya çıkartmak için olanaklar, duyguların özel bir dilini arayan Lawrence'ın cesur ve benzersiz deneyinden akılları karışmış olanlar bu oyunlardan hoşlanacaklardır. Çünkü lirik ifadeyi dar sınırlar içine sıkıştıran dramatik biçim belli ki Lawrence'ın amaçlarına fazla uygun değil.

Durum komedisinden gerçekçi dramaya kadar uzanan oyunlarında Lawrence eylemin ve diyologun gerekliliğine önem vermek zorunda, bu yüzden de yüzeyde görünene ve dolaysız ifade edilene sadık kalıyor. Ama motivasyonların ve duygusal değişkenliklerin derine inen bir araştırması eksik. Bu tiyatro eserleri – düz, sade, neredeyse klasik ve eklerden arınmış– Moskova Sanat Tiyatrosunun sahnede, gerçeğin mükemmel bir kopyasını başarıyla sergilemesini hatırlatıyor. Lawrence dramatik çözümler ve gerilim arayışı içinde değil, anları, günlük yaşamdaki biçimleriyle vermekle yetiniyor. Romanlarında yaptığı gibi tiyatro geleneklerini de yık-

maya çalışmıyor.

Sevdiği konular romanlarındakilere benziyor, son derece yalın. Günlük yaşantının diyaloglarına olan sadakati zaman zaman biraz abartılı. Örneğin, *The Daughter – in – Law*'da (Gelin) konuşulan lehçeyi öylesine stenovari bir argoya dönüştürmüş ki, nereyedeyse hiç okuyamadım. Yoksulluğun atmosferine sıkı sıkı yapışmış. Duygu patlayışlarının gem altında tutulduğu günlük yaşantının basit örneklerine ilgi duyuyor. Bu örneklere ruh durumunu ortaya çıkaran töresel anlamlar katıyor. Bir yemeğin sofraya getirilişi, hatta yemeklerin tek tek tarifi, yıkamanın, ütülemenin, çarşaf katlamanın, ekmek yapmanın, yatak yapmanın, lamba veya mum yakmanın tarifleri – bütün bunlar duygu patlamalarını önlemenin direngi noktaları ve kökleri.

Tiyatro eserlerindeki lirik momentler duyarlı ve süssüz. *The Widowing of Mrs Holroyd*'da (Bayan Holroyd'un Dul Olması) kocası meyhanede içedursun, kendine "centilmen" diyen ("bizim işimiz bir centilmenin işidir") ve bir madende çalışan elektrikçi Blackmore Bayan Holroyd'u ziyarete geliyor.

> *Kadın iki avcunu da masaya dayayıp arkasına yaslanıyor. Erkek sandalyesini ona doğru çekip kafasını eğiyor.*
>
> BLACKMORE: Bak! *Elini onunkilerin yanına koymuştur.*
>
> MRS. HOLROYD: Evet, biliyorum, güzel ellerin var – ama bununla bir şey elde edebileceğini sanma.
>
> BLACKMORE: Yok –onu kastetmiyorum– ama sanki – *kadına kaçamak bir bakış fırlatır; kadın başını yana eğer; erkek sinirli güler*– birbirlerine ne kadar da yakışıyorlar: *Yeniden güler.*
> MRS.: HOLROYD: Evet, aslında –

Burası oyunun canalıcı noktasıdır, çünkü bu sessiz sahnenin dramatize ettiği eğilim önceden hazırlanmıştır ve sonuçları da olacaktır. Bayan Holroyd'un, kocasının içkiciliğinden çok rahatsız olduğunu, her içki aleni dönüşü aileye saldırdığını, eve orospular getirerek kadını aşağıladığını Blackmore farkeder. Bayan Holroyd rahatlamak için kocasının ölmesini bile istemiştir. Bunu Blackmore'a itiraf eder. Ama kocası orakta bir kazaya kurban gidince yıkılır. Ölümüne kendinin neden olduğu kanısındadır. Çaresizlik içinde "seni hiçbir zaman yeterince sevmemiştim," der.

The Married Man'de (Evli Erkek) Lawrence daha az başarılı bir hafif komedi denemesine girişiyor. Burada karmaşık hovardalık hikayelerini ele alıyor. Ama, sanatı için tipik olan bazı ufak çizgiler atmaktan da geri kalmıyor. "Bir sedir ile ilgili bir şiir yazmak dünyanın en kolay şeyi olmalı. Ne zaman birsedir görsem kalbim şiirle doluyor. Düğmelerine varıncaya kadar yankılarla doludur herhalde."

Lawrence'ın oyunları yıllar sonra İngiltere işçi sınıfı ile ilgili çekilmiş filmlerin öncülüğünü yapmaktadır: Tony Richardson'ın *Uzun Mesafe Koşucusunun Yalnızlığı*'ndaki, Karel Reisz'ın *Cumartesi Gecesinden Pazar Sabahına Kadar*'ındaki atmosfer, dile getirilmeyen bir şefkat, bozguna uğrayan hedefler, daralmanın ve hüznün atmosferi.

The Daughter-in-Law'da erkek sadakatsiz; karısı onu terkediyor. Sonra, geri dönüp onun bir grevde yaralanmış olduğunu görüyor. Sevgilerinin derinliklerini yeniden keşfediyorlar.

Touch and Go'da (Bıçak Sırtında) Lawrence toplumsal bir temayı ele alıyor ve uzak görüşlülüğünü ortaya koyarak daha 1920'lerde işçilerin sermayeye karşı mücadelesinin objektif şartlardan değil (şart

ların haklı olup olmadığı sorusunu bir yana bırakacak olursak), tek tek insanların kişisel, mantıkdışı, subjektif dirençleri sonucu yenilgiye uğrayacağını gösteriyor.

A Collier's Friday Night (Bir Madencinin Cuma Gecesi) –*Ogullar ve Sevgililer*'in bir paraleli– bütün oyunları arasında en allak bullak edeni. Baba içkici ve zorba, anne kendini ondan üstün görüyor ve bütün sevgisini oğluna yöneltiyor. Oğlunun bir kıza, Maggie'ye ilgi duymasını kıskanıyor ve oğlunun kızı ziyarete gittiği günlerden sağ salim eve dönene kadar gözü uyku tutmuyor. Oğlu ona, sevginin çok çeşitleri olduğunu, Maggie'yle konuşabildiği bazı şeyleri annesiyle konuşamayacağını söylediğinde anne kimseyi oğlundan daha fazla sevmediğini söyleyerek ona sitem ediyor. Eser, karşılıklı sevgilerinin tümünün itiraf edilmesiyle, muhteşem bir şefkatle son buluyor. "Annenin ses tonunda tehlikeli bir yumuşaklık var, öylesine bir yumuşaklık ki, ruhlarının güvenli çekimserliği parçalanıyor."

Eserlerinin ancak çok azında kırılan bu çekimserlik başka boyutları açığa çıkarmayı bir anlamda engelliyor. Halbuki romanlarında Lawrence bunu yaparak bilinçaltı derinliklerinin kaşifi olduğunu ispat eder. Burada, korktuğumuzdan kabullenemediğimiz alanlara girer. İkilemi ve ikiliği gösterdiği gibi içgüdüsel ve sezisel durumları da açığa çıkarır. Karakterlerine anlık çaresizlikler, kendine hakimiyeti kaybediş, gözükör atılganlıklar bahşeder. Bu keşiflerden rahatsız olup dengeli gelenek kalıpları içinde mantıkdışma kaçmayı yaşamak istemeyenler, mesafeli ve düz kurgulu bu tiyatro eserlerini tercih edeceklerdir.

Labirentin Dışında

Bir röportaj

Yaşamınızın hangi döneminde yazarlığın sizin mesleğiniz olduğunu farkettiniz?

Çok erken. dokuz yaşındayken, bir daha yürüyemeyeceğimi söyleyen yanlış bir teşhis nedeniyle. Hemen yazmaya başladım ve sonra bildiğiniz gibi onbir yaşında günlüklere başladım.

Çocukken okur muydunuz?

Evet, aç kurtlar gibi.

Günlükler*'inizde sık sık Marcel Proust'dan sözediyorsunuz. Eserleri sizi etkiledi mi?*

Proust çok önemliydi; kronolojik sıralamayı (hiçbir zaman sevmemişimdir) bir kenara bırakıp dayatan, zorlayan, hisseden anıların peşinden nasıl gidileceğini bana ilk gösteren o'dur. Proust ancak olayı hissetmeye başladığı zaman yazardı, olay ne zaman geçmiş olursa olsun. Bu öge, tabii ki benim eserlerime de ağırlığını koyar. Ama başka ögeler de var. Şiirsel bir roman yazmak istemiştim, bunun için kendime örnek olarak Giraudoux, Pierre-Jean Jouve ve *Gece Bitkisi*'nin Amerikalı yazarı Djuna Barnes'ı aldım. Sonraki örneğim D.H. Lawrence oldu. Lawrence bana duygu için, içgüdü için, çelişki için, sezi için bir dil bulmanın yolunu göstermiştir.

Kendinizi şimdi Amerikalı bir yazar olarak mı görüyorsunuz?

Gerçi ben Amerika için ve İngilizce yazıyorum ama bunu aşmak istiyorum. Kendime Amerikalı bir yazar diyemem, her ne kadar beni yeni bilinçle özdeş-

leştirmekteyseler de. Beni daha genel ya da enternasyonal kavramlarla değerlendirmelerini tercih ediyorum, en azından iki kültürlü olduğum için. Öbür taraftan, Amerika dışı doğumlu pek çok yazar bugün Amerikan edebiyatının bir parçası haline gelmiştir, ama Amerikalılar hâlâ "yurtdışında doğmuş Nabakov" derler ya da benim durumumda "Paris doğumlu Anais".

Sizin hep anlatmak istediğiniz o kültüriçi artalan eserlerinizdeki iç bütünlüğün, iç akışın olası bir kaynağı mı?

İçsel niteliklerimin beni sürekli takip eden bir travmadan; köklerimden koparılmış olma, babayı yitirme travmasından ve dağıtmaya karşı direnebilmek için bir iç dünya yaratmam gerekliliğini farketmiş olmamdan kaynaklandığı duygusu içindeyimdir hep. Köklerinden koparılmış çocuk, kendi içinde yarattıklarının yıkıcı deneyimlere direnme gücü vereceğini farkeder.

Eserleriniz genelde bir senfoniyi andırıyor. Yazış tarzınızı müziğin etkilediğini düşünüyor musunuz?

Şiddetle. Hatta *Günlükler*'imde bile yazdım, gönlümün bir yanında edebiyat yatıyorsa, öbür yanında da müzik yatar. Bir dil olmalı, beyni sıyırıp geçerek doğrudan duygulara hitap eden bir ifade tarzı. Herkesin edebiyata, benim müziğe gösterdiğim tepkinin aynısını göstermesini isterdim.

Beni yaratma sürecinin kendisi çok ilgilendiriyor, iç vizyonunuzu edebiyata dönüştürme tarzınız...

Benim ilgim, metaforun gizemini taşıdıkları sürece dış gerçekleredir. İç anlamlarını aramadan asla bir şehri ya da bir paçavra toplayıcısını veya herhangi bir başka insanı tasvir etmem. Metafizik anlamı

aramaya başladığınızda her şey saydamlaşır. Bir şehri, sırf o şehir adına asla tasvir etmedim, aksine hemen onun ruhsal özelliklerini bulup ortaya çıkarmak zorundayım. Onu saydamlaştıran, hatta bazılarının da dediği gibi düşselleştiren onun sembolik değeridir; ama o aslında öyle değildir.

Eserlerinizde rüyaya nasıl bir değer veriyorsunuz ve akıcılığın, sürekliliğin bilinçle bilinçaltı arasındaki iletişimin önemi nedir?

Maalesef her şeyi birbirinden ayırmak gibi bir eğilim içindeyiz hep. Beden ve ruh ayrımı yapıyoruz. Rüyayı günlük yaşantımızdan ayırıyoruz. Psikolojide etki-tepki olayını keşfettim ve bir boyuttan öbürüne geçebilmek için bu geçişleri açık tutmak istedim; gerçekten de "bir" olarak kalabilmeleri için bölmek bile istemedim. Bundan sonraki adım bu etki-tepkiyi romana uyarlamaktan ibaretti; romanları her seferinde bir rüyayla açıyor ve konuyu bu yönde geliştiriyordum. Rüyanın geliştirilmesi, anlaşılması ve sonunda mümkünse gerçekleştirilmesi gerekiyordu ki, bir sonraki tecrübeye geçebileyim.

Neredeyse dünyanın her köşesinden okurlarınız kendilerini sizin romanlarınızdaki kadınlarla özdeşleştiriyorlar. Bunu nasıl açıklayabilirsiniz?

Galiba bizi dünya çapında birleştiren, kendi deneyimlerimize karşı duyduğumuz kıpırtılar ve duygulardır; yani illa da deneyimlerin kendileri değil. Hayat şartları çok değişiktir, ama bütün babalar farklı da olsalar kadın okurlarım babaları için aynı şeyleri hissediyorlar. Ira Progoff'un "kişisel kaynak" diye adlandırdığı o yere, farkına bile varmadan girmiş, tüm kaynakları birbirine bağladığı düzlemde suya dokunmuş olmalıyım.

Yazar olarak benzersiz olmanızın nedenlerinden biri de özellikle kadınların konumları ve deneyimleriyle ilgili bir alana girme cesaretini göstermenizde mi yatar?

Gerçeklere kendi subjektif yaklaşımım – görüp hissedebildiklerim– gerçekten bütün bildiğimdi. Çok okurdum ama erkek yazarlara hiç öykünmedim. Gördüğümü anlatmak istedim. Böylece ortaya kadın gözüyle dünya çıktı, tamamen kişisel bir görüş. Ben kadını erkeğe, erkeği de kadına tercüme etmek istedim. Erkeğin diliyle ilişkimi koparmak istemiyordum ama farklı düzeylerin varlığını biliyordum.

Eserleriniz arasında -sizin açınızdan- en iyi yazılmış olanı var mı?

Kısa hikâyelerimi asla bir ikinci kere yazamazdım. *Sırça Fanus Altında*'daki kısa hikâyelere tek bir kelime bile ekleyemezdim. *Collagen*'lerde hiçbir şey değiştiremezdim.

Günlükler*'i başka herhangi bir sanatsal ölçüyle değerlendirebiliyor musunuz?*

Günlükler'i yazdığımda yazmanın bütün yöntemlerini unutmaya çalıştım. Kendimden hiçbir talepte bulunmak istemiyordum – iyi de yazmış olsam, kötü de. Tam anlamıyla boşalmak istiyordum ve başardım da, çünkü onları kimsenin okumayacağını sanıyordum.

Yani Günlükler*'i başlangıçta yayınlamak amacınız yoktu?*

Hayır.

Peki nasıl oldu da yayınlandı?

Ara sıra günlüklerin bazı bölümlerini birileriyle paylaşmak gereksinimi duyardım ya da bana çok

gurur veren bir şey yazmış olurdum. Bazı kişilere orasını burasını okuturdum, örneğin Henry Miller'a kendi portresini okutmuştum. Kısacası Onlara kısmen ilgi duyuldu. Ama bir günlüğü yayınlamak gibi bir problemin üstesinden gelebileceğim duygusu ancak çok sonraları, deneyimli bir yazar olduktan sonra, kitap çıkarma problemini başarabileceğimi hissettikten sonra ortaya çıktı. Ayrıca kendimi açmak gibi psikolojik bir problemi, çırılçıplak ortada kalma korkusunu da aşmam gerekiyordu. Korkulu bir rüya görmüştüm: Sokak kapımı açıyordum ve öldürücü ışınlar bana isabet ediyordu. Ama tersi oldu. Korkumu ve yayınlama problemlerimi çözümledim ve sonra tabii apaçık ortada kaldım.

Günlükler'*i romanlarınız ve kısa hikayeleriniz için bir kaynak olarak da kullanıyor musunuz?*

Evet, onlar gerçekte bir not defteridirler. Bazen, beni ilgilendiren bir kişi hakkında durmadan notlar aldığımda bir bakıyorum, zamanla onun hakkında bütünleşmiş bir portre elde etmişim. Genellikle arkadaşlarımıza bu şekilde yaklaşmayız. Onlardan şurda bir parça, orda başka bir parça yakalarız. Birden karşımda bir bütün kişinin dikildiğini görüyorum, sonra da hikayeyi yazıyorum.

Sizin alışılmadık güzelliğiniz size yararlı mı oldu, zararlı mı?

Bazen yararlıydı, özellikle bir eleştirmeni kendi tarafıma çekebilmek istediğimde, ama bazen de gerçekten bana ayakbağı oluyordu. Kadınlarda bile güzellerin içinin boş olduğu duygusu baskındır. Ben kendi güzelliğime hiç inanmadım, bu da birçok şeyi kolaylaştırdı.

Günlükler'*inizde Louveciennes'deki evinizden büyük bir sevgiyle bahsediyorsunuz. Çevreyi kişiliğin*

bir tür uzantısı olarak mı görüyorsunuz – hani romanlarınızdaki giysilerin sembolik bir karakter uzantısı olması gibi?

Evet. Çevremizi kendi gelişmemiz doğrultusunda değiştirmemiz gerektiğine inanıyorum. Louveciennes'in tarihinin belli bir anda sona ermiş olduğunu biliyorum. Şimdi geriye baktığımda, doğru bir zamanda bitmiş olduğunu da biliyorum. İnsana acı verse de ve belli bir deneyimden geçmiş olduğunun bilincinde olmasak da, biliriz, bir şey bizi dışarıya sürükler. Ben yuvam olan birçok yerden böyle dışarı sürüklendim. Belli bir döngü sona erdiğinde ev de kendiliğinden ölür. Bu bize, o anda gerçekte nerede bulunduğumuzu gösterir.

Yazılarınızda insanın, nevrozun üstesinden gelebilecek bir güce sahip olduğuna duyduğunuz inancı belirtiyorsunuz. Bu iyimserliğinizin kaynağı nedir?

Kökü hakkında hiç kafa yormadım. Bu dürtüyü içimde her zaman hissettim, hani bir bitkinin büyüme dürtüsü gibi bir şey bu. Sanırım, tesadüfi rahatsızlıklar ve duraksamalar sözkonusu. Hepimizde bu dürtü vardır, ama bazen tahribata uğruyor. Çocuklarda da bu dürtü vardır, değil mi? Onlar güçlerini, yeteneklerini kullanırlar ve her şeyi, her olasılığı araştırırlar. Ben, yolumuzun bir yerinde çoğumuzun gördüğü bu zararı saptayabileceğimize ve onun üstesinden gelebileceğimize inanıyorum. Hepimizin rahatsızlıkları, yılgınlıkları, başından geçmiş travmatik olaylar vardır. Ben, yazılarının daha ilk geri çevrilişinde yazmayı bırakan genç yazarlar tanıdım. Demek ki sözkonusu olan, bizim mücadeleye ve engelleri aşmaya ne kadar hazır olduğumuzdur.

Eserlerinizdeki ana temalardan birinin de kadının, bağımlı ve seven bir yaratık olma rolü ile sanatçının

yüceliğe ulaşma dürtüsü arasındaki çelişki olduğunu söyleyebilir misiniz?

Evet, bu çok büyük bir çelişkidir. Yaratıcı irade bizi bir yöne iteler, tabii ki suçluluk duygularıyla yanyana, çünkü bu uğurda, aslında özel hayatımıza atfetmemiz gereken enerjimizi ve zamanımızı harcıyoruzdur. Erkek için böyle bir problem hiçbir zaman varolmamıştır, çünkü kültürümüz onu üretmeye koşullamıştır; işinin başını döndürmesini ister, o bu iş için seçilendir. Kadına ise onun en birincil meselesinin özel hayatı olduğu söylenmiştir, yaratıcı olmaya teşvik edilmemiştir. Onun gözünde yaratıcı insanlar istisna varlıklardır.

Gelişme dürtüsü ya da süreci konusuna değinecek olursak, çocukluğun ötesinde geliştiğimize, çocukluğu aşarak onu arkada bıraktığımıza mı inanıyorsunuz yoksa gelişmemiz sırasında daha ziyade travmanın öncesindeki asıl benimizle yeniden bir bütünleşme içine mi giriyoruz? Gelişme, çok düzgün bir şekilde ileri hareket mi yoksa daha ziyade asal bir bene geri dönmenin dairesel bir süreci mi?

Arayışın bizi, benimizin tek tek bütün parçalarını yeniden birleştirebilecek duruma getirmesi gerektiği konusunda sizinle aynı fikirdeyim. Wallace Fowlie, şairi, çocuğun kayıtsız bakış tarzını olgun adamda canlı tutabilen kişi olarak tanımlar. Sadece bütün parçaların bölündüğü travma anının dışında ben de onunla hemfikirim, yani gerçekten de birleştirmenin bir eseridir.

Sizin eserlerinizin en derinlerinde neredeyse ilkbiçim denebilecek bir bene geri dönme döngüsü var.

Mitolojik gezimizi eninde sonunda gene dışarı çıktığımız bir labirent içinde yaptığımız bir yürüyüş olarak gözümüzün önüne getirecek olursak, dışarıya

bütün benimizle çıkmamız gerektiği açık; kendimizden parçaları labirent içinde bırakamayız, değil mi?

> Günlükler'*inizde balık burcunda doğmuş olduğuzdan bahsediyorsunuz. Yazılarınızdaki akıcılık ve hareketlilik özelliklerini balık olmanıza mı bağlıyorsunuz?*

Suyun içinde kendimi tamamiyle özümde hissediyorum. Denizle sıkı bağlarım var; üstünde gezmeyi düşünmekten çok hoşlanırım, aslında deniz üstündeki bütün seyahatlerden hoşlanırım. Bunun, yazılarımın statik değil, akıcı olması özlemim üzerinde etkisi vardır. Bir tekne evi üstünde daha iyi yazacağım duygusu içindeydim, çünkü ayaklarımın altından nehrin akışını hissedecektim. Beni, gerçeklerin dünyasından çok hayal ile gerçeğin bağlantısı olan yanılsamaya önem veren bir Neptün kadını olarak tarif etmişlerdi.

Bitmez tükenmez enerjinizin kaynağı nedir?

Üzerinde hiç düşünmedim. Merak olmalı, hâlâ tutkuyla hissedebilmem belki de. Düşünüyorum da. insan – içinde yaşamı hissettiği sürece – yeni deneyimlere, yeni arkadaşlıklara sürükleniyor ve bunlara bir tepki gösterdiği sürece de bu enerjiye sahip kalıyor. Bir tepki yeteneği olması gerek, etrafında olan biteni algılayabilme yeteneği. Bu duyguya sahip olduğunuz sürece keşfetmeye devam edersiniz. Ayrıca buna, benim her zaman meraklı olduğumu da eklemek gerek. Bir gün uçakta başımıza bir felaket geldi; tek bir tekerleğimiz çalışıyordu, kanadın bir kısmı alev almıştı ve Los Angeles'e varmamıza daha altı dakika vardı ve ben, henüz göremediğim yerleri düşünmekten başka hiçbir şey yapmadım. Hissettiğim tek şey, her şeyi görememenin, her şe

yi duyamamanın, her yerde olamamanın ne kadar utanç verici olduğuydu.

Şu anda neyin üzerinde çalışıyorsunuz?

Günlükler'in altıncı cildini çıkarıyorum. Yedinci cildin yayınlanması beni başka kadınlarla mektup ve günlük değiştokuşuna yöneltecek. O zaman geri dönüp çocukluğum ve gençliğim üzerinde çalışacağım, çünkü okuyucularımın iddiasına göre *Günlükler*'i, hayatımın genişlediği bir dönemde başlatmışım. Dar alandan genişe nasıl ilerlendiğini görmek istiyorlar.

Ünlü bir yazar olarak tanınmak nasıl bir duygu?

Hiç tasavvur edememiştim. Harika bir duygu, insan eskisi gibi kendini tecrit olmuş hissetmiyor ve evrensel bir hayat gerçekleştirebilme olanağı doğuyor. Herhalde bütün yazarların özlemi olan, bütün dünyayla ilişki içinde olabiliyorsun. Bütün dünyayla ilişkim olduğu duygusu içindeyim.

Edgar Varèse

Genelde insanlar, bir adamın, bir sanatçının eşsiz değerini anlayabilmek için zamansal ve mekansal bir mesafeye gereksinim duyarlar. Ama Edgar Varèse'in, bu insanla yaptığı müziğin birbirlerini ne denli tamamladığını bilen arkadaşları onun müzik tarihindeki eşsiz yerini ve gerçek büyüklüğünü anlayabilmek için önemli bir dayanak noktasına sahiptiler. Varèse, ölçülmesi olanaksız bir dünyada yaşıyordu ve yüksek antenleri sayesinde geçmişi, şimdiki zamanı ve geleceği kavrayabiliyordu. Kapısını çaldığım ve onun kapıyı açtığı her seferinde bunu hissederdim; beni bütün dostlarına ayırdığı o içtenliğiyle karşılardı karşılamasına, ama çevresindeki her delikten dışarıya taşan müzik seli, tek bir kişiye, tek bir odaya, bir eve, bir sokağa, bir şehire ya da bir ülkeye yetemezdi; tüm kainat için yaratılmıştı. Büyük, canlı, ela gözlerinde sadece beni tekrar görmüş olmanın sevinci parlamazdı, kendisinin zaten tamamen içine gömülmüş olduğu yeni dalgalanmalar, yeni sesler, yeni efektler, yeni alanlar dünyasına beni buyur etmeye hazır olduğunu söylerdi gözleriyle bana. Beni çalışma odasına götürürdü. Kuyruklu piyanosu odanın büyük bir kısmını kaplar ve nota sehpasında her zaman için bir parça açık dururdu. Üzerindeki çalışma henüz bitmiş, bir kolaja dönüştürülmeye hazır: Muhteşem bir yapı haline gelene kadar üstünde habire çalışıp değiştirdiği birçok taslak. Çalışma masasının üstündeki panoya ve duvarlara tutturulmuş olan bu taslakları her zaman için zevkle seyretmişimdir, çünkü eserinin ve karakterinin en önemli unsuruydu bunlar:

Akış, hareket, esneklik içindeydiler, yeni bir metamorfoza dönüşmeye her an hazır; özgürdüler, onunki dışında hiçbir düzene, hiçbir monoton düzene kulak asmıyorlardı. Teyp sonuna kadar açık olurdu. Okyanustaki dalgaların ve o ritmin esiri olup içinde eriyip gitmenizi isterdi. Edgar Varèse yeni bir tonalite, yeni bir ses tonu ortaya koyabilecek güçte yeni obje, yeni bir çan gösterirdi. Kendi malzemesine bıkmaz usanmaz bir merakla aşıktı. Çalışma odasında bizler de bir enstrümana, bir vazoya dönüşüp sesin uzay gezisine onunla beraber sürüklenirdik.

Diğer arkadaşlarla buluşup sevimli ve vakur karısı Louise ile selamlaşmak üzere dar merdivenlerden oturma odasına çıktığımızda müzisyen Varèse teşrifatçı Varèse'e dönüşürdü. Toplumun içinde parlardı, konuşkandı; dalgacı ve şakacı. Eseri ile sohbetleri arasında uyum vardı. Müzikte ve düşüncede basmakalıplıktan nefret ederdi. Bu nefreti hiçbir zaman dinmedi. Canlı, keskin bir dil kullanırdı. Gerçi gençliğinin devrimci cesaretini hâlâ taşıyordu, ama ona yön veren esas olarak zekası ve ayırdedebilme yeteneğiydi, asla körcesine ya da sahte bir cesarete kapılmazdı. Sıradanlık, riya ve sahte değerlerden başka hiçbir şeyi yoketmezdi. Yalnızca saldırılması gereken şeylere saldırırdı ve bunu da, bugünkü bazı sanatçılarda çok sık rastladığımız gibi asla kişisel, küçük ve kör bir öfkeyle yapmazdı.

Bir gün, rezil bir politik kişilikten bahsederken şu kelimeleri kullanmıştı: "Çöp tenekesini bile kusturur."

Savaşları hep üst seviyede yürütürdü ve her zaman, orijinal projeleri anlamadıkları gibi kontrol de edemedikleri için onlara engel olmaya çalışan insanlara yönelikti.

Aramızdaki son sohbet, üniversitelerin ve vakıf-

ların ona çalışabileceği tam teçhizatlı bir elektronik atelye vermeyişlerindeki ironi üzerineydi. Gerekli teçhizatı bulamadığından gerçekleştiremediği bir yığın projesi vardı. Henüz olgunlaşmamış genç müzisyenlerin ellerine kolaylıkla teslim edilen aletlere gereksinimi vardı. Yeni seslerin keşfi için bir laboratuvara gereksinimi vardı. Birçok genç bu makineleri yalnızca kullanıp programlayamazken Varése onlardan sonsuz volkanik zenginlikler çıkaracak durumdaydı.

Birçok müzik uzmanı Varése'in besteleri hakkında yazacaktır. Benim kendi açımdan vurgulamak istediğim, onun yapmak istediği ama kısmet olmayan şeyler, çünkü her sanatçı ölmeden önce bütün zenginliklerinden kurtulmak ister. Eğer bizi terkettiğinde kullanılmamış hazineleri de beraberinde unutulmuşluğa götürüyorsa, bunun bizde suçluluk duygusu uyandırması gerekir. Varése birçok insanın yaratıcı devlerin çevresine gelince düştüğü körlüğü tanırdı. Ona, bir gün, yeni keşifleri ortaya çıkartmak için kurulmuş, tanınmış bir topluluğun üyelerine verdiği bir akşam yemeğinde bulunduğumu anlatmıştım. Bu topluluk, üyelerini derecelendirdikten ve disipline edip çekingenleştirmeyi becerdikten sonra şimdi de onlardan spontan, yaratıcı fikirler istemeye başlamıştı. İnsanlar -birer otomat halinde büzülmüş- konferans masasının etrafında oturmuşlardı; birileri de kulaklarının dibinde bağırıyordu: "Düşünmeyin. aklınıza geleni geldiği gibi söyleyin, herhangi bir şey." Bu garip çabaya bilimsel bir ad bile takmışlardı. Tabii ki bu insanlardan hiçbir şey çıkmadı, yaratıcı güçlerini çoktan kaybetmişlerdi zira. Tanıdığım, fikir ve plan açısından tıkabasa dolu sanatçıları davet etmelerini önermiştim onlara. Bir an bir sessizlik oldu. "Ah, biz bu dersi gördük," dediler sonra. "Şu çılgın dahileri söy-

lüyorsunuz, hani temiz gömlek giyip kravat takmayı reddeden, asla dakik olmayan ve kontrolleri olanaksız olanları." – "Kontrol etmek", bu her şeyi su yüzüne çıkartan kelimeydi. Müzikte de herkes kontrol edebileceği kişilere yöneliyordu – öğrencilere, taklitçilere, sonradan çıkmalara. Bütün büyük doğa fenomenlerini ortaya çıkaran – en yüksek şelaleleri, en yüksek dağları, en derin uçurumları, dipsiz denizleri – yaratıcılığın ve keşiflerin asıl kaynağına gitmeye asla cesaret edemiyorlardı.

Bütün sanatçılar, dahilerin, sanki tehlikeli yaratıklarmış gibi nasıl tecrit edildiklerini bilirler. Zararsız biriyle daha rahat ve problemsiz ilişki kurulabilir ve gerçek bir ressama kıyasla bir döküntü baskıcısı daha rahat el altında tutulabilir. Kendi alanında bir diktatör olan – yaratıcılığın doğal hakkı olarak – sanatçıya erişebilmek için aynı seviyede bir eleştirmene, bir dinleyiciye, bir orkestra şefine ya da bir vakıf başkanına gerek vardır. Tam hız giden devrimci bir güçten ne kadar da çok korkmaktayız Tanrım!

Varèse'in çekingenlere, gevşeklere ve güçsüzlere karşı acıması yoktu. "Onlar her şeyi mekanikçilere terketmişler. Yeni makinelerin onları besleyecek bestecilere ihtiyaçları var," derdi. Bunlar, bizim son konuşmamızın konularıydı. O gün ilk defa seksenbir yaşıyla iki büklüm yürüdüğünü farkettim, ama bu hastalığından kaynaklanıyordu. İnsancıl korkuları taşıyabilecek kadar olgundu. Yarattığı ses bileşimlerinin yankılanan karmaşasına kapılıp gitme tehlikesi ortadan kalkınca ona geleceklerini biliyordu. Artık o, potansiyeli dünya tarafından sonuna kadar sömürülmemiş bir arketip; ama geride bıraktıkları, bilimin bugün keşfetmeye çalıştığı kozmolojinin bir parçası. Her yeni keşif, yeni bir ses gerektirir; Varèse bu sesleri daha henüz keşfe

dilmeden önce duyuyordu. Bir keresinde şöyle demişti: "Avantgarde yoktur. Geriden gelen insanlar vardır."

Işık sesten hızlıdır, ama Varèse'in durumunda hızlı olan sestir.

Bir Günlük Atelyesinde

Ira Progoff psikoloji üzerine değerli birçok kitap yazdıktan ve Drew Üniversitesinde derinlik psikolojisi dersleri verdikten sonra günlük tutmayla ilgili önemli bir yöntem ortaya koydu. Bu yöntemle yoğun bir şekilde tutulan günlük, kişiliğin bütünleşmesine ve bir tür bireysel psikoterapi yapmaya yarayabiliyor.

Progoff, günlüğün yazınsal bir ürün olduğu düşüncesini bir kenara atmakla işe başlıyor. Böylece her tabakadan ve her eğitim düzeyinden insan, kendi yaşamının ve karakterinin bir "ayna"sını ortaya çıkarabilecek, deneyimleriyle düşlerinin bir sentezine varabilecek ve o zamana kadar benliğin gelişmesinin, iç dünyalara yolculuğun (her ikisi de narsizmin ya da nevrotik subjektivizmin tezahüratları addedilir) karşısına çıkarılan saçma, Püritence bir tabuyla engellenen bir kendini yaşatma sürecine girebilecek. Bu kitap -anlamını bilerek günlük tutmayla geçen yılların deneyiminin bir ürünü- iç dünyaya, benlik labirentine giden yolculuğun bir olgunluk işareti, bir kavrayış, bağlantılı bir rapor, bir araştırma, bir inceleme, kendi öz deneyimlerinin bir karşılaştırması olabileceğini ispatlıyor. Dışa dönük yaşantının, benliğin araştırılmasından -dolayısıyla yaradılıştan- daha önemli olduğu saçma düşüncesi, kültürümüze damgasını vuran kişilik çözülmesi, terapi bağımlılığı, karmaşa ve kaos tarafından çürütüldü. Progoff'un yöntemi konsepti içinde son derece zekice düşünülmüş. Kendi benlikleri hakkında yazmaktan feragat etmekle topluma dengeli bir benlik üzerinde çalışmanın getireceğinden

daha fazla katkıları olacağına inananların sanatsal nesnelliğine kıyasla Progoff'un yönteminin etkisi çok daha az bencil.

At a Journal Workshop'ta baştan itibaren iç dünyaya yolculuğun gerekçeleri saptanıyor; ilk bölümün başlığı: "Yaşama Aracı Olarak Yoğun Günlük". Ardından, insanın deneyimlerini, anılarını, rüyalarını kendi yaşamını anlamada nasıl kullanabileceği ile ilgili bir dizi öneri sıralıyor Progoff; örneğin "Kendi Yaşantımızın Beslendiği Toprağı Sürüp Gevşetmek", "Basamakları Sıralamak", "Hayat Hikayemizin Kronolojisi", "Kavşaklar: Gidilen ve Gidilmeyen Yollar", "Kendi Otobiyografimizin Yeniden Canlandırılması". Kitap terapik bir etki sağlıyor, ama bunu "psikoterapiyi hedef alarak değil, tek tek bireylere kendi içlerindeki kişiliklerini bütünleştirecek potansiyeli bulup çıkarmayı sağlayacak etkin teknikler öğreterek" yapıyor. Kimse zamanımızın kaosu ve dağılmışlığı içinde bütünleşebilmiş bir kişiliğin toplum yaşantısı içindeki değerinin gerekliliğini tartışmayacaktır.

"Birçok kimse hayatın temelinde yatan bir gerçeği farketmiştir ve o gerçeği kendi bireysel anlam ve güç kaynağı olarak benimsemiştir."

"Yoğun günlük tutma özellikle kişilerin kendi içlerinde daha önceleri sahip olduklarının farkına varmadıkları güçleri ve olanakları bulup çıkartmaklarında yararlı olacak teknikler ve yöntemler bulabilmeleri için düşünülmüştür." Progoff'un bize sık sık hatırlattığı gibi "en önemli şey, yaşanan olaylar, insanın başına gelenler değil, iç dünyasıyla o şeyler arasında kurduğu ilişkidir."

Hafta sonu seminerlerinde yaratmaya çalıştığı atmosfer, zamanını konuşmakla geçirmeyip günlük tutan, meditasyon yapan bir grubun atmosferi. Arkadaşlık ilişkileri mevcut, fakat gevezelikle tüketil-

memekte.

Yoğun günlük tutmanın ardında, normal şartlarda uzun süreli bir psikoterapi sonucu elde edilebilecek zekice bir kendini keşfetme yatmaktadır. Bu da "bütün dikkati o anda yaşamakta olunan şartlara konsantre etmekle elde edilen deneyim"den başka bir şey değildir.

Ustaca yapılan bu içe yolculuğun neleri teşvik edebileceğini görünce insan hayret etmekten kendini alamıyor: Yalnızca şaire, sanatçıya yakıştırdığımız bütün özellikler toplumun her katmanındaki insana erişebilir hale geliyor.

Progoff her bir yaşantının düzeyini ve kalitesini su üstüne çıkarıyor. Rüyaları soruşturmak, yitirilmiş anababalarla ya da öksüzlerle tartışmak, meditasyon yapmak ve "yarı karanlığın resimli dünyası" diye adlandırdığı o güzel keşiflerde bulunmak – bütün bunlar tek tek her bir yaşama şiirsellik, güzellik, ruhsal anlam, yani bizim kültürümüzde subjektivizme kapılma korkusundan tamamen eksik olan değerleri katmaktadır. Bu yolla yaşamın nasıl kurulduğu, nasıl bağlantılı güzel bir hikayeye dönüştüğü açıkça görülebilir. Yaşamın anlamını keşfetmek yaşanan olayları yüceltir. Kendine güven ya da saygı eksikliği yokolur gider.

Günlük tutma atelyesi bir kaçış noktası olur, "çünkü, dünyanın baskısından uzak, herkesin sükunetle hayat ile olan ilişkilerini tartabileceği korunmalı bir ortam yaratır."

Bunca iç zenginliğe sahip olduklarını hiç bilmeyen insanların bu ortamda karşılaştıkları bu zengin materyali, bu resimleri, bu rüyaları yaşamak – bu, kör bir dışa dönüklüğü ve aktif yaşantıyı her zaman için iç yaşantının önünde tutmuş kişileri utandırmak anlamına gelir; bu kişiler, kitle iletişim araçlarınca gerçekleştirilen en kalitesiz beyin yıka-

masının kurbanı oldukları bir kültür yaratmışlar ve kendi başına düşünmesini, yargıya varmasını bilmeyen ve kokuşmuş güçlere körcesine bağlı bir kitle yaratmışlardır.

"Gelişmenin Tao'su" ben, bir meyve, bir bitki misali ortaya çıkmaya başlar, ama kişi – diğerlerinden farklı olarak – kendi gelişmesini köstekleyen engelleri, travmatik olayları yaşar. Yoğun günlük tutma, sonunda tabii bir akış haline gelecek olan bir ritm, bir süreklilik sergiler. Yaşantıları saptamış olmakla kişi harekete geçme için dürtüklenir, ileri atılım yapar. "Fiziksel gelişmeyi saptamak kolaydır ama kişiliğin gelişmesi içseldir ve ancak zorlukla farkedilir."

Ira Progoff'un yönteminin en etkili sonuçlarından biri her yaşantının değerlerinin ve zenginliklerinin çoğaldığı gerçeğidir. "Yarı karanlığın resimli dünyası" fantaziye, bilincin ötesindeki resimli canlandırmaya cesaret verir. Kültürümüzün en önemli eksikliği hayatın anlamı konusundaki bilgisizliğimizdir, bu da insanları ümitsizliğe, kayıtsızlığa ve suça iter. Anlama mucizesi ve öz benin merkez olduğu bağlantı kurabilme – bu, benliğin kazandığı gururdur, insanlık onurunun ve başarı yeteneğinin yeniden ortaya çıkartılmasıdır. "İnsanın iç güçlerinden kaynaklanan bir aktivite, işte bu yaratıcı varoluşun özüdür."

"Rüyanın kronolojisi"nden, "yarı karanlığın resimli dünyasının kronolojisi"nden, "hayali genişlemeler"e ve en sonunda da "iç bilgeliğin – diyologu"na benlik, uzun zamandır gömülü ve kullanılmayan beklenmedik bir hazinenin ortaya çıkması misali kendini geliştirir.

Progoff'un en dikkati çeken simgelerinden biri kaynaktır. Kendi bireysel kaynaklarımıza girebildiğimizce gireriz ve kendimizi dünyadan kopmuş his-

sedeceğimize bütün kaynakları besleyen dünya sularının içinde buluruz.

Diğer bir mucize de, kendi öz yaratıcılığımızı güçlendirip kendimizi anlamamız kolaylaştığında başkalarını çok daha iyi anlayıp onlarla ilişkilerimizde çok daha duyarlı ve zekice davranmaya başlamamızdır. "Aramızdaki herkes kendi öz varlığının içinde karış karış dolaşmalı; yeterince derinlerine inebildiğimizde kendi öz yaşantımızı katettiğimizi ve aştığımızı farkederiz." Bağlantılı bir benliği biçimlendirmiş olmakla yıkıcı ve trajik deneyimlerin ve kayıpların altedilebileceği bir güç kaynağı ortaya çıkarmış oluruz. "Yarı karanlığın resimli dünyasının anahtarı onun, uyanıklıkla uyku arasındaki yarı mahmur durumda oluştuğu gerçeğinde yatar. Bilincin bu ara aşamasında aktif bir şekilde çalıştığımızda başka türlü asla erişemiyeceğimiz bir şekilde kendi derinliklerimize erişebildiğimizi farkederiz."

Bu yöntemin en büyüleyici tarafı da, bizim içimizde yaşadığının daha önce farkına varamadığımız bir benliğin ortaya çıkmasını sağlamasıdır. Keşfedilmemiş yerlere gidilen maceralı bir yolculuktur bu. Güç, cesaret ve onur kaynağı olur. "Yazdıklarımız mümkün olduğu kadar çok kendi deneyimlerimizin özüne inmeli." İçimize gezintinin en önemli engellerinden bir tanesi insanların kendi yazma güçlerine olan güvensizlikleridir. Ama Progoff bu sorunu sezerek bize, "günlük günce tutmanın edebi bir alıştırma olmayıp bir yaşam alıştırması olduğunu" hatırlatır.

Şimdiye kadar hiç kimse roman edebiyatının büyüsünü araştırmamıştır; ve de hiç kimse -Progoff'un yöntemini geliştirmesinden önce- bizim yaşantımızın da büyük bir ilgiyle okuduğumuz herhangi bir biyografi ya da roman kadar ilginç olabile-

ceğini farketmemiştir. Her şey yaşantımızı bir denklem, bir hikaye, şiddetli bir dramın tarihi olarak ele almamıza bağlıdır. Bu ele alış tarzımızı dikkatle inceleyip kaydedilen her bir yaşamın önemliliğine bağlamalıyız. Başka bir yararlı bakış açısı da toparlayıcı etkinin "kendi yaşantımızı o anda ortaya çıkan olaylarda karar verebilecek temele sahip olabilmemiz için keskin bir zaviyeye oturtabilmektedir."

Kitabın en kamçılayıcı bölümlerinden bir tanesi de hayatımızın basamaklarından, kilometre taşlarından bahseden bölümüdür. "Bu basamaklar insan yaşamının kıyısındaki hareketin en önemli kilometre taşlarıdır."

Progoff her türlü sansürün ve ön yargının ortadan kaldırılmasının önemini de belirtiyor. Sansürü ve önyargıyı bağnaz bir kültürün bedelini ağır ödeten ve spontan kendini yaratma sürecini engelleyici etmenler olarak görüyor. Bunu kitabında sürekli olarak tekrarlıyor. Yargı ve değerlendirme arasında bir fark vardır: değerlendirme yaratıcıdır, yargı ise değil.

Kamçılayıcı diğer bir bölüm de, "kavşaklar: Gidilen ve gidilmeyen yollar"dır; bunları meditasyon için zengin kaynaklar sağlar. "Yaşantımızın yollarından kullanılmamış olanakları araştırmak için geri döneriz." Bu haraketlerin araştırılmasının değeri tasavvurların üstündedir, çünkü Progoff'un dediğine göre; "hayatımızdaki kavşakları farketmek her zaman kolay değildir, çünkü çoğu zaman onların birer kavşak olduğunu anlamayız bile."

Çalışmayı çevreleyen bedensel ambianz da aynı şekilde önemlidir. Progoff özellikle gevşemeyi, sonra da gözlerin kapanmasını ve nihayet suskunluğu ve sessizliği içe gezinti için gerekli buluyor.

Onun modelini takip etmek demek, hafızamı-

zın, bilincimizin gözardı ettiklerini yeniden ortaya çıkarıp bir hazine sandığı dolusu rüya, düşünce, hatıra ve deneyim ortaya çıkartmaktır. Dışa dönük kültürümüz, kendimizle baş başa kalma gereksinimimizi inkar etmekle başkalarıyla baş başa kalma olanağını yok ediyor. İnsanı yeniden yaratan bu değerli araştırma ister istemez insana başkalarının yaşantısını daha çok paylaşma olanağı sağlıyor.

Psikoterapinin aşırı derecede kullanılması bizim, kendi yaşantımıza düzen ve bağlantılar getirme yeteneğinden, kendi kendimizi tanımaktan yoksun oluşumuzdan, kendi çıplak benliklerimize rahatça konuşabileceğimiz bir yerin eksik oluşundan kaynaklanır. Bu güven içindeki konuşmanın hayati bir önemi var. Progoff bize bu beyin jimnastiğinin yolunu gösteriyor.

Kendi kendimizle samimi bir görüşme yapmayı öğrendikten sonra diyalogun başka bir boyutuna geçiyoruz: Bazı diyaloglar belki bir ölümle, bir kavga ya da herhangi başka bir şeyle kesintiye uğramış diyalogları tamamlarlar; bir değerleri belki de bizim seçtiğimiz bir kişiyle gerçekleşiyor. "Biz içimizde gerçekleşmemiş olanakların izlerini taşımaktayız." Sonsuz sayıda diyalogun izlerini taşımaktayız: Ölümle kaybetmiş olduğumuz insanlarla olan diyaloglar, yabancılaşmakla kaybetmiş olduğumuz insanlar, hayatımızı etkilemiş olar ermiş insanlarla olan diyaloglar.

Kendi kendimizle ve sonuçta başkalarıyla kalabilme bozukluğu dünyada en çok yabancılaşmış ve en yalnız insanları ortaya çıkarır. Progoff'un getirdiği son kanıta göre de; "insanın gelişme süreci, kişinin geliştiği süreç, esas olarak içsel bir süreçtir."

Bu kitap sayesinde herkes kendi yaşamından bir anlam çıkartabilmeyi öğrenebilir. "Şimdi sessizce oturalım. Gözler kapalı. Nefesimiz giderek yavaşlı

yor, bu sükunet sonunda dikkatimiz içimize doğru kayıyor."

Ve bu nereye götürüyor? Varlığımızın kişiliküstü anlamına. "Deneyimlerimizin saf kişisel düzeyinden daha derinlerdeki düzeyine ineriz." Bizim kuşağın "derinliklerimizde yatan bilgi potansiyeline nasıl girebileceğimiz, dolaysız sezileri nasıl geliştirebileceğimiz ve bilincimizi nasıl geliştirebileceğimiz" konularıyla çok meşgul olduğunu biliyoruz.

Benim günlüklerim yayınlandıktan sonra davet edildiğim konferanslarda asla cevaplandıramadığım soruyu bu kitap aydınlatıyor. Nasıl? Bir günlük tutmaya nasıl başlamalı, nasıl geliştirmeli ve genişletmeli?

Bir Aşk Şarkısı

Jean Genet'nin filmi *Un Chant d'Amour* (Bir Aşk Şarkısı) gerçek ahlakın deneyimlerin doğasında değil, estetikte yattığını kanıtlar. Bir homoseksüel aşkını dile getiren bu filmin güzelliği ve ifade gücü, sevginin gerçek cismini kavrayabiliyor, çünkü dürüst ve her türlü kabalıktan uzak. Genet, erotiğin şairi ve aşka düzdüğü övgü öylesine gururlu, öylesine biçem dolu ki. her ihtirasın güzelliğini ifade edebiliyor. Varolan tek ahlak, şehvet duygularımızdan gurur duymamızı sağlayan büyük sanatçının ahlakıdır. Başka filmlerin itici zayıflıkları ya da insanı aşağılayan çirkinlikleriyle yaptığı gibi duyguları gücendirmiyor. Genet'nin filmi erkekliğin bir filmi. Bu onun en önemli konusu. Mahkumlar herhangi bir mahkum olabilirlerdi ve hapishane hücreleri, sevgilerini öldürmek için toplumun erkekler arasına diktiği hücreler olabilirdi. Hapishanedeki erkekler canlı, sevgiyle dopdolu. Filmdeki yegane sapık figürün gardiyan olması çok anlamlı: Sevmesini de arzulamasını da bilmeyen bir *voyeur* o - kıskanç, haset dolu, iktidarsız. Yalnızca, sahip olamadığı şeyleri cezalandırmasını biliyor. Bu film. şimdiye kadar gördüğüm filmlerin en hayasızı, ama Genet'nin hayatiyeti, doğallığı ve güzelik duygusu filme töresel, klasik bir zerafet veriyor. Deneyimleri sembolik bir eyleme dönüştürüyor. Özellikleri kalite, canlılık ve yoğunluk olan erkekleri seçmekle Genet, bizim canlı olanı hapsettiğimizi, çünkü onların canlı olmayanlar için bir tehlike oluşturduklarını söylemek istiyor.

Şiir ve duyarlılık, sembolik eylemlerin sırasını

belirliyor: Bir saman çöpünü hapishane duvarı arasından geçirmek, bir sigaranın dumanını isteğin taşıyıcısı olarak içine çekmek, arkasından birçok elin boşuna uzandığı çiçekleri bir pencereden öbürüne sallamak. Başka filmlerde çirkin gölgeler yaratan şey o sinemacının özgün davranışının ve görüşünün dolaysız bir sonucudur. Püritanizm, çirkin renklerle boyar. Burada ise zencinin hücresinde yaptığı – ve herhangi bir aldatmacaya başvurmaksızın gösterilen – Priap (eski Yunan ve Romalıların zürriyet ilahı) dansı putperest bir rituele dönüşüyor. Gardiyanın yıkıcı, sadist dürtüleriyle hükümlülerin ilkel, şiirsel patlamaları arasındaki zıtlık iktidarsızlık ile erkekliğin, yaşam ile hastalığın ince nüanslarını açığa çıkarıyor. Bütün arzuları yaşamın bir belirtisi olarak gören bir şair tarafından gösterildiğinde arzu doğa kadar çıplaklaşır – ve en az onun kadar da masumdur. Bütün deneyimler sanatın sansüründen geçirilseydi kendini, yasaların dahi başaramadığı kadar etkili bir biçimde kabul ettirirdi. Güzelliğe olan gereksinimi geçerli kılardı. Tek ayıbın çirkinlik olduğunu öğretir ve kendini erotik diye satan cinselliğin her türlü karikatüründen bizi kurtarırdı. Duygusal ifadenin kalitesinde ve inceliğinde, bölünmez bütünün inceliğinde kendini gösteren asaleti ihtirasa geri verirdi.

Hücreler, erkeği yaşamdan, sevinçten ayıran trajik bir çit haline dönüşüyor. Filmin sadist sekansında mahkumlardan biri gardiyan tarafından kırbaçlanırken ormanları, güneş ışınlarını ve putperest doyumu hayal ediyor. Gardiyanın yapacak bir tek şeyi kalıyor; silahını erkekliğin sembolü yerine koyarak sallamak, yıkıcı olmak, çünkü o, arzu edebilme yeteneğinden yoksundur.

Ingmar Bergman

Çoğu kişi hayatına mantığın yön vermesi gerektiğini ileri sürer. Sanatçılar ise her zaman akıldışı dürtülere göre davrandığımızı söylerler.

Senator Fulbright gibi bir adam bu lafı ederse inanmaya daha yatkınız. "Savaşı nasıl sona erdirebileceğimizi biliyorum. Ama insanın akıldışı dürtülere göre davrandığını da biliyorum." Bizim en büyük gereksinimimiz, davranışlarımızın bu akıldışı kaynağını keşfetmek olmalı – bu akıldışı dürtüleri cesurca göğüslemekle onları anlayacak ve akıllıca kontrol altında tutacak durumda olacağımız ümidiyle. Ama onlara önem vermeyip onları bastırdığımız sürece onlar da bizim hayatımızı mahvedeceklerdir. Bergman, akıldışı alemine ve ihtiraslı deneyimlerin en uç noktalarına girmeye cesaret eden en korkusuz maceracılardan biridir.

Bizim kültürümüz, trajediye ve aşırı duygusallığa karşı özel bir antipati geliştirmiştir; bilinçaltını keşfetmeyi ve akılla çözümlenemeyen her davranışı reddetmektedir. Ama, D.H. Lawrence'ın da dediği gibi: Önce ihtiras, sonra çözümleme gelmeli.

Bergman tutkulu deneyimlerin en içlerine kadar ulaşmanın kapılarını açıyor.

Eleştirmenler gizemliliğe kızıyorlar. Anlam ellerinden kaçınca kendilerini güçsüz hissediyorlar, ama gizem insanın ruhsal varoluşunun kanıtı, simgesellik ise onu yakalamanın yegane olanağıdır. Dil, öğrenilmek ister. Ama önce bilinçaltının karanlıklarına dalmaya hazır olmak gerek. Hissettiğiniz sürece çözümleme yapamazsınız. Bergman'ı en iyi

anlamış kişilerden John Simon, *Ingmar Bergman directs* (Ingmar Bergman Yönetiyor) adlı kitabında şöyle der: " Bergman hakkında en yüzeysel ve en yaygınlaşmış kanı (belki o sorumsuz eleştirmenler tarafından yaygınlaştırılan) yaratıcının puslu, simge yüklü talepkâr keşfedilmezliğidir..."

Bu bizim gezi labirentinin içine girmeden *önce* cevap bulma isteğimizden kaynaklanıyor; tabelalar ve trafik işaretleri istiyoruz. Bergman'ın filmlerinin -Simon'un da dediği gibi- sonları açıktır; cevaplandırılmamış sorulara çarparlar. Şimdiye kadar kim şöyle soruları cevaplandırabildi ki: Tanrı var mı? Ölümden sonra hayat var mı? Sorunlarımızın çözümü sevgi ise bu hangi tür sevgidir ve buna nasıl ulaşabiliriz? Eğer işimizde, sanatçı yaratışlarımızda, doğaya yakınlığımızda, dostlar ya da ailemiz arasında huzur bulabiliyorsak, ona kavuşmanın yolu nedir?

Bergman sunduğu deneyimleri sürdürecek kadar akıllı olduğumuza bizleri inandırıyor. Acı çekmemizi talep ediyor, duygularla değil, akıl yoluyla yapılan deneyimlerin insanı değiştirmeyeceğini biliyor çünkü. Doğrudan bizim bilinçaltımıza sesleniyor. Çözümleyici bir açıklıktan yana olanlar, turist kalmaya, seyirci kalmaya mahkumdurlar. Bergman'ın yanlış anlaşılmasını, çoğumuzun kendini bir turist olarak daha rahat hissetmesine ve varlığını kendimize bile itiraf etmekten çekindiğimiz o karanlık benliklerimizi sarsmamayı, uyandırmamayı, rahatsız etmemeyi tercih etmemize bağlıyorum.

Kitleci toplumumuzda bize yabancı olan bir başka şey de Simon'un deyimiyle, Bergman'm "oda filmi"ne olan ilgisidir. "Oda filmi oda müziğinden gelmedir: bunun anlamı, bir, iki ya da dört kişinin ön plana çıkarılıp eylemin zaman ve yer açısından kısıtlı ve hikayenin kendisinin de tamamiyle özel ol-

masıdır."

Müziğin Bergman için olağanüstü anlamını anlayabildiğimiz takdirde neden filmlerini birer müzik eseri olarak görmek istediğini de anlayabiliriz. Tıpkı müzikteki gibi filmler de bizi dolaysız etkilemeli, duygunun merkezlerine dokunmalı ve aklın çözümleyici parçalanmasından kaçınmalı.

Tek boyutlu filmlerin aksine, Bergman'ın filmlerini farklı bir yaklaşımla ele almamız gerekir.

Bize müzik gibi dokunduğundan, Bergman bizi tipleriyle yalın bir ilişkiye sokabiliyor. *Çığlıklar ve Fısıltılar*'da şimdiye kadar olmadık bir biçimde ölmek süreciyle yakınlaşırız. Hizmetçinin acıma duygusunun önemini ayrıntılarıyla öğreniriz. Din bile bu duyguyu böylesine insancıl bir güçle açıklayamamıştır. Hiçbir aziz bu hizmetçininkine benzer derinlikte bir insanlık sevgisine sahip değildir. Bergman bizi kendisiyle beraber hissetmeye ve hayal kurmaya çağırıyor. Bize, hayalin ne zaman başlayıp ne zaman bittiğini söylemiyor. Onun için hayat, hayal ve sanat aynı şeyler. Bilinçli ya da bilinçsiz: Yaşamımızda onları birbirine karıştırıyoruz. Gerçeküstücüler buna "üstüste bindirme" diyorlar.

Bergman sınır çekmeyi reddediyor. Hayal ile eylemin, fantazi ile çılgınlığın, yaratma ile yıkmanın birbirleriyle akraba olduklarını seziyor. Görevi bilinçaltı yaşamımızı görünür kılmak (en az bilinçli yaşamımız kadar görünür) olduğundan onu bir öcü gibi göstermiyor. Dört kızkardeşi kırmızı bir fon önünde beyaz giysilerle çıkartmakla sadece o döneme ait kıyafetin ve fonun gerçeğe uygun bir tanımını yapmakla kalmaz, aynı zamanda onların –görünürdeki akrabalıklarına rağmen– birbirlerine tamamen yabancı olduklarını da göstermiş olur. Ailenin bütünlüğü bir yanılsamadır. Ölmekte olan kızkardeş, dördünün kardeş olarak bütünleşmelerini.

birbirleriyle ilişki içinde olmalarını ve böylece ölümün yıkıcı gücünü yenmelerini hayal etmişti. Hayali gerçekleşemiyor gerçi ama bize de şu mesaj iletiliyor: Yalnızca sevgi ve beraberlik ölümün yıkıcı gücünü yenebilir. Kızkardeşlerin ikisi önceleri aradaki bu barikatı yıkmışa benziyor; birlikte konuşup ağlaşıbiliyor, birbirlerine yakınlaşmış gibiler. Ancak kardeşlerden biri giderken bu yakınlığa açılan kapıyı sıkı sıkıya kapayıp alaylarıyla her şeyi yıkıyor.

Gizem elimizin altında ve Bergman bizden, gizemi düşünmemizi istiyor. Üstünde yeterince düşündüğümüzde onu yaratıcı bir şekilde çözmeye de başlarız. Gizemin bir kısmı, Bergman'ın bize doğum olayına – bir filmin doğumu kadar karakterlerinin doğumu da– katılma izni vermesinden kaynaklanıyor. *Persona*'da başlangıçta bize bir dizi gizemli görüntü sıralıyor, tıpkı ölüm anında yaşamımızın bir film şeridi gibi gözlerimizin önünden akıp gitmesi gibi. Bizi, hatırlayan, düşünen bir yönetmenin kişiliğine büründürüyor: Bize bir filmin nasıl oluştuğunu gösteriyor, çünkü filmleri yaşam ve sanat dolu bir saate, fantazi ve gerçekliğin arasındaki zıtlıkların araştırılmasına dönüşüyor.

Ben buraya Bergman'ın tiplerini tahlil etmeye ya da çözümlemeye gelmedim. Ben buraya sizden rica etmeye geldim, lütfen onları, Bergman'm sizden beklediği şekilde kabul edin! Bergman için filmleri, rüyalarının ifadesidir. Zekanıza olan saygısını, yorumu size bırakmakla gösteriyor.

Hayatın kitabını her şeyden önce kadınlar aracılığıyla canlandırmayı amaç edinmiştir: Hamilelik, tecavüz, histeri, önsezi, yabancılaşma, sevgisizlik, ihtiras, hayal kırıklığı. Kadınlar, Bergman'ın kadınlarıyla kolay özdeşleşirler. O hepsinin portresini çizmiş. Haksız yere aşağılanmış olan Freud'un er-

keklere kıyasla kadınların bilinçaltlarıyla daha sıkı bir ilişkide kaldıklarını söylediğinin bilincinde miydi? Kadınlar kendi sabit fikirlerini, düşlerini, cinsel tatminsizliklerini, çelişik duygularını, fedakârlıklarını ve mazoşizmlerini kabul ediyorlar.

Bergman gölgelere saygı duyuyor. İnsanların birbirlerine yaşattıkları aşağılamak, baskı, bölünmüşlük gibi başkalarının el sürmeye yanaşmadığı yoğun deneyimleri o bize hediye ediyor.

Bergman'ın filmlerinin en büyük güzelliği duygunun en uç noktasına kadar gitmeye hazır olması. Temeline kadar iniyor.

Hiçbir şeyi hafife almıyor, duygusal şaklabanlıkları bile. *Bir Yaz Gecesi Gülümsemeleri*'ni Max Ophüls'ün *Halka*'sıyla kıyaslayın hele. *Halka*, çekiciliği ve hareketliliği ile sanki atlı karıncayla yapılan bir yolculuk gibi.

John Simon, Bergman'ın *Persona*'nın çekimleri sırasında Jung okuduğunu anlatır. Muhtemelen Bergman, insanların, başkalarını aldatmak ve kendi bilinçli benliklerinin beklentilerini tatmin etmek için oynadıkları rolleri incelerken Freud'dan yararlandı.

Bergman, kişiliklerin başka bir kişiliğe akması ve yokolup gitmesi sürecinin, projeksiyonların ve özdeşleşmelerin sayısız incelikteki değiştokuşunu sık sık tanımlamıştır. *Persona*'da tüm dikkatini bu tür bir ruh değiştokuşunda ve özdeşlik karışıklığında yoğunlaştırır. Geri çekilme ve değiştokuşun başarısızlığa uğraması motifinin derinliklerine dalar. Kadınların, ruhlarını birbirleriyle değiştirip değiştirmediklerini bize söylemez, oyuncunun yürüme ve konuşma yeteneğini yeniden kazanıp kazanmadığını, hemşirenin, başkalarının sevgiyle kurtarılamıyacağını öğrenip öğrenmediğini söylemez. Bergman nihai cevaplar peşinde koşmuyor. Labirentin

içine dalıyor, gizemli etkileri ortaya çıkarıyor, öfkenin, çelişkinin, özlemlerin, korkuların ve gereksinimlerin derinlerdeki katmanlarını ortaya çıkarıyor. Zor anlaşılır ruhsal dramı bize kişileştirerek gösteriyor. Böylece biz, ilk kez suskunluğun, talepkâr sevgi zorlamalarının ölümcül amaçlarının bilincine varıyoruz.

Simon'un görünüş ve gerçek, sanat ve yaşam, hayal ve gerçeklik, hastalık ve sağlık, yalan ve doğru, saklamak ve keşfetmek, olmak veya olmamak, yaratmak ve yıkmak, hayat ve ölüm arasındaki zıtlıklar diye adlandırdığı şeyle başka hangi filmde karşı karşıya gelmişizdir ki?

Psikanalizin en önemli hedeflerinden biri de entellektüel olmayan bir süreçtir: Bastırılmış deneyimlerimizi yeniden uyandırıp hissetmeyi kaçırdığımız şeyleri yeniden tekrarlamamızı talep eder. Bizi gizli dağlanmalardan koruyan duygusal -çözümleyici olmayan- yolculuktur. Bergman'ın filmlerinin amacı bu. Hissetmeye, söylemeye, yapmaya, hayatta el atmaya cesaret edemediğimiz her alanda, bu engin keşfedilmemiş diyara yapılacak duygusal yolculuğu onaylamalıyız. Bu, karanlıklar içinde geçen bir yolculuk. Ama varlığımızın bilinmeyen unsurlarını harekete geçirmeli. Çok azımız sevginin, ihtirasın, zorbalığın, yabancılaşmanın, kıskançlığın, kendini yıkmanın uç noktalarını yaşamıştır. Ortaya çıkarılan ruhsal, görünmeyen dünya bizi kaçınılmaz olarak sarsacaktır; Jung ona bizim gölgemiz adını vermiştir. Bergman, kabul etmek istemediğimiz benliğimizin gölgesini gözler önüne sermektedir. Hiç olmazsa onun filmlerinde yaşamamıza izin verelim ve filmlerinin bizi ne kadar zenginleştirip değiştirmiş olduğunu kabul edelim.

Çünkü kim rüyalarımızı görülür ve duyulur hale getirirse, o karanlıkları aydınlatır ve bilinçaltı yaşantımızın efendisi olmamızı sağlar.

Büyüleyici Yerler

Fas

Moorea'daki Club Méditerranée'de gerçekten Tahiti'deydik. Ama Fas'ın Agadir'indeki kulüpte kendimizi daha çok Fransa'nın bir pansiyonundaymış gibi hissediyoruz. Arapların buraya girmeleri yasak. Depremin yerle bir ettiği Agadir tümüyle yeniden inşa edilmiş. Tatil köyünün yöneticisi Fransa'nın bir banliyösünden geliyor. Rock'n'Roll belası sadece yüzme havuzu ve yemek salonunda kulak tırmalamakla kalmıyor, çünkü her barakadan rahatça duyulsun diye köy sınırına kadar hoparlör yerleştirilmiş. İnşa stili Fas'a özgü, ama hepsi o kadar. Yüzme havuzu Paris'teki veya Long Island'daki herhangi bir yüzme havuzu olabilir. Rock'n'Roll insana yemeğini kursağında bıraktırıyor. Deniz buz gibi. Tek bir çözüm var: Gezilere katılmak - o zaman her şey harikalaşıveriyor. Sabah erken bir Land-Rover'le yola çıkıyoruz, bir Fransız öğrenci bize rehberlik yapıyor. Fas'ın güneyindeki Atlas dağlarına gidiyoruz; kerpiçten evleriyle ıssız dağ şehirlerine. Dağlardan, düzlüklerden, kum çöllerinden geçiyoruz, çoğunlukla yol bile yok. Saatlerce toz yutmaktan, kuru hava ve dayanılmayacak bir sıcaktan muazzam susuyoruz ve ancak o zaman bir vahanın dayanılmaz güzelliğini anlayabiliyoruz. Yeşiliyle, meyveleriyle, gölgesiyle, suyuyla. Ufacık nehirlerde ayaklarımızı yıkıyoruz, çeşmeden su içiyoruz. Bir çölü geçtikten sonra insana yeşil yüz defa daha yeşil, su yüz defa daha taze gibi geliyor. Öğle yemeği servisi bir çadırın içinde yapılıyor. Yerler halı kaplı. Masa yerine bakır tepsiler kullanılıyor,

sedef kakma ayaklar üzerine oturtulmuş. Tek bir kuzu, çevirme şişiyle beraber geliyor ve biz ellerimizle yiyoruz. Kuskusun rengi altın sarısı. Yemekten sonra incir ve tatlı çay sunuluyor. Bir başka sefer, çölde uzun bir yolculuktan sonra gün batımında Quarzazate'ye varıyoruz. Burada kulubün güzel bir oteli var: İnşaat stili yöresel, kırmızı topraktan yapılmış sade bir saray. Yüksek ve geniş bir fıskiye sularını duvardan yüzme havuzuna döküyor. Bir antilop yavrusu bizi selamladıktan sonra ateşin önündeki saman yatağına dönüyor. Yemek salonu yüzme havuzunun altında olduğundan yemek sırasında yüzenleri akvaryumda balık seyreder gibi seyredebiliyoruz. Odalara, madenlerin isimleri verilmiş: Göktaşı, serpentin, kaymak taşı, kuvars, oniks, kalsit. Burası bir madenler ülkesi. Çocuklar onları sokak kenarlarındaki masalar üzerinde, bazen – eğer çok ufaklarsa – şişeler içinde teşhir edilmiş olarak seyrediyorlar.

Yatak odasından başı sonu belli olmayan bir çöl manzarası görülüyor, sepya ve ebegümeci renklerine batırılmış çalılıklar kurşuni parıltılar içinde. Sınırsızlık insana sonsuzluğu hatırlatıyor Yaşam ve ölüm sonsuzlukta buluşup yokolmuşlar sanki. Sanki sonsuzluk her ikisinden de bir kurtuluş. Hava sakin ve berrak. Sessizlik insana çok iyi geliyor, çevreye de uyuyor. Karşıda, filmlerde gördüğümüz duvarlarla çevrili şehir var. Bir film şirketi kapıyı restore ettirmiş.

Burada kalmak istiyorum. Esrarengiz bir şekilde siyahlara bürünmüş kadınlarını seviyorum: testilerini çeşmeye taşırkenki ritmik yürüyüşlerini, gururlu duruşlarını seviyorum. Peçelerin arkasındaki zümrüt gözlerini, çocukların gözalıcı güzelliklerini seviyorum. Erkeklerini seviyorum – kaba, kavgacı gururlu. Akşamları kadınlar metreler boyu

mat renkli şifonlar içinde sayısız takı takınmış dans ediyorlar. Erkekler ata binip uzun, modası geçmiş silahlarını havaya sıkıyorlar. İnsanların kapalılıklarını ve meraklılıklarını seviyorum. Evlerinin damlarından bizi gözlüyorlar.

Pencereler sıcak güneşten korunabilmek için küçük - boyu yarım metre kadar ve sadece otuz santim genişliğinde. Parmaklıkları da var. Tepelerdeki tarih öncesi mağaraların içine yapılmış evlerden birini gezmemize izin veriliyor. Zemini toprak, biçimi tepenin hatlarıyla çakışıyor. Solda eşeğe ayrılmış bir köşe, sağda bir bebek salıncağında uyuyor. Tepe yukarı yatak odasına çıkıyoruz. Yerde bir halı, bir çiviye asılı bir elbise ve bir kolye. Daha önce çarşıda da gördüğüm, Kur'andan alınma kutsal bir resim. Köşede bir ocak, üstünde bir tencere asılı. Toprağın içine oyulan bu ev tümüyle bir çatı, bir gölgelik olarak düşünülmüş; kalın duvarlar ve minnacık pencereler sıcağı ve güneşi uzak tutuyorlar. Toprağın bağrında, karanlıkta bir yaşam. Orayı terkederken adamın sakat olduğunu ve büyük bir ihtimalle ufak bağışlar adına evine misafir kabul ettiğini farkediyoruz.

Erkekler buğdayı Meksikalılar gibi eziyorlar: Kendi ayaklarıyla ve atları üzerlerinde gezdirerek. İş yaparken şarkı söylüyorlar. Buğdayı şarkılarının temposuna göre havaya savurarak eliyorlar.

Bir sabah şafakla beraber Sahara Çölünün yamacındaki Goulimine deve pazarına gidiyoruz. Mavi Araplar diye adlandırılanlar o civarda yaşıyor. Bu adamların kaftanları başka hiçbir kabile tarafından kullanılmayan bir mavi tonda. Boya zamanla derilerini de boyuyor; mavi adam ismini bu özelliklerinden almışlar. Develer çeşitli boy ve nitelikte. Çok pazarlık ediliyor ve sık sık develerin dişleri yaş kontrolü için inceleniyor.

Gençlerin ve yaşlıların gözleri hep alev alev. Çocukların gözleri onikste yansıyan güneş ışıkları gibi parlıyor.

Sanki İncil'in doğduğu zamanları yaşamaktayız. Hiçbir şey değişmemiş. Ama turistler çocukların ahlakını bozacaklar. Daha şimdiden, aileleri onları cezalandırdığı halde dilenmeye başlamışlar.

Rehberimiz gıcır gıcır bir mavi kaftan ve beyaz gömlekle ağaca tırmanıp bir hindistancevizi koparıktan sonra üstünü hiç kirletmeden ya da buruşturmadan aşağıya nasıl inildiğini gösteriyor.

Yaktıkları odunun kokusu her zaman havada; bana tütsüyü hatırlatıyor. Çölün ortasında böylesine hoş, böylesine sessiz şehirler! İnsanlar suskun. Bazen ufak bir kaval ötüyor, bazen bir ev kapısının çanları ya da dini bir müzik duyuluyor; sessizlik bozuluyor. Bizim şehirlerimizdeki binlerce gürültü yüzünden asla yaşayamayacağımız bir sessizlik. İnsanlar, hayvanlar ve binalar gökten ve çöl kumulundan keskin hatlarla ayrılıyorlar. Onları asla unutamayacağım: Hayatı yavaştan aldıkları, en ufak bir şeye gösterdikleri meraktan dolayı; bizim şehirlerimizdeki karmaşa ve kaos yüzünden hanidir unuttuğumuz o bozulmamış dünya görüşlerinden dolayı. Antilopları, çocukları, süvarileri, şişteki kuzuyu bir kalabalığın içinden sevdiklerini seçermişcesine görüyorum.

İspanyol evleri gibi bir avlu etrafına inşa edilmiş Fas'taki bir otelde geçirdiğim geceyi hatırlıyorum. Merdivenle çatıdaki terasa çıkılıyordu. Uyuyamadığım için terasa çıktım. Camiden Müslümanların o şarkısı yükseliyordu. Sanki yıldızlar daha kalabalık, daha yakındılar – Meksika'daki gibi. Şehir beyazlar içinde uyuyordu, ay ışığına batmış. Biz uyurken birinin bizim için dua ediyor olması bana gizemli bir güven verdi. Fas beni bir kere daha etkisi-

ne alıyordu. Derin ve tarifi olanaksız bir büyülenme bu. Eskiden labirentvari görünüşüyle beni etkilediğini sanırdım, ama şimdi çölü seviyorum ben.

Marakeş'te Fas'ın pazarlarında karşılaştığım canlılığın aynısını keşfettim. İşte orada mutfak kokan tezgahların üstünde yemekler; kendilerini seyreden misafirlere marifetlerini gösteren akrobatlar; herkes burada: Ortaçağ savaşı içinde, başındaki canlı şapkasıyla saka, havaya sıçrayan dansçılar, çocukları hayret içinde bırakan kılıç yutucular, halı satıcıları, dilenciler, peçeli kadınlar, hatta dini misafirperverliklerine güvenerek Araplardan para dilenen pespaye hippiler. Erkeklerin *burnus*'larına sarınmış kapıların önünde uyumalarını seyretmek hoşuma gidiyor. Hava sıcak. Bir terasta oturup bütün bu şaşaalı gösteriyi seyrediyoruz: Renk, koku ve gürültü açısından öylesine zengin ki, bu ihtiras dolu yoğunluktan tir tir titriyorum.

Bir gece geç vakit bir lokantadan çıkıp meydandaki paytonumuza gidebilmek için dar sokaklardan geçiyoruz. Dilenciler üstümüze üşüşüyor. Ayakları yok, kolları yok, bazıları tekerlekli koltukta, kimileri kör, kimileri kambur. Cehennemi bir manzara bu. Gözlerimizin sadece birkaç santimetre uzağındaki bu çaba, bu rekabet, sakatlıklarının bu dürtüsü Dante'yi hatırlatıyor bana ve dehşet veriyor. Hava karanlık. Dilenmelerindeki aşırılık neredeyse bütün acıma duygularını felç ediyor. Sanki verecek yeterince bir şeyleriniz yokmuş gibi hissediyorsunuz kendinizi. Yardım edilemeyecek kadar çoklar. Bizi meydana kadar takip ediyorlar Lokantadaki neşe, şeffaf muslinli altın boncuklu kadının dansı – sanki hepsi uçup gitti. Fas'ın yeraltı dünyası çok trajik ve vahşi.

Özellikle bir Arap çocuğunu iyi hatırlıyorum, kahveye sık sık gelip bütün masalara otururdu. Ye-

di sekiz yaşlarındaydı. Güzeldi ve bunu da biliyordu. Kendisini rehber olarak sunardı. Kızkardeşlerini satmak isterdi ve nereden uyuşturucu bulunabileceğini bilirdi. Birkaç cümle İngilizce bilirdi. Becerikliydi, kibardı, sevimliydi ve bozulmuştu.

Fransız rehberimiz genç bir öğrenci, George Sand'ın sülalesinden. Efemine, hassas bir yüzü var. Fas'ı seviyor ve turistlerin memlekete saygı duymaları için elinden geleni ardına koymuyor. Ama diğer Fransız turistler beni kızdırıyor. Durup dinlenmeden konuşuyorlar. Bu banal gevezelik sessizliği harap ediyor. Anlamsız konuşmaları, görmelerini ve hissetmelerini de engelliyor. Duyularımız algılayabildiklerinde sessizlik olur. Çölde duyularımın ne denli uyanık olduklarını hissediyorum, kokuların, hava akımlarının ve sıcaklık dalgalarının, vahada çiçeklerin titremelerinin ve ufak derecikleri serinliğinin benim bütün dikkatimi esir ettiklerini hissediyorum. Yakalanmaktan kaçan bir av hayvanına benzetiyorum kendimi. Gevezeliği ve çocukça, gürültülü oyunları anlayamıyorum; örneğin birbirini ıslatmaktan ne zevk alınır ki? Yemin ediyorum, bir daha buraya yalnız geleceğim.

Kralın doğum gününde büyük şenlik var. Araplar at üstünde havaya vahşice ateş ederek etrafta dolaşıyorlar. Renk cümbüşü içinde ipnotize eden danslar. Çadırlar kurulmuş, anlamlı çadırlar: Dışı siyah-beyaz, içi kırmızı. Halılar serilmiş. Bakır tepsiler içinde incir ve tatlı nane çayı ikram ediliyor herkese. Süvariler kumsalda, biz ise iskelede oturuyoruz; sanki üstümüze doğru uçuyorlarmış gibi bir görüntü bu, göğe ve denize karşı havalanıyorlar. Beyaz atlar ve beyaz *burnus*'lar denizin beyaz köpüklerinin içinden doğuyor gibi. Ateşli gözleri, beyazla tam bir kontrast oluşturuyor, beyaz ise göğün inanılmaz maviliğiyle.

Başka bir gün, başka bir çadır. Sahilde harika bir akşam yemeği. Çadırın yan duvarları, serin rüzgarı içeri almak için açılabiliyor. Etlerin piştiği ateşin alevleri gecenin içinde parlıyor.

Fas'ın yoğun güzelliği büyüleyici ve çekici. Çirkin şehirlerimize geri döndüğümüzde Fas'ı, güzellikleri özlediğimizde gidilen bir vaha gibi hatırlıyoruz.

Port Vila - Yeni Hebridler

Bir adaya yaklaşıldığında insanın çocuklukta ada ile bağdaştırdığı beklentiler tekrar canlanıyor. Adalar hakkında okuduklarımıza göre onlar keşfedilmemişlik, gizem, ıssızlık, bilinmeyen demekti.

Efate Adasındaki Port Vila'nın, fanteziyi kışkırtan bir tarihi var. Önce Kaptan Cook, sonra da sedir ağacı avcıları tarafından keşfedilmiş. Çinliler, dini törenlerde kullandıkları bu kokulu ağaca yüksek fiyatlar ödüyorlarmış. Ada, bütün ağaçlarını kaybedene kadar "sedir" ahşabını arama furyası, Amerika'daki altın ateşine benziyormuş. Sonra balina avcıları, misyonerler, sömürgeciler gelmişler. Yamyamlık, karşılaştıkları en büyük tehlikeymiş, çünkü yerli Malinezyalıların protein eksiklikleri varmış.

Uçaktan bakıldığında tropik bitki örtüsü - altın sarısından en koyu nüansa kadar - sonsuz yeşil tonları sergiliyor ve adanın aslında denizin erozyonunun etkisi altında kalmış bir kül ve mercan kütlesi olarak tarif edildiğini hatırlamak için insanın kendini zorlaması gerekiyor. Bu düşünce adaya geçici bir güzellik verdiğinden sanki bu hali sevmek gerektiğini düşündürüyor.

Havaalanında gümrüğün önündeki iki kuyruk oluşmuş; kuyruğun başında bizi bekleyen zifiri kara, dev yapılı Malinezyalılar tropikal uniformalar içinde: Bir sıra Fransız üniformalı, diğer sıra İngiliz üniformalı. O anda aklıma geliyor, Yeni Hebridler, İngilizler ve Fransızlar tarafından "Kondiminium" şeklinde yönetiliyorlar. Yerliler ise, bu yönetimi "Pandemonium", bir cehennem olarak tarif edi-

yorlar.

Yağmur ormanının içinden otelimize giderken ilk sarmaşık perdeleriyle karşılaşıyoruz, sayısız eğrelti otlarıyla, spatula biçimli yapraklı ekmek ağaçlarıyla, insanı yakalayacakmış gibi duran köklerinden dolayı her zaman masallarda yer alan Hint incir ağaçlarıyla karşılaşıyoruz. Kökler, dev insan elleri ya da uzun cadı parmakları gibi bükük, toprağa yapışmış, kenetlenmiş, adeta toprağın içine işlemiş ve rüyalarımıza görkemli gölgeler atarak bizi sarmaşıklar gibi boğmaya çalışıyor.

Tahiti kadar çok çiçeği, kuşu ya da hayvanı yok bu adanın - bazıları fil kulağı kadar büyümüş, çizgili yapraklardan bir okyanus daha çok. Adadan taşansa, huzur ve tecrit olmuşluk duygusu. Bizler tecrit olmaya susamışız. Meşgalelerimizle aramıza büyük mesafe koyabiliyoruz bu sayede. Bu ada dertlerimizin anakarasıyla koptuğumuz etkisi yaratıyor. İşte burada oturuyoruz, yeni bir dünyaya atılmış olarak. Sessizlik huzur verici: lagün, opalin bütün renkleri içinde sessiz, orada yatıyor.

Yeni Hebridler, aslında başlangıçta ada olmak istemedikleri mitosunun çeşitli türevlerini biliyorlar. Yerlilerin iddiasına göre kahraman Maui bu adayı oltayla yakaladığında Avustralya'yı da yakalamış ve oltası kopmamış olsaymış bugün hâlâ birarada olacaklarmış.

Le Lagon Oteli adanın en güzel bölgesine yapılmış: Yumuşak kıvrımlı tepeler ve tropik yağmur ormanıyla çevrelenmiş harika korunmalı bir lagün arasına. Yerli kulübeleri stilinde yapılmış seyrek bungalovlar kahverengi ağaç kütükleriyle tabiatın içinde kayboluyor. Çatıları palmiye yapraklarından, duvarları yabani kargı, destekler Kohu köklerinden - bildiğim kadarıyla yalnızca Port Vila'da bulunan bir ağaç türü.

Kasuarina ağaçlarının gölgesi altında ince mercan kumulu boyunca yürürsem, Nikolai Mitşutuşkin tarafından kurulmuş Okyanuslar Müzesine ulaşabileceğim söyleniyor bana. Bu şaşılası koleksiyonun bir kısmını Tahiti'deki Maeva Beach Hotel'de ve Numea'daki Hotel Chateau Royal'de tanımıştım. Ama bu olağanüstü nesnelerin yeri, otel lobileri değil. Burada heykeller kumsaldan yaklaştığımda aniden önümde beliriyor –Mitşutuşkin'in tropik bahçesine üçbuçuk metre yükseklikten bakıyorlar; ortadan ayrılmış dev boyutlardaki ağaç gövdelerinden oyulmuş ve davul gibi kullanılabiliniyorlar, en tepelerinde de tanrıların muhteşem yüzleri. Asla unutulamayacak olan geçmişten kalma figürler. Bu heykellere bir bakış benim gezimin ilk bölümüne geçmiş kültürlerden bir nefes kattı, tanrılarını ağaçtan oyabilen bir halkın geçmişine götürdü.

Bir grup tanrının yanında –ağaç ve çalılıkların arasında– çevrenin en meşhur ressamları Mitşutuşkin ve Pilioko duruyorlar. Her ikisi de Mitşutüşkin'in böylesine büyük bir sevgi ve itina ile topladığı koleksiyon dışında kendi eserleri ile de tanınmışlar. Pilioko'nun üstünde renkli bir *sarong*, bir gömlek ve köpekbalığı kemiklerinden yapılmış bilezikler var. Uzun boylu ve zayıf; kocaman, yumuşacık bakan koyu renk gözleri ve keskin yüz hatları var. Üzerinde çalıştığı son iş, duvar halıları; motifleri, kendine özgü; mitolojik ve soyut bir biçimde topladığı hayvanlar, insanlar, çiçekler ve ağaçlar. Mitşutuşkin'in üzerinde bir kabile reisi giysisi var; kısa saçlı, gülücükler saçan canlı gözleri, bağışlayıcı bir tebessümü ve bir Rustan beklenebilecek güçlü kuvvetli bir vücudu var. Yerliler gibi güneşin batışıyla yatıp doğuşuyla kalkıyor. Ne telefona, ne elektrik ışığına, ne gazeteye ne de radyoya gereksinim duyuyor. Binanın giriş kanadı sade, ama zevkli yapıl-

mış. Evlerden bir tanesi Pilioko'ya ev ve atelye vazifesi görüyor. Çatıları samanla örtülmüş açık binaların gerisi, koleksiyonu, resimleri ve resim halılarını muhafaza ediyor. Koleksiyonun çoğalmasıyla ek yapılar ve yeni kulübeler de çoğalıyor.

Pilioko, Valis Adasından bir Polinezyalı; diğer iki genç erkek, Joel ve George, Salamon Adalarından geliyorlar. Freddy adlı delikanlı Yeni Hebridlerdeki Malekula Adasının "Küçüm Nambalar" kabilesinden. Oraya ulaştığım sırada hepsi o sırada yakındaki bir kuyuda Polinezya'ya özgü bir öğle yemeği hazırlamakla meşguller; sıcak taşlardan dumanın yükselişini görüyorum.

Nikolai ve Pilioko ile konuşmak daha ilginç olduğu için dikkatimi koleksiyona vermekte zorluk çekiyorum. Pilioko canlı, Nikolai konuşkan. Nikolai hakkında bir kitap yazmak gerekirdi. Sorbonne'daki eğitimini bitirdikten sonra – cebinde beş kuruş parası olmadan – altı ay sürmesini düşündüğü bir geziye çıkıyor (otostopun meşhur olmasından çok daha öncelerinin ilk otostopçusu). Gezi yirmi yıl sürüyor. Dünyanın her yerinde bulunmuş; her zaman severek seyahat etmiş, asla turist olmamış bir adam, her memleketin yaşantısının en ince yanlarını araştırıp her memleketin dilini öğrenmiş; resimler, eskizler yapan, özümseyen ve sergileyen bir adam. Okyanus sanatlarını toplamaya başlamış ve sonunda unutulmaya terkedilmiş bir kültürden beşbin obje, sanat ve zanaat objesi toparlamış, toplamı oniki ton ağırlığında. Şu anda bu koleksiyonun büyük bir bölümü, alabildiğince çok insana tanıtılmak üzere Güney Pasifik halkları arasında, dünyanın başka bölümlerinde sürekli geziyor. Nikolai sanata karşı ihtiras, dostluğa karşı deha sahibi. Fransızcadaki *formidable* kelimesi onu tam tarif ediyor. (Bir seferinde bir Fransız destroyerinin per-

sonelini kandırıp uzak adalardan topladığı objeleri binlerce mil uzaklıktan Port Vila'daki müzeye getirmeye ikna etmiş.) Birçok lisanın yanında çeşitli kabilelerin lehçelerini de konuşabiliyor. Güney Pasifik Adalarındaki gezilerinde bu çok işine yaramış. Yeni objeler toparlarken, topladıklarını ufak adaların meydanlarında ve kilise avlularında sergiliyor. Yerlilerin tepkileri hayret verici: Ya sergilenen sanat eserlerini hemen tanıyorlar ya da -kollektif bir ırk hafızası sayesinde- gezgin Pasifik Adaları sakinleri atalarının sembolleri hakkında konuşuyorlar. Mitşutuşkin'in şimdiki iddiası -çeşitli adalardaki ırk ve sanat karışımları hakkında bilgisi var- bütün bu koleksiyonun "Okyanusya Sanatı" adı altında toparlanabilir olması.

Koleksiyon, bütün bir hayatı ona adamaya değer. Ahşabın, midye kabuklarının, tapa kumaşının, hindistan cevizi liflerinin işlenişi mükemmel bir el becerisini ortaya koyuyor. Masklar, hayvanlar, kuşlar ve tanrılar, ustaca şekillendirilmişler; oltalar, ziraat malzemeleri, sepetler, kumaşlar, taraklar, takılar, başlıklar ve silahlar çok büyük bir sanat duygusu içinde yapılmışlar. Her kullanım maddesi işlemeli, güzelleştirilmiş, bir değer olmuş.

Mitşutuşkin'in kendi tabloları ya yerlilerin güçlü, serinkanlı eskizleri ya da sık, karmaşık renkli grup figürleriyle dolu. Pilioko ise haklı olarak Pasifik Okyanusunun Picasso'su olarak nitelendiriliyor; çünkü stilindeki dekoratif, soyut modernliği kendi memleketi Polinezya artalanına borçlu.

Oturduğu evin kendisi bambaşka bir müze. Pilioko duvarlara, tavana ve merdiven trabzanlarına gezilerinden getirdiği anıları asmış: Tibet'ten namazlıklar, Hindistan'dan şallar, paralar, Berberi kilimleri, Portekiz küpeleri, Yeni Gine'den masklar, Fiji'den tapa, balina dişleri, taşlaşmış yarasalar,

midye kabuklarından takılar. Nikolai bir sandık açıyor – yüksek gerilimli, dramatik bir an – günlükleri ortaya çıkıyor; binbir gece masalları için yeterince konu bulunabilecek gerçek bir hazine! Seyahatlerden, insanlardan ve sanattan konuşuyoruz. Fransa'nın kuracağı müzeden bahsediyor. Sahip olduğu tüm toprakları ve tüm koleksiyonunu bir bina inşa etmeleri karşılığında Fransızlara teklif etmiş. Bir tayfunun, şu anda koleksiyonu muhafaza eden açık yapıya zarar vereceğinden bayağı endişeli.

Hazırlanmakta olan öğlen yemeği alışılmadık kadar acı kokuyor. Kuyu, sıcak taşlarla kapatılmış ve üstüne serptikleri su sıcaktan hemen buharlaşıyor. Yemek muz yapraklarına sarılı ve üç saate yakın kaynadı. Şimdi artık taşlar kaldırılıp yemek dışarı çıkartılıyor ve elle oyulmuş birbuçuk metre uzunluğundaki ahşap bir tepsiye konuyor. Çanaklar deniz manzaralı uzun masaya taşınıyor. Kaplumbağa ve balık biçimlerinde, ahşaba oyulmuş kaplar bunlar. Muz yaprakları da soyulunca *poi*, *taro*, ekmek meyvesi, *yams*, karides ve domuz eti ortaya çıkıyor. Her şeyin üstüne dökülebilen hindistan cevizi sosu elden ele dolaşıyor. Şarap da var. Yemekten önce limon suyu ve Peru'dan gelme pisco dolu gümüş bir sürahi dolaştırılıyor; sonra içine şampanya dolduruluyor. Başka adalardan gelme neşeli gençler bize hizmet ediyorlar. Koleksiyonuna objeleri toplamak için gittiği çeşitli kabilelerde her zaman onlarla yemek yiyerek dostluğunun içtenliğini kanıtladığını anlatıyor Nikolai bize. Yemeklere karşı en ufak bir tiksinti göstermek ya da kayıtsız kalmak kabalık olarak algılanıyormuş. Bir keresinde derileri lime lime sarkmış yaşlı bir kadının hazırladığı bir akıtmayı yemesi gerekmiş. Onu dikkatle izliyorlarmış. Midesinin bulandığını kimseye belli etmemiş; yemeği paylaşmanın kardeşliğin bir belirtisi olduğu-

nu biliyormuş.

Yerliler Nikolai'ye demişler ki: "Bize gelen dört tür insan var – devlet görevlileri, tacirler, misyonerler ve etnograflar. Ama senin gibi, bizim evimize gelen, bizden biriymiş gibi davranan hiçbir insanla karşılaşmadık şimdiye kadar. Sen bizim gibi davranabiliyorsun. Senin, bizden biri olman gerektiğine inanıyoruz."

Nikolai beni bir ada turuna çıkarttığında onların haklı olduklarını anlıyorum. Yerliler ada içindeki kulübelerini yoldan oldukça uzağa inşa ediyorlar. Nerede olduklarını bilmesen rahatlıkla önünden geçip gidebilirsin. Nikolai biliyor; birdenbire ormanın içine dalıveriyor ve benim de gelmem için el sallıyor. Yaklaştığımda bir Malinezyalı ailenin tam kadro odun ateşi önünde oturup yemeklerini pişirdiklerini görüyorum. Kulübenin içindeki dumanın üstünde durmuş olan bir sepeti satın alıp bana uzatıyor. Sepet simsiyah ve binbir türlü yemek kokusu içinde.

Başka adaların yerlileriyle de karşılaşıyoruz, Toara'dan ve Tongariki'den. Bir Polinezyalı çiftle ve çocuklarıyla karşılaşıyoruz, bu çocuklar dünyanın en güzel çocukları. Erkek uzun boylu, mağrur; kadın narin, Doğulu çizgilere sahip. Erkeğin elinde bir tağra ve bir sepet var, sepet örülmüş muz yapraklarından. Meyve topluyorlar ve de *taro*.

Kırmızı kabuklu hindistan cevizi ağaçlarını görüyoruz, sürüler halinde turuncu renkli kelebekleri, parlak turuncu tropik ağaçları, balık zehirlenmelerinde panzehir olarak kullanılan tütün ağacını.

Yol kenarında, başında kimsenin beklemediği ufacık tezgahlar: Ufak, saman çatılı odacıklar, içinde kavun, muz, papta, ekmek meyvesi, taro, taze yumurta satılıyor; her malın fiyatı üstüne etiketlenmiş. Parayı bir kutuya atıyorsunuz. Eski zaman-

larda bir ihtar yazısı da varmış: "Aldatma. Tanrı seni izliyor."

Nikolai'nin yerlilerin kulübelerine nasıl rahatlıkta girdiğini, onlarla kendi dillerinde nasıl konuşup şakalaştığını ve gülüştüğünü gördükçe en kutsal sanat eserlerini bile neden ona emanet ettiklerini anlayabiliyorum.

Bir sabah Nikolai beni saat altıbuçukta almaya geliyor; mutlaka görmem gereken bir şey varmış. Çalışkan örümcekler müze bahçesinin dışındaki çalılıklara en ince ağlarından örmüşler, çiy onları erken güneş ışınlarında pırıl pırıl parlayan kurşuni bir renge dönüştürmüş. Ağlar içiçe geçmiş, karmaşık; bir daldan diğerine uzanırken mücevherlerle kaplı saray odaları, labirentler oluşturmuşlar, oya gibi işlenmiş hücrevari dokumalar gelin duvağı gibi uçuşuyor; güneşin sıcaklığıyla az sonra kaybolup gidecek hepsi. Nikolai benim, Port Vila mucizelerinin hiçbirini kaçırmamamı arzuluyor.

Bu büyük davul-heykelleri, bu tepelerinde oymalı ve boyalı tanrı yüzleri olan yüksek ağaç kütüklerini her görüşümde Jerome Robbins'in "Korku Çağı" adlı balesini düşünmeden edemiyorum; bu balede anne baba, bu antik tanrılar misali, inanılmaz uzunluktaki sırıkların üstünde ürkütmek, çekingenleştirmek amacıyla sahnede dolanıp duruyorlar. Buradakiler bana daha ziyade, bir hatıra fotoğrafı çektirmek amacıyla gruplaştırdığımız sırada, karga burunları ve kocaman, dışarı fırlamış gözleriyle bize tepeden bakan bekçileri hatırlatıyor. Resim halılarıyla Pilioko'nun, cangıl içlerini canlandıran tablosuyla da Nikolai'nin fotoğraflarını çekiyoruz. Bu tabloda ahşap oyma, inanılmaz bir kuş uçuyor, bir başka kuş daha var, insan kafalı.

Nikolai, bu sanatçı ve dünyayı gezmiş kişi, Port Vila'yı tüm gazetecilerin, sanat eleştirmenlerinin

ve yazarların bütün tasvirlerinden daha bulaşıcı bir şefkatle tanıtmak için mütevazi bir biçimde geri plana çekiliyor. Bana gösterdiği şeylerin hiçbirine karşı kayıtsız değil. Bir sabah, güneş fazla ısınmadan beni pazara götürüyor. Yerli kadınlar mallarını ana caddenin yanındaki ağaçların altına sermek için gelmişler. En ilginç ve en güzel deniz kabukları hasırların üstüne serilmiş. Hindistan cevizi kabukları bardak şekline getirilmiş. Meyveler ve çiçekler sanki resim boyalarıymış gibi dizilmişler; aşırı gelişmiş bir desen ve oran anlayışıyla düzenlenmiş ve yığılmışlar. Çiçekler bir Matisse'in ya da bir Japon çiçekçisinin sanat anlayışıyla demet yapılmış. Pavuryalar birbirlerine bağlanmış, öfkeden kuduruyorlar. Kadınların üstünde çiçek desenli kısa *mumus*'lar var; renkleri çiçeklerin, meyvelerin ve sebzelerin renklerine karışıyor. Kasları, sahneye birazdan hâkim olacak bir dansözün kasları kadar gevşek; şişman bile olsalar hareketleri atik. Güneş şemsiyelerinin altında oturuyorlar. Amerika'daki Kızılderililer gibi alın bantları taşıyorlar. En yaşlı kadınlar bile düşkün değil, ahşap heykeller gibi yaşlanıyorlar, kırışıklık ve damarlarla dolu yüz hatlarında tek bir bozukluk yok, sanki asaletin ve gururun ahşabına oyulmuşlar. Birçoğu kolye yapmak için deniz kabuklarını diziyor, sonra onları satıyor; bu kolyeler – tıpkı Tahiti'de ve Havai'de olduğu gibi– selam ve hoş geldin işareti, dostluğun işareti. Nikolai alışveriş yapıyor. Güzel, süslü örülmüş palmiye yapraklarından yapılma hafif bir sepet taşıyor; sapı, daha sağlam olması için hindistan cevizi liflerinden.

Son bir defa adanın tadını çıkarabilmem için Nikolai beni çevrenin en iyi balık restoran, Houstalet'e götürüyor. Nefis deniz ürünleri uzun bir tabakta sunuluyor. Spesyalitelerden biri hindistan ce

vizli pavurya ciğeri: kaz ciğeri kadar lezzetli. Yemek Mitşutuşkin'in icadetmiş olduğu özel bir içkiyle son buluyor: Naneli kalvados.

Onun, Okyanusya Sanatları Müzesi ile ilgili planlarını dinliyorum. Vedalaşırken müzenin en kısa zamanda kurulması ve Port Vila'nın tropikal adalardan birindeki kitle turizminden uzak, şirin, modern bir şehir olarak ziyaret olanağına sahip olunması dileğini dile getiriyorum – Okyanusya'nın geçmişine yapılabilecek bir seyahat.

Gezilerde en büyük şans, gezilen yeri sevip onunla bütünleşmiş ve yerlileriyle sıkı ilişkiler içinde yaşayan bir kimseyle karşılaşmak. Nikolai bana, yalnız başıma olsaydım, bana gülümsemeyecek ürkek ve çekingen yerlileriyle esrarengiz Efate Adasını hediye etti. Yerlilerin dilinde *kousurata*, gezmek, dolaşmak demek. Nikolai'nin yaptığı onca geziden sonra Port Vila'da dinlenmek ve orada kök salmak istemesi onu yüceltmiştir.

Kırlangıçlar Numea'yı Asla Terketmez

Uçaktan bakıldığında ilk önce, Yeni Kaledonya sahili boyunca yüzüyor duygusunu uyandıran, belli belirsiz kıyılarıyla ufak adaları farkediyor, o hep özlemini çektiğiniz ıssız adayı hatırlıyorsunuz. Bir süre sonra bazı adalar yeşil olmaktan çıkıyor, mavi atollere dönüşüyor. Lagünleri oluşturup sualtı dünyasındaki yaşamı koruyan sipervari kayalların bir kısmı bu atollerden meydana gelmiş. Bu mercan kayaları da yalnızca su seviyesine çok yakın yerlerde yaşayabiliyorlar; bu yüzden uçağın altında yatan opallerden, laciverttaşlarından, turkuazlardan oluşmuş o halı, öylesine güzel ki, söylendiğine göre ressamın biri buraları gördükten sonra resim yapmayı bırakmış. İnce bir zevkle yere saçılmış boya kaplarını andırıyorlar: Denizin ve göğün her renginde ve mücevherlerin parıltılı saydamlığında.

Issız ada özlemi, yalnızca sandalla ulaşılabilecek birçok boş kumsal sayesinde giderilebiliyor; balık avlamaktan hoşlananlar orada durup yakaladıklarını kızartabilir ve bir Robinson Cruose'nun özgürlüğü içinde afiyetle yiyebilirler.

Havaalanından çıkışta yeni ve garip bir ağaç cinsiyle karşılaşıyorsunuz: Niaouli çalıları (kabuklarından yerlilerin kulübe yapımında yararlandıkları bir cins ökaliptus), grileşmiş, komik devlere benziyorlar. Cook çamlarına da rastlıyorsunuz, bunları Kaptan Cook çok severmiş ve dimdik uzanan gövdelerinden (bazen 30 metreye varıyorlar) gemisine yedek direkler yapmış. Yeni Kaledonya Kaptan Cook tarafından keşfedildi. Memleketi İskoçya'ya ben-

zettiği için adaya Yeni-İskoçya adını takmış; ama ben yalnızca yumuşak hatlı, dağları dalga dalga yayılmış bir manzara görüyorum önümde ve başkente Malinezyalıların verdiği adı çok daha uygun buluyorum: Numea.

Modern Chateau Royal Oteline varıldığında bütün duyuları keskinleştiren Paradoxon etkisini göstermeye başlıyor. Otel lobisinde Okyanusya Sanatı Sergisi var, Nikolai Mitşutuşkin'in koleksiyonundan bir parça. Karanlık, korku uyandıran, muhteşem figürler. Ağaç gövdelerinden ya da incir ağacı köklerinden oyulmuş. Üç metre yüksekliğindeki ilkel tanrılar lobiye tümüyle hâkim; yerlilerin kültürü tüm ağırlığıyla duruyor orda. Güneş dolu, sportif, neşe saçan bir tatil ülkesi çevreliyor bütün her şeyi; henüz tıklım tıklım dolmamış bir Riviera. Fransa'dan binlerce kilometre uzakta bir Fransız bölgesindeyiz ama burada Fransa'nın en kaliteli mutfağını, parfümlerini, şık elbiselerini, kitaplarını bulmak mümkün. Otelde, tanrıların nazarları altında, deniz kenarında bir Riviera yaşantısı sürdürmek mümkün.

Bütün ada mercan kayalarıyla çepeçevre sarılmış, bu yüzden şnorkelli ya da şnorkelsiz bir dalış sürprizler ve hazinelerle dopdolu. Tabanı camdan bir sandalla kısa gezintiler, şnorkel macerasını suyun üstünde yapmayı tercih eden kişilere sunuluyor. Dünya tatlısı Fransız bir kaptanla yapılan bir tekne gezintisi yüzen adaların (bana çocukluğumun bir tatlısını hatırlatıyor: *Iles flottantes*, yüzen adalar) arasından geçerek liman ağzındaki minicik bir adaya götürüyor; programda kızarmış balıklı bir öğle yemeği var. Adada Napolyon'un yollamış olduğu etkileyici bir fener de var (bazılarının iddiasına göre dünya küresinin öbür ucunda bulunan Marti-

nik'teki Fort de France yerine yanlışlıkla Numea'daki Port de France'a gelmiş).

Numea eskiyle yeninin bir bileşimi. Modern binalar ve apartmanlar eski Fransız koloni mimarisinin kalıntılarıyla yanyana; en tepesinde Fransız paratonerlerle mihraklanan sivri, kırmızı saçtan çatısıyla kum sarısı ahşaptan yapılma minnacık işçi evleri klasik kolonyal köşklerin hemen bitişiğinde.

Modern bir şehirden – havası temiz, canlandırıcı bir tazelikte, tepeleri nikel madenlerinden kazanılan paralarla yaptırılmış bakımlı beyaz villalarla dolu, birçok ufak limanı her cins ve büyüklükteki teknelerle dolduran ise bu beyaz villa sakinleri – çıkıp sualtı yaşamının içine girivermek ne doyurucu bir duygu: Chateau Royal Otelinden akvaryuma yürümek mümkün.

Bu akvaryum bugün dünyada tek. Bundan onyedi yıl önce iki deniz biyoloğu olan Dr Catala ve karısı Dr Catala-Stucki tarafından kendi olanaklarıyla gerçekleştirilmiş. Büyük siper kayaları tarafından korunan lagünlerin içinde yaşayan tropik balıkların ve mercanların sayıca ve çeşitçe zenginliğiyle Numea onları çok etkilemiş. Balıklar, mercanlar ve diğer deniz hayvanları geldikleri ortama uygun yerlerde tutuluyorlar – tamamen doğal bir ortam içinde (çevrelerindeki hiçbir şey cansız değil); denizdeki beslenme şeklinin aynısı burada da uygulanıyor. Deniz hayvanları bu ortamda daha uzun yaşıyorlar (bazı balıklar bu akvaryumda onyedi yıldır yaşıyor), bu da Catala'lara uzun süreli araştırmalar yapma olanağı veriyor. Bu tür araştırmalarından birinde derin su mercanlarının *fluoreszens*'ini keşfedip o ana kadar tanınmamış bir dünyayı gün ışığına çıkarmışlar, bütün mücevhercileri utandırabilecek bir dünya. Ultraviyole ışınları altında, genellikle yi-

yeceklerini bulmak için yalnızca geceleri açılan mercanların o esrarengiz *fluoreszens*'leri içinde açılıp antenlerini yiyecek aramak için uzatmaları izlemek mümkün. Sualtı yaşantısını kendi doğal ortamı içinde izlemek şimdiye kadar yalnızca dalgıçlara bahşedilmiş bir ayrıcalıktı. Şimdi artık bilim adamları mercanlar hakkında en geniş araştırmaları yapabiliyorlar, evet hatta mercanların aşırı çoğaldıklarında birbirlerini yutmalarına tanık olabiliyor ya da bir yerden başka bir yana geçen mercanları izleyebiliyorlar. Mercanların hareket etmeleri olgusu, bilim adamları tarafından önce tereddütle karşılandı, ama Dr Catala onları davet edip bunu kendi gözleriyle görmelerini sağlamış. Hiç kimse, mercanların denizin içinde, süngerimsi, hava dolu odacıkları sayesinde daha hafif olduklarını bilmiyormuş. Bazı mercanlar, şimdiye kadar hiç göremediğiniz çiçeklere benziyor, tek farkla ki çarpan bir kalpleri var. Bazıları minnacık incilerle ve pırlantalarla bezenmiş. Bazıları karışmış beyaz tüylere benziyor ya da opallerle ve amatistlerle bezenmiş kar beyazı çiçek yapraklarına; gene başkaları da beşi kurşuni, biri kırmızı altı göze, dikenli, yuvarlak bir top gibiler. Diken mercanı kireç beyazı, uçlarıysa siyah; mantar mercanı solgun mavi. Hepsi de planktonlarla besleniyor, sürekli, cüretli dans hareketleriyle – neredeyse görünmez salınımlarla.

Cesur Catala çiftinin bizim için denizin derinliklerinden çıkardığı hazineler işte bunlar. Birçok engelin yenilmesi gerekmiş. Dalgıçlar mercan aramak için denizin dibine indiklerinde su öylesine karanlık ve puslu oluyor ki numuneleri içine koydukları sepetleri geri bulmakta bile güçlük çekiyor ya da zehirli polüpler tarafından sokuluyorlar. "Bu kayalar," diyor Dr Catala, "çok renkli, çok çeşitli bir

hayvan ve bitki yaşamı merkezi. Burada mercan bahçesinin sihri ortaya çıkıyor... Mercan dünyasında her şey yaşam ve hareket, ışık ve renktir".

Yeniden pırıl pırıl, sonsuz bahardayız – kırlangıçlar Numea'yı asla terketmezler – salınan teknelerle dolu (Venedik'in kanalları da salınan gondollarla doludur) lagünleri ve limanlarıyla, koyları çepeçevre sarmış, ağaçlarla süslü boş caddeleriyle sonsuz baharda... Ağaçlar sahile kadar uzanıyor. Yaşlı adamlar Güney Fransa'daki gibi *boul* oynuyorlar. Nikel fabrikasının bacasından tüten turuncu renkli duman parçacıklarını rüzgar önüne katmış sürüklüyor.

Uzun zaman önce tacirler buraya sedir ağacı aramak için gelmişler, sonra balina avcıları, sonra da misyonerler. En sonunda Fransa bu adaya politik tutuklularını yollamış. Bir taksi şöförü çocukluğunun bu adamlarını hatırlıyor; örtülere bürünmüş adada dolaşmalarını, iş ve – çok daha önemlisi – bir aile arayışlarını; sürgün olmalarından dolayı kaybettikleri ailelerinin ve çocuklarının sıcaklığını yeniden bulabilecekleri, onlara bağlanabilecekleri, onlar için çalışıp onlarla beraber yaşayabilecekleri bir aile. Taksi şöförü tutukluların onu nasıl şımarttıklarını ve ona nasıl bir oyuncak ev yaptıklarını hatırlıyor. Katedrali ve başka resmi binaları da onlar inşa etmiş. Numea'da nasıl üç ayrı koku varsa – açık deniz kokusu, lagünlerin kokusu ve limanların kokusu – üç de ayrı yaşama biçimi var: Yüzmesi, sandal gezintisi ve başka sporlarıyla güneşe boğulmuş bir fiziksel yaşam; sonsuz derecede doyurucu bir deniz yaşamı; ve müzedeki Okyanusya Kültürü. Burada Yeni Kaledonya'nın henüz gizemlerle dolu, henüz doğru dürüst keşfedilmemiş bir ülke olduğu farkediliyor. Taş yazısı daha tam anlamıyla çözüm-

lenememiş.

Yerlilerin sanatı ilgimizi – Batı kültürünün aksine – güzellik duygusunu kaybetmemiş bir halka çekiyor. Korunmak için diktiğimiz paratonerler her zaman çok sade ve normal bir antenden farksızdır. Malinezyalıların elinde kulübelerinin üstündeki tahtadan oyulmuş, ince çubuklar paylaşma ve kutsama vaadeden ayrıcalıklı koruyucu figürlere, yaşlı bilgelere dönüşmüş. Ahşaptan ve tüyden masklar ruhani şefi belirliyor; aletler, baltalar, para, tokmak, mızrak, piroglar, anahtarlar, kaşıklar, bıçak: bunların hepsinin süslenmiş, boyanmış, oymalı ve bazen de sedef kakmalı olmaları gerekiyor. Şurada, çok anlamlı biçimleri yüzünden saklanmış bir sandık dolusu sihirli taş var: Şehvet iksiri falik taşlar, bereketlilik için rahim taşları, güneş ya da yağmur çağırma taşları, gemi yolculuğunda uğur getiren taşlar; şurdaki birkaçı kötü ruhlar barındırıyor ve tehlikeli: tayfun, hastalık ve ölüm getiriyor. Bazı büyük taşlar topuz uçlarına tutturulmuş ve *cassetete*, kafatası parçalama aleti vazifesi görüyorlar. Malinezyalıların doğal malzemeyle giyinmek konusunda büyük yetenekleri var; jütten ya da Hint incirinin köklerinden veya tapa ağacının kabuklarından elde edilen kumaştan yapılan etekler gibi. Mızrak uçları insan kemiğinden. Ahşap tabaklar balık ya da kaplumbağa biçimlerinde oyulmuş; bütün hepsi bizim tanıdığımız herhangi bir alet kullanılmadan yapılmış. Yeşim taşı sivriltiyor ve balta olarak kullanılıyor.

Yerli sanatı aşkına üç günlük bir ada turu yapmayı istiyoruz. Taksi şöförü J. Bizien yirmi yıl kamyon şöförü olarak en ücra köylere bile yiyecek taşıdığı için bütün kabileleri ve şeflerini tanıyor.

Oteldeki meyve ve çiçek aranjmanları bana Ja-

ponya'yı hatırlatıyor. Her odada Aloi Pilioko'nun işlenmiş bir duvar halısı asılı. Aloi Pilioko Polinezyalı bir sanatçı ve Okyanusyalı bir Picasso'nun primitif biçimindeki resimleri, tabloları ve el işleri şimdi çok ünlü. Meşhur Okyanusya Sanatı koleksiyoncusu ve ressam Mitşutuşkin'in duvar resimleri de var.

İki kadın Yeni Kaledonya'nın sayısız yüzüzünün sembolü olarak ortaya çıkıyor. Bunlardan biri Dr Catala-Stucki (kocası, kızlık soyadını da kendisininkiyle beraber kullanmasında ısrar ediyor); Dr Catala'nın kuvvetli, dinamik, güzel karısı; akvaryumun kurulmasındaki baş yardımcısı. Dr Catala--Stucki oşenograf, bilim adamı ve derin su dalgıcı. En tehlikeli mercan ve balık toplama macerasında yer almış. Şu anda altmışının üstünde olduğu halde her gün dalıp akvaryum balıkları için gerekli özel deniz besinlerini kendi elleriyle çıkartıyor. Kişisel özveri ve enerji ile ortaya çıkardıkları müşterek eserlerine büyük bir tutkuyla bağlı. Bu alışılmamış çift hakkında çok şeyler yazılmıştır, ama Dr Catala-Stucki'nin eserinin en isabetli ve dikkate değer tanımını kocası *Carnaval sous la mer* (Suüstünde Karnaval) adlı kitabında getirmiştir. Çünkü Dr Catala onu bilim adamı olduğu kadar sanatçı ve şair de yapan bir betimleme yeteneğine, ayrıca denizin derinliklerindeki yaşamı ele alışında olağanüstü bir mizaha sahiptir.

Diğer kadın ise Janine Tabuteau, Numea turizm müdürünün karısı. Kendini köklerinden koparıp oradan oraya gezebilecek ve birçok kültürün özünü ve özelliklerini bir kişide toplayacak durumda olan, yarının dünyasının habercisi ırk karışımlarının simgesi. Janine aynı anda hem bir Fransız, hem bir Endonezyalı, hem bir Çinli hem de bir

Rus. Önceleri bu karışımın ortaya çıkardığı egzotik güzelliğinden ve karakterine derinlik kazandıran çelişkilerden hiç hoşnut değilmiş. Onyedi yaşında Paris'te muhteşem uzun siyah saçlarını ("bütün herkes gibi") kestirmek istediğinde berber kesmeyi reddetmiş. Herkes karakteristik dış görünüşünü, yani çekingenlikle modern dinamizm karışımını bozmaması için onu zorlamış. Harika Çin yemekleri yapmayı, eşsiz güzelliğini onaylamayı, bir inşaat malzemeleri firmasının menajeri olmayı ve mimarlık ile iç dekoratörlüğü bu firmanın bir ek işi olarak görmeyi öğrenmiş. Endonezyalının yumuşak ses tonu ve Fransızın örgütleme yeteneğiyle onu müdür masasında oturuyor görmek garip bir duygu. Akşamları eve gidiyor, sırtına bir Endonezya giysisi geçiriyor ve dostlarına hayret verici bir akşam yemeği hazırlıyor. Egzotik bir kadın olarak kalıp (diğerleri gibi olmadan) gene de modern iş dünyasında aktif yer almanın mümkün olduğunu kanıtlıyor sanki böylece.

Pina Adası – denizin içinden yükselmiş bir volkan adası – mercan kayalıklarının öte tarafında Numea'dan yarım saatlik bir uzaklıkta. İki adanın arasındaki deniz atollerle dopdolu; daire ya da yarım daire şeklindeki kayalıklar lagünleri çevreliyor. Relais de Kanumera Oteli – yerli stilde yapılmış, insana hitap eden bir otel – bir lagünde inşa edilmiş. Bungalovlar haşmetle yükselen şemsiye biçimindeki buni ağaçlarının arasına tek tek serpiştirilmiş. Otelden bakıldığında altı deniz tarafından oyulmakta olan vahşi bir bitki örtüsüne sahip, sepet biçiminde minicik bir ada görülüyor. Yerli çocukları orada dalıyor. Geceleri ada bir gemiye benziyor; diğer zamanlarda bitki örtüsü onu bir saç fırçasına dönüştürüyor.

Otel aşçısı açık bir evde yemek pişiriyor; ocağı kocaman bir çukur. Paris'ten bu kadar uzakta klasik bir Fransız mutfağı bulmak gerçekten garip, ama şef aşçı bunlara tropik spesyaliteler de ekliyor, yumurtalı krema ile doldurulmuş kızartma *papaias* gibi.

Pina Adasındaki bitki örtüsü bütün dünyada eşsiz. Bu ada da sedir ağacı tacirleri, balina avcıları ve misyonerler tarafından işgal edilmiş. Fransa'dan gelen Katolik misyonerler bu adada kalmışlar, bu yüzden bu minik adanın bütün ahalisi pazar günleri kilisede.

Burada kadınları izlediğimde kısa *mumus*'ların ne kadar çok çeşidi olduğunu farkediyorum: Hepsi ana renklerde ve çiçek, yaprak ve meyvelerle donatılmış.. Bazıları Amerikalı Kızılderililer gibi saçlarında bir bant taşıyorlar. Kilisenin yanında, tek başına dev gibi bir Cook ağacı duruyor. İnanılmayacak kadar dik ve yüksek, bir katedral kadar etkileyici.

Politik tutuklular, Yeni Kaledonya ormanlarından kaçabilecekleri farkedilince minnacık Pina Adasına sürülmüşler. Hapishane şimdi sokaktan neredeyse geçit vermeyen akasya ağaçlarıyla artık dökülmekte olan yüksek bir taş duvarla ayrılmış. Hapishanenin kendisi, karanlık ve ürkütücü bir harabeyi andırıyor. Çatılar uçmuş ama duvarlarda asılı ağır zincirler, pencerelerdeki üç sıralı demir parmaklıklar hâlâ yerlerinde. Kötü ücret ve ağır işten şikayet eden komüncüler buraya gönderilmiş. 1870 yılında Paris'i üç gün ellerinde tutmuşlar ve sonra ya vurulmuşlar ya da zindana atılmışlar.

Ada turunda yaşlı bir Fransız da bizim otobüste yolculuk ediyor. Babasının dedesi de komüncülerdenmiş ama Brötanya'ya kaçıp orada yeni bir hayat

kurmuş. Ama başka bir akrabası kaçamamış; tutukluların, ölmüş kardeşleri adına diktikleri heykelin önünde durduğumuzda yaşlı Fransız taşın üstündeki isimleri tek tek incelemeye başlıyor, sonunda kendi soyadını taşın üzerinde bulunca sarsıyor. Adada ölen tutukluların arasında kadınlar ve çocuklar da var; ve de sandallarla kaçarken mercan kayalıklarına çarpanlar. Daha sonra dünyanın en beyaz kumuna sahip kumsalda, kumdan dışarı çıkmış batık bir geminin gövdesini gördüğümde kaçmaya çalışmış tutukluları düşünüyorum.

Hapishaneden uzaklaştıktan çok sonra dahi bu yerin acılı etkisinden kurtulamıyorum, moral bozuyor; demir parmaklıklı ufak pencerelerinden görülen gökyüzü o denli tropik, lagünün kokusu o denli yakın, un beyazlığındaki kum öylesine yumuşak ve çiçekler, eğrelti otları ve tropik çalılıklar o denli güneşe doymuş ki!

Sedir ağacı aranıyoruz ama adada bir tanesine bile rastlayamıyoruz. Çin, dini amaçlarla kullanılan sedir ağacına çok yüksek paralar ödemiş. İlk tacirler yağ çıkartmak amacıyla ağacın kalbini söküp almışlar, yağmalayıp çekip gitmişler.

Şnorkelli dalgıçlar için fantastik güzellikte tamamen değişik bir dünya açılıyor: Kırmızılı, siyahlı ve mavili deniz yıldızları; mantar biçimli mercanlar; kırmızı uçlu, çiçek benzeri baş mercanları; midye biçiminde, ama ipekmişçesine bir sapın ucunda yüzen şeffaf sedef "çiçekleri," rubi kırmızısı bir balık; gövdesinden daha büyük olan uzun, kıvrık sırt yüzgeci bir yelkeni ya da kuş kanadını andıran Mauri-lerin kutsal balığı; zebra balığı da denilen beyaz çizgili siyah balık; kuyruğu kapkara, kahverengi başı parlak bir turuncuyla çevrelenmiş bir başkası; bir diğer balık cinsinin turkuaz mavisi boyun bağları

var. Renkler fosforlu gibi, saydam ve mücevher gibi ışıl ışıl. Balıklar mercanların ve denizin volkanik taşlarda oymuş olduğu irili ufaklı mağaraların içlerinde saklanıyorlar.

Suyun üstünde o güzel, alacalı bulacalı piroglar serenleri ve yelkenleriyle kayıp gidiyorlar: ağaç kütüklerine oyulmuşlar. Malinezyalı yerliler güçlü vücutlara ve Gaugin'in Tahiti'deki Polinezyalıları gibi güçlü ayaklara sahipler.

Ada mağara ve inlerle dopdolu. Volkanik derin liklerdeler ve tanınmış stalaktitleri ve stalagmitleri var. Kouaouate ininin en sonunda dini resimlerdeki azizlerin başlarındaki kutsal hareleri andıran güneş ışınlarının girdiği bir açıklık var ve bu ışık şelalesine merdiven gibi asılmış incir ağaçları iki metre derine beyaz antenlerini uzatıp mağaranın tabanından on metre yukarda su arıyorlar.

Eskiden yerliler ölülerinin kafataslarını, yukardan hafif bir ışığın sızdığı bir kaya yatağının üstüne koyarlarmış. Ölülerinin yalnızca kafataslarının muhafaza edilmesi gerektiğine inanırlarmış. Eskiden tüm mağaralar mezarlıkmış.

Üzerinde gittiğimiz yolları yapmış olan tutukluları unutabilmek zor geliyor insana. Ama affedilip de Fransa'ya geri dönmüş olanlar lagünleri, göz kamaştıran kumu, çılgın akasyaları, kilometreler uzunluğundaki eğrelti otlarını, altın koyda yüzen adaları, sedir ağaçlarının kokusunu ve hindistan cevizi taşımacılığı yapan dilsiz pirogları hâlâ hatırlıyorlar mı? Ve de rüyalarımızdaki mağaraları hatırlatan inleri?

Benim Türk Büyükannem

Air France'la Paris üzerinden New York'a uçarken uçağımız bir martı sürüsüne çarptığı için Atina'ya zorunlu iniş yapmıştı. Önce oturarak bekleşip ara sıra uçağımıza bir göz atıyorduk. Çeşitli haberler gelip gidiyordu. Bazı yolcular bağlantılı uçaklarını kaçırmaktan korkuyorlardı. Air France bize şaraplı bir akşam yemeği ikram etti. Ama sonra, yeterince oturacak yer olmadığı için, yolculukta arkadaş olduğum harika bir hippi çiftle birlikte bir çingene gibi yere çömeldim. Erkeği müzisyen, kadını ressamdı. Sırtlarında çantaları, otostopla bütün Avrupa'yı gezmişlerdi. Kadın çok zayıf ve kırılgandı, bu yüzden erkeğin, bütün çantasının vitaminlerle dolu olduğundan şikayet etmesine hiç şaşmadım. Orada oturup kitap, müzik ve film üzerine sohbet ederken çok yaşlı bir kadın yanımıza yaklaştı. Benim İspanyol büyükanneme benziyordu: Simsiyah giyinmiş, yaşlı, ama iki büklüm değil, tahtadan oyulmuşa benzeyen bir yüze sahip; kırışıkları tahta damarlara benziyordu. Boynuna asılı bir Türk kesesinden çıkarttığı bir mektubu elime sıkıştırdı. Mükemmel bir Fransızcayla yazılmıştı mektup. Kızı, annesine gereken her yardımın yapılmasını rica ediyordu. Sorbonne'da tıp doktorluğu diplomasını almakta olduğu için annesini tören için karşılamaya gelemiyecekti, Air France onunla ilgilensindi. Mektubu okuyup hippi dostlarıma çevirdim. Kadınla hiç anlaşamadığımız halde dördümüzün birbirine kanı kaynamıştı. Yaşlı kadın yanımıza oturmak istedi. Ona yer açtık, bana o yaşlı, kırışık elini verdi, avcumun

içinde tuttum. Huzursuzdu. Ne olup bittiğini anlamamıştı. Paris'teki randevusunu kaçıracağını anlamıştı. Ona çevirmenlik yapıp gecikmemizin nedenini açıklayacak bir Türk yolcu aramaya başladık. Yolcu bulamadık ama biraz Türkçe bilen bir Air France hostesi bulduk. Kadının, hostesin yanında kalacağını sanmıştık, ama durum ona açıklandıktan sonra gene gelip yanımıza oturdu. Bizi evlat edindi. Saatler geçti. Bize, uçağın tamir edilememiş olduğunu, uçak şirketinin birkaç saat dinlenebilmemiz için yakındaki bir otelde yer ayırttığını, sabah erkenden başka bir uçakla yolculuğa devam edebilmemiz için hazır olmamızı söylediler. Dördümüz bir taksiye oturtulduk, Türk büyükannem bundan öylesine korktu ki, elimi artık hiç bırakmaz oldu; ama genç ressamın zarif hatları ve yumuşak bakışlarıyla karşılaştıkça, müzisyenin neşeli yüzünü gördükçe ve benim, hiçbir kelimesini anlamadığı Fransızca teselli sözlerimi dinledikçe korkusu geçiyordu. Otelde tek başına bir odada kalmak istemedi. Aramızdaki kapıyı açık bırakıp gerektiğinde hemen yanına geleceğimi söyledim. Beni birkaç kez sınadıktan sonra nihayet yatmaya razı oldu. Birkaç saat sonra uyandırılıp uçağa götürüldük. Paris'te aktarma yapmam gerektiği için onu kızının evine bırakamadım. Bunu benim yerime yapacak başka birini bulmam gerekiyordu. Yolculara sordum ve onu taksiyle mektuptaki adrese götüreceğine söz veren bir kadın buldum. Yaşlı kadın elimi son ana kadar bırakmadı. Sonra beni törenle öptü, hippi dostlarımı öptü ve yoluna gitti. Onun balıkçı köyünü tanıdığım için geldiği ufak taş evi, balıkçı kocasını gözümün önüne getirebiliyordum ve Paris'e yolladıkları, kocaman doktor unvanı kazanacak olan kızlarını. Acaba, ona tercüme etmeleri ge-

rekecek törene zamanında yetişmiş midir ki. Sağ salim yerine ulaştığını biliyorum. Torunları tarafından, dünyanın tüm torunları tarafından korunan.

Türk büyükanneleri her zaman rahat bir yolculuk yaparlar.

Kaynakça

Bu kitapta yer alan denemeler, makaleler ve konuşmalar ilk kez aşağıda adı verilan yayınlarda yer almışlardır:

Eroticism in Women (Kadında Erotizm), *Playgirl*, Nisan 1974.
The New Woman (Yeni Kadın), Nisan 1974'de San Francisco'da yapılan konuşmadan; *Ramparts*, Haziran 1974.
Notes on Feminism (Feminizm Hakkında Düşünceler), *The Massachusetts Review*, Kış/İlkbahar 1972.
My Sister, My Spouse (Kızkardeşim Karım), Norton Library'de çıkan H.F. Peters'in *My Sister, My Spouse: A Biography of Lou Andreas-Salomé* adlı kitabına önsöz.
Between Me and Life (Yaşamla Kendim Arasında), Meryle Secrest'in aynı adlı kitabı üzerine *The New York Times Book Review*'da çıkan eleştiri, 24 Kasım 1974.
Women and Children of Japan (Japonya'nın Kadınları ve Çocukları). Anais Nin'in yayınlanmamış günlüklerinden alınmıştır.
In Favor of the Sensitive Man (Duyarlı Erkek İçin Savunma), *Playgirl*, Eylül 1974.
On Truth and Reality (Mutlu Olma İsteği), 28 Ekim 1972'de Doylestown/Pennsylvania'da Otto Rank Association'da yapılan konuşma; *Journal of the Otto Rank Association*, Haziran 1973.
The Story of My Printing Press (Baskı Makinemin Hikayesi), *Publish-It-Yourself Handbook*, Pushcart 1973.
Novelist on Stage (Roman Yazarı Sahnede), D.H. Lawrence'ın yayınlanan tiyatro eserleri ile ilgili *The New York Times Book Review*'de çıkan eleştiri, 10 Nisan 1966.
Out of the Labyrinth (Labirentin Dışında), Jody Hoy'la röportaj, *East West Journal*, Ağustos 1974.
Edgar Varèse, *Perspectives of New Music*, Princiton University Press, İlkbahar/Yaz 1966.
At a Journal Workshop (Bir Günlük Atelyesinde), Ira Progoff'un *At a Journal Workshop: The Basic Text and Guide for Using the Intensive Journal*'adlı kitabı için yazılan yazı, *Los Angeles Times*, 19 Ekim 1975.
Un Chant d'Amour (Bir Aşk Şarkısı), Jean Genet'nin aynı adlı filmi için yazılan eleştiri, *Los Angeles Free Press*, 24 Aralık 1965.
Ingmar Bergman, UCLA'da verilen konferanstan, Los Angeles, 12 Ekim 1973.
Marocco (Fas), Anais Nin'ın günlüklerinden.
Port Vila, New Hebrides, *Travel & Leisure*, Kasım 1975.
The Swallows Never Leave Noumea (Kırlangıçlar Numea'yı Asla Terketmez), *Westways*, Ocak 1976.
My Turkish Grandmother (Benim Türk Büyükannem), Anais Nin'in günlüklerinden.

Yazarının bizzat derlediği bu kitap, bu olağanüstü kadının kendini bulma yolunda çözmeye çalıştığı sorular yelpazesini gözler önüne sermektedir. İster erkek ve kadın ilişkisi, kadında erotizm ya da kadın psikolojisi üzerine, ister sinema, yazarlık, müzik ya da geziler üzerine yazsın, Anais Nin her seferinde okuyucuyu kalbinden vurmasını biliyor, çünkü dile getirdikleri yalnızca düşünülen, yaşanılan ve duyulanlar...

"Anais Nin'e güvenenler, kendilerine giden yolu bulacaklardır."

Frankfurter Allgemeine